

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Barbara Samaluk

ELEKTRONSKI DISNEYLAND SOVRAŽNOSTI
(UČINKI IN REGULACIJA SOVRAŽNEGA GOVORA NA SPLETU)

Magistrsko delo

Mentorica: doc. dr. Tanja Oblak Črnič

Ljubljana 2008

Zahvaljujem se Matjažu Hanžku, ker mi je dal priložnost, da sem se začela profesionalno uvarjati s področjem diskriminacije.

Zahvaljujem se mentorici doc. dr. Tanji Oblak Črnič in asist. dr. Mateju Kovačiču za strokovno pomoč in podporo pri nastajanju magistrskega dela ter Maji Turnšek za pomoč pri oblikovanju modela za merejenje pripravljenosti izražanja sovražnosti na spletnem forumu RTV Slovenija.

Prav tako se zahvaljujem svojim sodelavcema, Mancij Šetinc in Boštjanu Verniku za skupna prizadevanja pri odpravljanju diskriminacije, ki jih delno opisujem tudi v tem delu.

In pa Alešu Mavu, brez katerega mi nikakor ne bi uspelo!

KAZALO

1	<u>UVOD.....</u>	5
2	<u>SODOBNE OBLIKE DRUŽBENIH NEENAKOSTI.....</u>	9
2.1	SOCIALNOPSIHOLOŠKI TEMELJI ZA UPRAVIČEVANJE SODOBNEGA RASIZMA.....	12
2.2	DISKRIMINATORNI JAVNI DISKURZ KOT DEJAVNIK USTVARJANJA SODOBNEGA RASIZMA	15
3	<u>SOVRAŽNI GOVOR KOT OBLIKA DISKRIMINATORNE PRAKSE</u>	18
3.1	UČINKI SOVRAŽNEGA GOVORA.....	19
3.2	NAMEN SOVRAŽNEGA GOVORA	21
4	<u>INTERNET KOT PROSTOR ZA POGLABLJANJE DRUŽBENIH NEENAKOSTI..</u>	25
4.1	DIGITALNA LOČNICA KOT INFORMACIJSKA NEENAKOST	28
4.2	SPLETNO KOMUNICIRANJE IN SOVRAŽNOST	32
4.2.1	POMEN ANONIMNOSTI IN SKUPINSKE IDENTIFIKACIJE	33
4.3	DELOVANJE EKSTREMISTIČNIH SKUPIN IN INTERNET	37
4.3.1	SPLETNO MESTO MARTIN LUTHER KING.....	38
4.3.2	SPLETNA IGRA ANTIČEFUR 3D.....	40
4.3.3	SPLETNO MESTO HERVARDI.....	42
4.3.4	SPLETNI PORTAL DOMOLJUBNE MLADINE SLOVENIJE	44
4.4	VLOGA DOMINANTNIH ELIT PRI ŠIRJENJU SOVRAŽNEGA GOVORA NA SPLETU	46
4.4.1	SOVRAŽNI GOVOR NA SPLETNIH FORUMIH POLITIČNIH STRANK.....	48
4.4.1.1	Spletni forum SDS	48
4.4.1.2	Spletni forum NSi	52
4.4.2	SOVRAŽNI GOVOR V MEDIJIH NA SPLETU	53
4.5	PRIPRAVLJENOST IZRAŽANJA SOVRAŽNOSTI DO ROMOV NA SPLETU	56
4.5.1	VPLIVI PREDSDKOV, ZNANJA IN ZAZNAVANJA SANKCIJ	57
4.5.2	METODOLOGIJA IN VZOREC RAZISKAVE	60
4.5.3	REZULTATI RAZISKAVE	61
5	<u>NORMATIVNI VIDIK.....</u>	68
5.1	UNIVERZALNI REGULACIJSKI MEHANIZMI OZN.....	68
5.2	ODNOS ZDA DO OMEJEVANJA SOVRAŽNEGA GOVORA.....	71
5.3	REGULACIJSKI MEHANIZMI V EVROPSKEM PROSTORU	75
5.3.1	SVET EVROPE	76
5.3.2	EVROPSKA UNIJA.....	79
5.3.3	ORGANIZACIJA ZA VARNOST IN SODELOVANJE V EVROPI	82
5.4	REGULACIJSKI MEHANIZMI V POSAMEZNIH DRŽAVAH.....	82
5.4.1	REGULACIJSKI MEHANIZMI V SLOVENIJI.....	87
5.5	SAMOREGULACIJSKI IN KOREGULACIJSKI MEHANIZMI	97

5.5.1	PRAVILA OBNAŠANJA IN DELOVANJA NA INTERNETU	98
5.5.2	KLICNI CENTRI ZA PRIJAVO ILEGALNIH VSEBIN NA INTERNETU	99
5.5.3	SAMOREGULACIJA S POMOČJO KODE – SISTEMI FILTRIRANJA IN OCENJEVANJA	103
6	<u>OSVEŠČANJE IN IZOBRAŽEVANJE</u>	105
6.1	PROJEKTI VARNE RABE INTERNETA IN PROMOCIJE STRPNOSTI.....	106
6.2	VLOGA INSTITUCIJ, KI DELUJEJO NA PODROČJU VARSTVA ČLOVEKOVIH PRAVIC	112
6.2.1	VLOGA VARUHA ČLOVEKOVIH PRAVIC RS.....	118
7	<u>SKLEP</u>	124
	<u>SEZNAM UPORABLJENIH KRATIC</u>	136
	<u>SEZNAM SLIK</u>	137
	<u>LITERATURA</u>	138
	<u>PRILOGA</u>	147

1 UVOD

K raziskovanju in poglobljenemu študiju sodobnih oblik diskriminacije, ki se v različnih oblikah manifestirajo tudi na svetovnem spletu ter škodljivo vplivajo na družbo tako v realnem kot virtualnem okolju, me je spodbudilo predvsem moje delo na oddelku za področje diskriminacije pri Varuhu človekovih pravic RS. Škodljivi vplivi sovražnega govora, ki so se manifestirali v prejetih pobudah pri Varuhu ali so bili zaznani pri delu na področju antidiskriminacijskega osveščanja, vsekakor kažejo potrebo po iskanju novih načinov za izkoreninjanje teh sodobnih oblik diskriminacije. Razvoj sodobnih informacijsko-komunikacijskih tehnologij je poleg napredka prinesel tudi razvoj novih, sodobnih oblik diskriminacije, ki še poglobljajo že zgodovinske neenakosti v družbi. Zato je pomembno, da se tudi na znanstvenem področju posvečamo tej problematiki, jo skušamo osvetliti iz različnih zornih kotov ter ponuditi morebitne rešitve za njihovo odpravljanje v prihodnosti.

S tem namenom se v prvem delu magistrske naloge najprej osredotočim na sodobne oblike družbene neenakosti, s poudarkom na sodobnem rasizmu. Na podlagi obstoječe strokovne literature opredelim sodobni rasizem kot sistem družbene neenakosti, katerega sestavlja tako kognitivna kot socialna dimenzija in se v veliki meri proizvaja in ohranja s pomočjo diskriminatornega javnega diskurza dominantnih elit. Posledično se prek diskriminatornega javnega diskurza oblikuje naše razumevaje sveta, ki usmerja naše misli, občutke in delovanje. Diskriminatorni diskurz dominantnih elit tako predstavlja glavni vir ustvarjanja negativnih predsodkov o drugih in osnovo za ohranjanje sistemov neenakosti.

Sodobni rasizem se manifestira v prikritih in odkritih diskurzivnih oblikah, ki črpajo iz vseh časov, tradicij, smeri in slogov, zato lahko vanj vključimo tudi stare »kričave« oblike, kot je sovražni govor. S to predpostavko se v nadaljevanju posvetim predvsem sovražnemu govoru in dokazovanju tega, da gre za obliko diskriminatorne prakse, ki lahko zaradi svojega škodljivega vpliva grobo determinira življenje in družbeni položaj tistih, zoper katere je usmerjen. S tem posega sovražni govor tudi v temeljne

demokratične vrednote in lahko postane opravičilo za spodkopavanje človekovih pravic, različne oblike diskriminacije in zločine iz sovraštva.

V večini demokratičnih držav je sovražni govor zaradi obstoječih družbenih norm pomaknjen na obrobje. S pomočjo novih informacijsko-komunikacijskih tehnologij, kot je internet, se je odprl nov prostor za udejanjanje in manifestacijo različnih oblik sovražnega govora, katerega norme iz tradicionalnega okolja še niso dosegle. Tako skušam v tem magistrskem delu pokazati, da internet predstavlja tudi nov prostor za poglobljanje družbenih neenakosti, kršenje človekovih pravic in nove oblike diskriminacije. Te se kažejo v digitalni ločnici, ki se manifestira v neenakopravni porazdelitvi in dostopu do novih tehnologij, ter v različnih oblikah diskriminatornih praks, ki jih omogoča specifično in neregulirano virtualno okolje. To ustvarja prostor za nebrzdano širjenje predsodkov o že zgodovinsko diskriminiranih skupinah in učinkovito delovanje ekstremističnih skupin. S tem ima internet tudi zelo velik učinek na socialnopsihološke procese, ki so povezani z diskriminatornim in nasilnim vedenjem.

V nadaljevanju zagovarjam tezo, da sovražni govor in podpora zanj ni zgolj produkt ekstremističnih skupin, temveč izvira predvsem iz podpore dominantnih elit, kot sta medijsko in politično polje, ki s ponujanjem lastnega spletnega prostora omogočajo, dopuščajo in spodbujajo sovražni govor. Za učinkovit prikaz sodobnih oblik diskriminacije na internetu bom predstavila posamezne primere njihove manifestacije, ki jih je moč najti tako na slovenskih kot tujih spletnih mestih ekstremističnih organizacij, različnih spletnih forumih, klepetalnicah in drugih oblikah sinhrono in asinhrono komunikacije na internetu. Še posebej pa bom s pomočjo kvalitativne analize diskurza posameznih spletnih mest parlamentarnih političnih strank in nekaterih množičnih medijev skušala prikazati pomembno vlogo medijskega in političnega polja pri ustvarjanju in ohranjanju sodobnega rasizma ter škodljivega kroga diskriminacije, ki prehaja iz realnega v virtualno in se v še močnejši obliki vrača nazaj v realno. To vlogo dominantnih elit bom skušala še dodatno utemeljiti na primeru kršenja pravic romski družini Strojan in z njo povezano nestrpnostjo do Romov ter s pomočjo kvantitativne

raziskave o pripravljenosti izražanja sovražnosti do Romov na spletnem forumu RTV Slovenija.

Internet kot komunikacijsko orodje brez državnih in prostorskih omejitev predstavlja velik izziv tudi za vzpostavljanje enotnega reda in norm, ki bi veljale za vse »prebivalce« v kiber okoljih. Na mednarodni ravni že vrsto let potekajo razprave o tem, kako bi se bilo mogoče boriti proti sovražnemu govoru na internetu ter tako vzpostaviti ravnotežje med pravico do svobode govora in pravico do enakega obravnavanja in nediskriminacije. Povezati vedenje o antidiskriminaciji, človekovih pravicah in razvoju pomeni zavedanje, da so pravice s specifičnim informacijskim kontekstom predpogoj za druge pravice s širšim razvojnim kontekstom. Iz tega vedenja izhaja tudi večina mednarodnih dokumentov o človekovih pravicah. Sicer pa se v grobem na globalni ravni vzpostavljata dva pola. Prvi, ki zagovarja skoraj neomejeno svobodo izražanja in izhaja iz ameriške doktrine ter drugi, ki zagovarja delno regulacijo svobode izražanja, v primerih spodbujanja rasne, etnične in tudi drugih oblik nestrpnosti ter izhaja iz evropskega prostora.

Ameriška doktrina temelji na neomajnosti prvega amandmaja ameriške ustave, ki izhaja iz teorije o »trgu idej« (*»marketplace of ideas«*). Na podlagi te teorije je potrebno dopuščati močno izmenjavo mnenj na »trgu idej«, na način, da ena ideja ne sme biti kaznovana na račun druge. Na ta način ustava ZDA varuje različne manifestacije sovražnega govora na spletu ter tudi veliko večino spletnih strani oziroma spletnih mest ekstremističnih organizacij, ki delujejo na kateremkoli delu globalne vasi. Svoboda govora je v Evropi prav tako cenjena kot v ZDA, kljub temu pa lahko v širšem evropskem prostoru in tudi drugje najdemo posamezne omejitve te svobode. Kar se tiče zakonskih omejitev je na nadnacionalni ravni (kakor tudi v različnih državah) moč najti omejitve svobode izražanja predvsem v kazenskem in tudi civilnem pravu.

Na podlagi primerjalne analize bom tako skušala predstaviti težave pri vzpostavljanju enotnega reda in norm na internetu, ki bi lahko veljale na globalni ravni. Predstavljeni bodo obstoječi mehanizmi regulacije, ki se v grobem delijo na ameriški in evropski

pristop, ter samoregulacijski in koregulacijski mehanizmi. Ob tem bom skušala argumentirati pomembnost enotnih norm na globalni ravni ter zastarelost teoretskega koncepta o »trgu idej«, ki predstavlja eno izmed temeljnih ovir za njihovo sprejemanje.

Če želimo učinkovito izkoreninjati sovražni govor na spletu, pa potrebujemo poleg tradicionalnih pravnih norm še druge mehanizme in pristope. Internet namreč zahteva raznoliko in razdrobljeno regulacijsko mrežo, ki ni odvisna zgolj od posamezne države. Prehod iz unilateralne državne regulacije na različne oblike in modele nadzora tako postaja osnova za prihodnost. Alternative državni regulaciji, kot so samoregulacija, koregulacija, promocija in osveščanje za strpno družbo ali mešanica le-teh prihajajo v različnih državah vedno bolj v ospredje.

Zato bom na koncu tega magistrskega dela, na podlagi predstavitve posameznih primerov dobre prakse v različnih državah, skušala poudariti pomen osveščanja in izobraževanja, ki morata biti nujen sopotnik obstoječim in bodočim regulacijskim, samoregulacijskim in koregulacijskim mehanizmom. Pregled dobrih praks različnih držav pri zoperstavljanju sovražnemu govoru na internetu pa bo vseskozi prepleten tudi z obstoječimi praksami v Sloveniji. Ob tem bom izpostavila tudi pomen vloge, ki jo imajo institucije, ki delujejo na področju varstva človekovih pravic, kot so nacionalne institucije za človekove pravice in ombudsmani. Zadnji del bo tako namenjen predvsem prikazu delovanja slovenskega ombudsmana na področju diskriminacije in njegovi vlogi pri odpravljanju sovražnega govora na internetu.

Magistrsko delo bo tako predstavljalo prepletanje različnih metodoloških pristopov. Osnovo in temelj tega dela bo predstavljala analiza in študij obstoječe strokovne literature. Poleg klasičnega teoretskega pristopa proučevanja strokovne literature pa bom v nalogo vključevala tudi primere iz svoje delovne prakse, študije posameznih primerov, kvantitativno analizo, analizo diskurza in primerjalno analizo obstoječih mehanizmov odpravljanja sovražnega govora na internetu.

2 SODOBNE OBLIKE DRUŽBENIH NEENAKOSTI

Vsako politično delovanje ter delovanje različnih institucij, kot so mediji, cerkev, šola in drugih je na nek način ideološko. Politično polje tako s pomočjo različnih zgoraj omenjenih institucij teži k neprestanemu pridobivanju privolitve večine glede sistema, ki jo podreja. Gre za, kot to imenuje Gramsci, hegemonijo oziroma prevlado določenega sociopolitičnega reda, ki se ustvarja in reproducira s posameznimi institucijami in skupinami, ki uveljavljajo svojo prevlado in moč za ohranjanje socialnega reda, medtem ko jim druge institucije to prevlado priznavajo oziroma jo s svojim delovanjem pomagajo ohranjati. Na ta način družbe vzpostavljajo tudi hegemonijo določene rase, etnije ali nacije in ustvarjajo ideologije neenakosti (glej Kellner in Meenakshi: XVII).

Ta ideološka prevlada se po Bourdieu ustvarja s pomočjo simbolne moči in simbolnega nasilja, ki izhaja iz diskurzivnega upravičevanja tistih, ki imajo avtoriteto, moč in dostop do virov, ki omogočajo produkcijo in širjenje ideološkega diskurza (Bourdieu v Van Dijk 2004). Za razumevanje delovanja sistemov neenakosti je zato pomembno, da upoštevamo tako njihovo kognitivno¹ kot tudi njihovo socialno² naravo. Ker se sistemi neenakosti vedno osredotočajo na neko idejo, je potrebno, poleg socialne teorije skupin in medskupinskih odnosov, moči in interesov, upoštevati tudi njihove kognitivne aspekte. Gre za uporabo multidisciplinarnega pristopa, ki upošteva tudi naravo in funkcijo družbenih idej oziroma mentalnih reprezentacij in struktur, ki se kažejo v diskriminatornem javnem diskurzu in tako upravičujejo različne diskriminatorne prakse in sisteme neenakosti, kakršen je tudi sodobni rasizem (Van Dijk 2004).

Beseda »rasizem« se dandanes uporablja v zelo različnih kontekstih predvsem zaradi tega, ker se je pomen rasizma skozi zgodovino zelo razširil in kot tak postal dvoumen. Mnogokrat je bil tudi predmet znanstvene obravnave, zato danes vemo, da koncept

¹ Kognitivno naravo ideologij predstavlja sistem družbenih prepričanj, ki tvori mentalno osnovo za ravnanje in vedenje posameznikov in skupin v družbi (glej Van Dijk 2004: 3).

² Socialna narava ideologij se odraža v diskurzivnih in drugih družbenih praksah, kot so lahko tudi različne oblike diskriminacije in nasilje; te izvirajo iz kognitivne narave ideologij, ki predstavlja mentalno osnovo za ravnanje predstavnikov skupin, ki nadzirajo te družbene prakse (glej Van Dijk 2004: 7).

»rase« v odnosu do človeka ni v nikakršni povezavi z biološko realnostjo, temveč gre za družbeni konstrukt. Biološko gledano tako ni nobenih ras in rasnih relacij. Obstaja le prepričanje o njihovem obstoju, ki se zlorablja s strani določenih družbenih skupin za umetno ustvarjanje Drugega (in s tem Sebe) in za upravičevanje različnih diskriminatornih praks. Po eni strani se je ta koncept uporabljal kot legitimno ideološko orodje za zatiranje in izkoriščanje določenih družbenih skupin, prek onemogočanja dostopa do materialnih, družbenih, kulturnih in političnih virov, do dela, stanovanj in drugih socialnih in političnih pravic. Po drugi strani pa so diskriminirane skupine ta koncept privzele in ga uporabile kot podlago za politični upor (glej Wodak in Reisigl v Wodak in Van Dijk 2000: 32-35).

Zgoraj navedeno je v Deklaraciji o rasi in rasnih predsodkih³ potrdila tudi OZN. V prvem členu te deklaracije tako *določa, da vsi ljudje pripadajo isti vrsti in so skupnega rodu. Rodijo se enaki v dostojanstvu in pravicah in vsi skupaj tvorijo človeštvo.* Že v drugem členu tudi določa, da *vse teorije, ki temeljijo na rasni ali etnični večvrednosti oziroma manjvrednosti, na pravicah po prevladi ali eliminaciji drugih, dozdevno manjvrednih ali na presojanju vrednot na podlagi rasnega razlikovanja nimajo znanstvene podlage in nasprotujejo moralnim in etičnim načelom.* Prav tako deklaracija v tem členu potrdi, da *so rasizem rasistične ideologije, obnašanje, ki temelji na rasnih predsodkih, diskriminacijsko vedenje, strukturna ureditev in institucionalizirana praksa, ki povzroča rasno neenakost, kot tudi izkrivljena predstava, da so diskriminacijski odnosi med skupinami moralno in znanstveno opravičljivi.*

Ta znanstvena dognanja in iz njih nastale družbene norme so zavirale pojavnost rasizma. Kljub temu pa niso mogle ustaviti pojavnosti novih sodobnih oblik družbenih neenakosti, ki jim pravimo tudi sodobni rasizem. Ko govorimo o sodobnem rasizmu, tako govorimo o obliki ideologije in diskriminatorne družbene (tudi diskurzivne) prakse, ki je lahko kaj hitro institucionalizirana in podprta s strani dominantnih družbenih skupin. Sodobni rasizem je tako na tem mestu definiran *kot sistem socialne neenakosti, kot sistem etnične,*

³ Deklaracija o rasi in rasnih predsodkih, sprejela in razglasila jo je Generalna konferenca OZN za izobraževanje, znanost in kulturo v Parizu, 27. novembra 1978.

rasne ali kulturne dominacije oziroma zlorabe moči dominantne skupine nad etničnimi, narodnimi, verskimi manjšinami, imigranti, begunci in drugimi marginalnimi skupinami, ki tako ali drugače odstopajo od norm dominantnih elit. Ta zloraba moči se kaže v neenakopravnem dostopu do pomembnih socialnih virov, kot so produkcijska sredstva, delo, stanovanja, storitve in druge dobrine, kot tudi v zmanjšanem dostopu ali nadzoru nad simbolnimi viri, kot so izobraževanje, znanje in informacije (Van Dijk 2005b; Van Dijk 2003). Socialni viri tako predstavljajo osnovo za ustvarjanje simbolnih virov, ki omogočajo produkcijo »resnic« oziroma ideoloških osnov za upravičevanje različnih diskriminatornih praks in sistemov neenakosti. Sodobnega rasizma tako ni več mogoče natančno ločiti od ksenofobije, nacionalizma, šovinizma, homofobije, islamofobije ali antisemitizma. Raziskovalci ugotavljajo, da gre za pojave, ki so tesno povezani in jih kaže obravnavati kot svojevrstno »ideološko skupnost« (glej Kuzmanić 1999: 63).

Sodobni rasizem ima dve bistveni dimenziji, socialno in kognitivno. Socialno dimenzijo sestavljajo vsakodnevne socialne (tudi diskurzivne) prakse, ki se kažejo v diskriminaciji različnih zgoraj omenjenih skupin, kot je neenakopravna distribucija socialnih virov in kratenje temeljnih človekovih pravic. Kognitivno dimenzijo pa predstavljajo prepričanja, stereotipi, predsodki in ideologije, ki upravičujejo te vsakodnevne diskriminatorne prakse (glej Van Dijk 2005a: 2). Za temeljito razumevanje sodobnega rasizma moramo v prvi vrsti poudariti pomen kognitivne dimenzije, saj tvori mentalno osnovo za ustvarjanje nestrpnosti do drugih in drugačnih in s tem temelje za socialno dimenzijo, to je razvoj različnih diskriminatornih praks in sistemov neenakosti.

2.1 Socialnopsihološki temelji za upravičevanje sodobnega rasizma

Mnogi ljudje nimajo osebnega stika ali izkušnje, da bi oblikovali lastno stališče in mnenje o skupinah, ki so pogosto diskriminirane, kot so na primer manjšinske skupine, tujci ali druge marginalizirane skupine. Za mnoge tako dominantne elite, ki imajo nadzor nad pomembnimi socialnimi in simbolnimi viri, predstavljajo edini vir »resnice« o ljudeh, ki so drugačni od njih. Na ta način se ustvarja in ohranja vrsto stereotipov o skupinah, ki so že zgodovinsko žrtve diskriminacije, saj nimajo dostopa do pomembnih virov, ki bi jim omogočale enakovreden upor.

Stereotipi so urejena in bolj ali manj trdna slika o svetu, kateri smo prilagodili svoje navade, okus, zmožnosti, udobje in upe. V tem svetu imajo ljudje in stvari svoj prostor in počnejo to, kar od njih pričakujemo. Stereotipi pa niso samo bližnjica, ki omogoča red, temveč predstavljajo tudi jamstvo za spoštovanje nas samih, naše veljave, našega položaja v družbi in naših pravic (glej Lippmann 1925/1999: 86). Tako tudi človekove pravice niso nujno to, kar določajo univerzalni in drugi dokumenti, temveč vse to, v kar verjamejo posamezne skupine, ki jih uporabljajo, izrabljajo ali zlorabljajo za uveljavljanje svojih interesov.

S stereotipizacijo ljudem pripisujemo določene lastnosti na osnovi njihove skupinske pripadnosti, ne pa na osnovi posameznikovih individualnih značilnosti in posebnosti. Gre za mnenje, ki si ga posameznik ustvari pretežno s pomočjo posrednega vira informacij (množični mediji, politična elita in mnenja pomembnih drugih) in/ali neposrednega vira informacij. Stereotip je prej poenostavljeno, napačno, od drugih virov pridobljeno mnenje, ki je odporno na spremembe, kot pa diferencirano, kompleksno in realno mnenje na podlagi lastnega premisleka. Stereotipi so tako poenostavljene in posplošene sodbe o drugih ljudeh, socialnih situacijah in o nas samih (glej Ule 2004 159-164). Tako na primer ob veliki prisotnosti negativnih stereotipov o Romih na Slovenskem, o »tatinskem Romu« ne sklepamo na podlagi poglobljenega proučevanja, temveč ga s pomočjo stereotipa že kar vidimo. Resnična dejstva so tako popolnoma nevtralna za naše videnje »resnice«. Resnica se oblikuje pretežno na podlagi norm in vzorcev obnašanja, ki nam jih

vsiljuje družba in okolje, v katerem živimo. Te pa s pridom izkoriščajo dominantne elite pri oblikovanju javnega mnenja, ki tako predstavlja predvsem kodificirano in moralizirano različico dejstev (glej Lippmann 1925/1999: 100).

Takšni negativni stereotipi so tako lahko dobra osnova za razvoj vrste predsodkov, torej *»stališč, ki niso upravičena, argumentirana in preverjena, a jih spremljajo intenzivna čustva in so odporna na spremembe«* (Rot v Ule 2004: 166). Poleg kognitivne komponente, ki je značilna za stereotip, vsebujejo predsodki še čustveno in dinamično komponento, kar pomeni, da so kompleksnejši in aktivneje delujejo na vedenje (glej Ule 2004: 167). Izražamo jih skozi vsakdanji govor, fraze, šale, mite, zgodbe, dvoumnosti. Predsodki imajo tako vlogo upravičevanja sveta, to je konkretnih razmerij moči, privilegijev in neenakosti v družbi. *»Predsodki so zato posebna oblika ideologij, so najtrdovratnejše mikroideologije vsakdanjega sveta«* (Ule 2004: 165). Najdemo jih povsod: v javnem govoru; v medijih, filmih, popularni kulturi, v pravnem diskurzu, v političnih, državnih institucijah, tudi v znanosti in visoki kulturi. Ob tem zato vedno obstaja nevarnost, da bodo dominantne elite predsodke zlorabile in organizirale v obsežen ideološki sistem, ki jim bo služil kot orodje za ustvarjanje sistemov neenakosti. Na ta način lahko predsodki zelo hitro postanejo družbeno vezivo množic, se širijo kot virusi in lahko dobijo epidemične razsežnosti. Tedaj obstaja velika nevarnost, da se predsodki spremenijo v orodje oziroma sprožilni moment za ravnanje ljudi, tudi agresijo, napoved linča, opravičilo vsakovrstnih diskriminacij, preganjanja, izganjanja ali pa *»le«* prepuščanja ogroženih skupin njihovi *»usodi«* (Ule 2004). Predsodki tako predstavljajo osnovo in opravičilo za vsakdanje diskriminacije in sisteme neenakosti, kakršen je tudi sodobni rasizem.

Za razliko od *»prejšnjih rasizmov«* se pri sodobnem rasizmu kaže premik predsodkov na druga območja življenja in s tem tudi drugačen način njihovega izražanja, ki jih bomo spoznali v nadaljevanju. To je tako posledica širših družbenih sprememb, naraščajoče individualizacije v postindustrijskih družbah, kot tudi sprememb družbenih norm in zakonov, ki so v mnogih državah otežili javno izražanje predsodkov. Predsodki do diskriminiranih skupin se ne izražajo več samo neposredno na kričav način, temveč tudi

prikrito, simbolno. Ne izražajo se več s pomočjo bioloških razlik, temveč s predstavljanjem manjšin kot grožnje za tradicionalne vrednote, s pretiranim poudarjanjem kulturnih razlik med dominantno in manjšinsko skupino in z odsotnostjo pozitivnih čustev do teh manjšin (Pettigrew 1998). Predsodki se tako kažejo predvsem skozi izogibanje stikom z manjšinskimi skupinami, z zagovarjanjem stališč, da imajo te skupine preveč pravic, z nepriznavanjem pozitivnih ukrepov, ki so predstavljeni kot kratenje pravic večine. Spreminjajo pa se tudi diskurzi in ideološke oblike, ki tipično uokvirjajo diskriminacije. Tipična oblika izražanja kakega predsodka je: »Nič nimam proti Romom, ampak...«, pri čemer za besedo ampak sledi kakšno navidezno splošno dejstvo, ki meče slabo luč na Rome, npr.: »so tatovi in lenuhi, ki v obliki prejemanja socialnih prispevkov živijo na račun davkoplačevalcev«. Pripadnost določeni manjšini se enači z določenim problemom (glej Ule 2004: 202).

Poimenovanja teh sodobnih oblik rasizma so različna, vendar pa vsa vsebujejo skupne značilnosti. Lahko govorimo o simbolnih, averzivnih, posrednih, kulturnih ali sodobnih oblikah rasizma. Sodobne oblike rasizma se širijo tudi na nekatere nove družbene skupine, ki prej niso bile stigmatizirane - diskriminacija do brezposelnih, obolelih za aidsom, duševno bolnih itd.

Tipična značilnost sodobnega rasizma je v tem, da se neenakosti prikrito, posredno in simbolno vsakodnevno akumulirajo in na ta način postajajo množičen sistem psihološkega in sociološkega pritiska in zatiranja. Vsakodnevna raba sodobnega rasizma s tem postaja tako naravna, da se jemlje kot dejstvo. Rasistično obrekovanje, šale, nadlegovanje in marginalizacija postajajo tako vsakdanje, navadne in naravne, da ne vzbujajo več nobenih skrbi med dominantnimi elitami, kot so glavni politični akterji in množični mediji. Diskriminacija je namreč upravičljiva šele takrat, ko večinske skupine verjamejo, da je takšno ravnanje normalno in legitimno. Pogoj za vsakodnevne diskriminacije tako predstavljajo kognitivni temelji negativnih prepričanj o drugih, kot so stereotipi, predsodki ali druga negativna mnenja, ki so produkt rasistične ideologije (glej Van Dijk 2003: 25). Ti tvorijo mentalno osnovo, ki služi kot opravičilo za socialno dimenzijo, ki se kaže v različnih diskriminatornih, tudi diskurzivnih praksah.

Ti kognitivni temelji se prenašajo s pomočjo javnega diskurza, ki na nek način upravlja z razlagami sveta (Van Dijk 2005b). Se pravi da ustvarja mite, zgodbe, ki jih moderne družbe potrebujejo za zmanjševanje nasprotij in kompleksnosti vsakdanjega življenja in za ohranjanje simbolnega sistema dominacije. To počne na enostaven, bipolaren način, s črno-belimi zgodbami, kjer nastopamo Mi in Oni. MacMaster (2004) sodobni rasizem celo enači z obliko diskriminatornega javnega diskurza, ki se je iz diskurza, temelječega na bioloških razlikah, premaknil k bolj sprejemljivemu diskurzu, temelječem na kulturnih razlikah. Takšen diskurz zagovarja pravico skupin, predvsem nacij, da varujejo lastno identiteto, ki jo sestavlja tradicionalno jedro, ki vsebuje vrsto kulturnih značilnosti (jezik, zgodovina, kultura ipd.) in ne sme biti »zastrupljeno« s tujo kulturo, če se hoče ohraniti. Promotorji takšnega diskurza predstavljajo večinsko prebivalstvo kot tisto, ki je ogroženo s strani drugih in drugačnih pri ohranjanju lastne kulturne identitete. Najbolj nevarno pri tem pa je dejstvo, da promotorji takšnega diskurza to počnejo v imenu človekovih pravic ter predstavljajo institucije za varstvo človekovih pravic kot tiste, ki s svojim delovanjem ogrožajo kulturno identiteto naroda. Tako kljub sprejetim pravnim okvirom za boj proti diskriminaciji in nestrpnosti nastajajo vrzeli med uradno antidiskriminacijsko politiko in javnim mnenjem (MacMaster 2004).

2.2 Diskriminatorni javni diskurz kot dejavnik ustvarjanja sodobnega rasizma

Povezava med jezikom, mišljenjem in družbeno akcijo je že dolgo priznana. Foucaultove študije diskurza so imele velik vpliv pri prepoznavanju dejstva, da so družbene institucije, politike in strukture organizirane skozi »režime resnice«, torej skozi dominantna področja, ki se osredotočajo na druge in filtrirajo zadeve v zvezi z drugimi. Diskurz tako ustvarja drugačnost. *»Resnica niso tiste resnične stvari, ki čakajo, da jih bomo odkrili, temveč prej skupek pravil, na podlagi katerih ločimo resnično od lažnega in tako pripišemo poseben učinek moči, ki jo ima ta na »resnico«« (Foucault v Spencer 2006:99).* Diskurz je tako sestavni del moči, je kanal skozi katerega teče moč. Tako ima lahko na primer dominantni diskurz o etniji, rasi, spolu ali spolni usmerjenosti v nekem danem zgodovinskem oziroma družbenem kontekstu za posledico politične in zakonske

definicije, ki določajo status posamezne osebe ali skupine. Diskurzi so tako prakse, ki sistematično oblikujejo in določajo objekte, o katerih govorijo (glej Spencer 2006:100).

Ko govorimo o diskurzu, tako govorimo o obliki socialne prakse, ki skozi tekst, govor in podobe izraža pomene in vrednote skupin in institucij (Wattson in Hall 2003). Glavna naloga diskurza je reprodukcija socialnih predstav, kot so vedenje, znanje, ideologije, norme in vrednote. Po eni strani je lahko diskurz sam oblika diskriminatorne prakse, po drugi pa pomaga ustvarjati negativne predsodke, ki predstavljajo mentalno osnovo za različne oblike diskriminacije. To pomeni, da diskurz predstavlja most med socialno in kognitivno dimenzijo rasizma (glej Van Dijk 2005b: 37).

Predsodki kot mikroideologije vsakdanjega sveta prevajajo določene stvarne odnose neenakopravnosti, dominance in podrejenosti med družbenimi skupinami v sfero zasebnosti in obratno. Ideologija lahko nastopa v obeh oblikah, kot sestavina aparatov države in kot institucija vsakdanjega sveta. Za formiranje predsodkov so zato bistveni načini diskurza, vsakdanje govorice in druge oblike interakcije, ki ponujajo simbolne sisteme, kot so besede, govor, geste in ustrezne sisteme interpretacije in kodiranja (glej Ule 1999: 329). Ti nam pomagajo pri razkodiranju sporočil. Hall takšno razkodiranje imenuje dominanten način razkodiranja, ki omogoča prenašanje dominantnih vrednot v družbi in ustvarja preferenčna razumevanja družbe (glej Fiske 2005:118).

Na ta način posamezniki in skupine konstruirajo socialni svet, ki postavlja njegovo/njihovo skupino v dominanten položaj. Socialne kategorizacije so tako del zgodbe, ideološke pripovedi, s katero posameznik osmišlja družbeni svet. Tako moramo oblike diskurza razumeti kot oblikovanje vzorcev družbenih odnosov, zlasti odnosov moči in neenakopravnosti v družbi. Gre za pomen, ki ga ima vsakodnevna uporaba retorike v (samo)upravičevanju, kritiki in prepričevanju. Eden izmed načinov, kako pregovorimo in prepričamo druge je, da predstavimo svoja stališča kot običajna, splošno sprejeta in naravna. *»Ideologije tičijo v tistem, kar se zdi vsakdanje, samoumevno, naravno in samo po sebi resnično«* (Ule 1999: 335).

Seveda niso vsi tipi diskurza enako vplivni pri ustvarjanju predsodkov in sistemov neenakosti, kot je sodobni rasizem. Vsakodnevne komunikacije znotraj družinskih in prijateljskih krogov po vplivnosti vsekakor ne moremo primerjati z javnim diskurzom. Javni diskurz predstavlja simbolno moč dominantnih elit, kot so glavni politični akterji in množični mediji. S pomočjo javnega diskurza dominantne elite ustvarjajo socialne kategorizacije, mite in zgodbe, s katerimi osmišljajo družbeni svet in upravičujejo svojo družbeno premoč. Javni diskurz je tako glavni vir ustvarjanja negativnih predsodkov in osnova za ohranjanje rasističnih ideologij (Van Dijk 2005b).

Pri tem bistveno vlogo odigrajo politična elita in množični mediji, saj imajo nadzor in dostop do produkcijskih sredstev in s tem neke vrste monopol nad javnim diskurzom, v obliki parlamentarnih debat, novic, TV programov ipd. Ta pa dominantnim elitam predstavlja sredstvo za upravičevanje in ustvarjanje družbene neenakosti.

Javni diskurz oblikuje naše razumevanje sveta, saj usmerja naše misli, občutke in delovanje, zato je z njim mogoče tudi manipulirati in ga uporabljati v ideološke namene. Zaradi pomanjkanja drugih virov informacij, antirasističnih modelov in pozitivnih informacij o manjšinskih in marginaliziranih skupinah, širši javnosti ostane na razpolago zgolj dominanten javni diskurz za ustvarjanje mnenja o teh skupinah (Van Dijk 1987). S tem, ko dominantne elite nadzorujejo diskurz, nadzorujejo tudi mišljenje in vedenje. Psihološka osnova za sodobne oblike rasizma namreč izhaja iz asimetrične porazdelitve družbene moči. Dominantne skupine, ki nadzorujejo vse pomembne vire, so nagnjene k stereotipiziranju drugih in povečevanju pripadnikov lastne skupine, saj želijo na ta način obdržati prevlado, privilegije in obstoječi status v družbi (Operario in Fiske v Eberhardt in Fiske 1998).

3 SOVRAŽNI GOVOR KOT OBLIKA DISKRIMINATORNE PRAKSE

S pojavnostjo sodobnega rasizma pa stare »kričave« oblike, kot je sovražni govor, niso zamrle, temveč so zaradi mednarodnih in državnih pravnih in družbenih norm, ki so se izoblikovale v toku zgodovine, postavljene na obrobje in se pokažejo takoj, ko jim dnevna politika, množični mediji in/ali druge dominantne elite to omogočijo s svojim javnodiskurzivnim upravičevanjem in dostopom do javnih prostorov.

Kot kažejo naj sodobnejše raziskave, sodobni rasizem nikakor ne deluje kot izdelek iz »enega kosa«. Najpogosteje nastopa kot taka ali drugačna mešanica vseh »prejšnjih rasizmov«, odvisno od konkretnih okoliščin (kraj, čas, tradicija, kultura, verske in politične okoliščine ...). Je skratka, nekakšen sintetičen omnibus koncept, ki črpa iz vseh časov, tradicij, smeri in slogov in mu pride prav vsak argument za dokaz o ... (samo)ogroženosti neke »entitete«, »identitete«, neke socialne ali politične skupnosti (naroda, kulture, države, vere, tradicije ...) (Kuzmanić 1999: 63).

O sovražnem govoru govorimo takrat, ko gre za izražanje mnenj in idej, ki so po svoji naravi ksenofobične, diskriminatorne in rasistične in naperjene predvsem zoper razne manjšine (etnične, narodne, verske, kulturne) in/ali marginalizirane skupine (glej Kovačič 2001: 178). Temelji torej na prepričanju, da so nekateri ljudje manjvredni, ker pripadajo določeni skupini. Glavni cilj je razčlovečiti tiste, proti katerim je usmerjen, njegov namen pa je ponižati, prestrašiti in spodbuditi nasilje. Izraz zajema govorno, pisno in nebesedno komunikacijo, kot so parade, insignije, trakovi, simboli in podobno (glej Walker v Leskošek 2005: 82). Sovražni govor je lahko tudi ena izmed oblik nadlegovanja⁴, se pravi nezaželenega ravnanja, temelječega na katerikoli osebni okoliščini, ki ustvarja zastrašujoče, sovražno, ponižujoče, sramotilno okolje za osebo ter žali njeno

⁴ 5. člen Zakona o uresničevanju načela enakega obravnavanja (ZUNEO-UPB1). Uradni list RS 93/2007 z dne 12. 10. 2007.

dostojanstvo. Sovražni govor je kot nadlegovanje moč opredeliti takrat, ko se navezuje na točno določeno osebo ali skupino oseb, ki takšno ravnanje dojemajo kot nezaželeno.

Besede, katerih namen je poniževati, razčlovečiti, odvzeti dostojanstvo, postaviti v podrejen položaj, vplivajo na to, kakšen položaj bodo imele skupine, zoper katere je usmerjen, kako bodo živele, kako bodo z njimi ravnali drugi in nenazadnje, kako bodo razumele sebe (glej Leskošek 2005: 81).

3.1 Učinki sovražnega govora

Sovražni govor povzroča veliko škode tako za posamezno žrtev ali skupino kot tudi za družbo nasploh. Sovražni govor ni le neprijeten in žaljiv, temveč žrtvam povzroča fizične in psihične posledice. Sovražni govor za žrtve pomeni grožnjo, ki povzroči neprijetne fizične posledice, kot so pospešeno dihanje, glavobol, povišan krvni tlak, vrtoglavico, rizično vedenje in celo samomor. Stres povezan s ponavljajočim se nadlegovanjem ima lahko dolgoročne posledice za žrtve, kot so negativna samopodoba, nizka raven prizadevanj in depresija (glej Delgado in Stefancic 2004: 13).

Poleg somatskih težav ima sovražni govor tudi psihološke posledice. Te se kažejo v strahu, nočnih morah in umiku iz družbe. Žrtve postanejo previdne, se izogibajo družbi, krajem in situacijam, kjer bi se lahko nadlegovanje ponavljalo. Druge žrtve se lahko odzovejo z internalizirano ali zunanjo jezo, zanikanjem ali zavračanjem delčka identitete, ki je objekt sovražnega govora (narodnost, etnična pripadnost, jezik, spol, spolna usmerjenost ipd.). Nekatere žrtve najdejo oporo v alkoholu, drogah ali drugih samodestruktivnih substancah (glej Delgado in Stefancic 2004: 14). Tudi raziskava Leetsove o učinkih sovražnega govora je potrdila, da so posledice sovražnega govora (po obliki, vendar ne po intenzivnosti) precej podobne posledicam, ki jih pri posamezniku povzročajo druge travmatične izkušnje (Leets 2002). Začarani krog diskriminacije v obliki nadlegovanja pa v skrajni fazi doseže, da se žrtve ob konstantnih negativnih označbah in stigmatizaciji sčasoma, zaradi pritiska, ki ga povzročajo zgoraj naštet

psihične in fizične posledice, začnejo dejansko obnašati v skladu s pridanimi negativnimi podobami. To ima še prav poseben vpliv na otroke, saj lahko grobo poškoduje njihov socialni in čustveni razvoj (glej Delgado in Stefancic 2004: 14-15).

Zgoraj navedeno potrjuje tudi delo Oddelka za področje diskriminacije pri Varuhu človekovih pravic na področju antidiskriminacijskega osveščanja. Ne glede na ciljno skupino (policisti, inšpektorji, znanstveniki, izobraževalci, predstavniki marginaliziranih skupin, delavci na področju človekovih pravic) se ob vaji, kjer z namenom osveščanja o sistemski in institucionalni diskriminaciji, umetno ustvarimo diskriminatorni sistem z večino in manjšino ter manjšini pridamo negativne lastnosti, kot so nesposobnost, agresija, nagnjenost k tatvinam, goljufijam, prešuštvu, vedno potrdijo zgoraj opisana dejstva⁵.

Škodljivost sovražnega govora pa gre še preko psihološke in fizične škode ter povzroča tudi ekonomsko škodo, saj žrtve vodi v slabše gmotno stanje, izgubo življenjskih priložnosti in jim zapre možnosti za razvoj karier. *»Posamezniki, ki so podvrženi stereotipnim grožnjam dosegajo slabše rezultate v kompetitivnih situacijah, saj jih spominjajo na družbena pričakovanja, ki zahtevajo njihov neuspeh«* (Steele v Delgado in Stefancic 2004: 15). Osebnih značilnosti, kot so narodnost, etnično poreklo, rasa, spol, spolna usmerjenost ipd., se ne da spremeniti in odpraviti, zato so ljudje, ki so na podlagi svojih osebnostnih značilnosti že zgodovinsko nadlegovani, prikrajšani za stvari, ki so predstavnikom večine samoumevne in naravne. Predstavniki večine ima možnost izbirati in se odločati o svojem življenju, izobrazbi, izbiri poklica. Njegova odločitev je, ali si bo ustvaril kariero ali ne, ali se bo izobraževal ali ne. Zgodovinsko diskriminirane skupine pa niti te izbire nimajo, saj so njihovi začetni položaji bistveno slabši. *»Sovražni govor*

⁵ Umetno ustvarjena manjšina se že v roku pol ure začne obnašati v skladu s pridanimi lastnostmi in s tem potrdi lažno statistiko, ki trenerjem služi kot avtoriteta, ki nam daje moč za ustvarjanje in ohranjanje sistema diskriminacije. Temu se pridružujejo še potrditve »večine«, ki se v svoji vlogi počuti vedno bolj lagodno in pomirjeno. Udeleženci, ki so ob vaji zgolj po naključju pristali v »manjšini«, tako postajajo agresivni, napeti, živčni, se potijo ali na drugi strani depresivni in potegnjeni vase, izgubljajo pozitivno samopodobo ter začenjajo verjeti, da so dejansko takšni, kot kaže statistika. Takšno psihološko stanje »žrtev« in »predstavnikov večine« trenerji ustvarimo v eni uri. Na podlagi rezultatov teh vaj si lahko dobro predstavljamo, kaj morajo doživljati skupine, ki so že zgodovinsko diskriminirane ter so takšnemu nadlegovanju izpostavljene skozi celo življenje.

tako ni zgolj žaljiv do posameznih skupin, temveč s seboj nosi zgodovinski pomen izključenosti in podrejenosti. Njegov prizvok je zato veliko bolj škodljiv za življenjske perspektive predstavnikov skupin zoper katere je usmerjen, kot zgolj običajne žalitve» (Tsesis 2002: 175).

Nenazadnje je sovražni govor škodljiv tudi za same storilce in seveda za družbo nasploh. Storilci ne razvijejo univerzalnega moralnega občutka, ki se navezuje na vse ljudi in s tem izgubijo možnost, da bi se naučili ene bolj uporabnih življenjskih resnic, da so ljudje z drugačnimi osebnostnimi značilnostmi prav takšni kot oni in njim podobni; nekateri dobri, drugi slabi. Družba nasploh pa ob nekaznovanju sovražnega govora trpi, zaradi zloma enega pomembnejših idealov demokratičnih družb, da smo vsi ljudje enakopravni. Takšen odnos do sovražnega govora daje močno sporočilo vsem predstavnikom družbe, da imata enakopravnost in enako obravnavanje zelo majhno težo ter da veljata zgolj za določene segmente družbe. To je škodljivo za vse, saj sovražni govor s svojim odmikom od osnovnih norm demokratične družbe spodkopava družbeno stabilnost in varnost posameznikov. S tem ustvarja razredno družbo, ki ljudi deli na sposobno, lepo, pravilno in pošteno večino in nesposobno, umazano, nepravilno, škodljivo in motečo manjšino (glej Delgado in Stefancic 2004: 16-17). Razraščanje sovražne govorice tako ruši socialno stabilnost, saj ustvarja družbeni konsenz, ki manjšinam odvzema možnosti za izpopolnjevanje lastnih prizadevanj (glej Tsesis 2002: 174).

3.2 Namen sovražnega govora

Namen destruktivnih sporočil je upravičiti neenakosti in ustvariti temelje za ravnanje, ki je v nasprotju z demokratičnimi vrednotami⁶. Kot bomo videli v nadaljevanju, je sovražni govor v nasprotju s temeljnimi ustavnimi pravicami po samorealizaciji, osebni varnosti pred tiranijo večine in enakem obravnavanju. Je v diametralnem nasprotju s prizadevanji demokratičnih vlad, da bi vzpostavile harmonijo med raznoliko populacijo. Sovražni

⁶ Vedenje o tem, da je destruktivna propaganda nujna za vzpostavljanje tiranije in totalitarnih režimov, ni nova. Že Platon je v Državi opozoril na vlogo karizmatičnih vodij pri spodkopavanju demokracije. Prav tako je predvidel, da so lahko svoboščine, ki jih ljudje v demokratični družbi uživajo, izkoriščane za ustvarjanje zakona množice in posledično tiranije.

govor je prav tako v nasprotju s temeljnim idealom demokracije, da ima vsak posameznik pravico enakopravno sodelovati v družbenih institucijah in privilegijih. Sovražni govor tako ne spodbuja le antidemokratskih idealov, temveč je tudi pomemben del celotnega sistema spodkopavanja demokratičnih institucij, napada na pluralizem in spodbujanja neenakopravnosti. Namen sovražnega govora je spodkopati politični vpliv in aktivno vključenost različnih skupin, katerih prispevek je nujen za učinkovite demokratične procese (Tsesis 2002).

Ta namen lahko velikokrat zaznamo v diskurzivnih praksah dominantnih elit, predvsem političnega polja, ki ob podpori medijskega polja širi sovraštvo do drugih in drugačnih in ustvarja temelje za spodkopavanje človekovih pravic, diskriminacijo ali celo zločine iz sovraštva. Tako politični demagogi iščejo različne pogovorne oblike, simbole in mite, da je njihovo sporočilo čim bolj enostavno in jasno pri iskanju krivcev za sodobne probleme. Ko se takšen diskurz zlije z ugodnimi razmerami v obliki povečanega socialnega pritiska in ekonomske obremenjenosti, se ustvarijo primerne razmere za naslednji logičen korak: fizično nasilje in preganjanje. Tako se dogaja, da postane več kot tisočletja stara zgodovina opora političnim diskurzom v večjem delu Evrope. »V Franciji se vodja Nacionalne fronte Jean Marie Le Pen razglša za prvaka tistih Francozov, ki so se leta 496 rodili s krstom Klodvika in ki so nosili ta neugasljivi plamen, ki že skoraj tisoč petsto let predstavlja dušo tega ljudstva« (Geary 2005:11). Enako slovenski nacionalisti izrabljajo mit Karantanije in knežjega kamna kot zibelke Slovenstva, na drugi strani pa koroški desničarski politiki arheološke naselbine na Koroškem predstavljajo v svoje namene. Podobno je srbski populizem pred izbruhom vojne na Balkanu začel uporabljati mrtva telesa nacionalnih junakov, da bi pokazal svojo povezanost z narodom. Tako se je osemindvajsetega junija 1989 na Kosovsko polje zgrnilo milijon Srbov, ki so se s slovesnostmi spomnili šeststote obletnice turške zmage nad Srbi. Kot izhaja iz najbolj zanosne epike, se je car Lazar vključil v vrste srbskih legendarnih junakov, ker se je v bitki namesto za izdajstvo srbskega naroda odločil za boj na smrt. Milošević je svoje privržence prosil naj sprejmejo enako odločitev. Tako naj bi se njemu vdani po vsej Srbiji zarotili, da bodo raje životarili, kot pa izdali svoj narod in se podredili tuji diktaturi. Leta 1989 so dolge vrste romarjev čakale pred pravoslavnim samostanom Gračanica, da bi

lahko videle Lazarjeve kosti. Ta potujoča razstava kosti in vračanje četniških simbolov, kot so dvoglavi beli orel srbske kraljeve hiše in ikone srbske pravoslavne cerkve, je tako vedno bolj rušila jugoslovansko ravnotežje, ki se je posledično sprevrglo v večletno vojno (Silber 1996).

Škodoželjna retorika, ki je usmerjena proti manjšinam, lahko ob ugodnih razmerah ciljne javnosti spodbudi k nasilnim dejanjem, saj ustvarja mišljenje, da manjšine niso vredne varstva človekovih pravic ter da so krive za to, da večina ne more uživati svojih pravic. Poniževalni stereotipi in predsodki naredijo pot za ustvarjanje škodljivih družbenih gibanj, saj ustvarjajo zaničevan razred ljudi, ki se ob učinkoviti propagandi sprevrže v razred »podljudi« ali »neljudi«. Dehumanizacija pa je tista, ki ljudem omogoča in lajša nasilna dejanja, saj jih naredi opravičljiva. Bolj kot se sovražne besede ponavljajo, lažje postaja za večino, da se do manjšine obnaša nesočutno in sovražno. Sovražna propaganda tako ne ustvarja zgolj takojšnje nevarnosti za manjšino, temveč ima dolgotrajne posledice za celotno družbo, saj postane le- ta del vsakdanje govorice in politične usmeritve.

Sovražne skupine uporabljajo sovražni govor za izgradnjo infrastrukture, ki jim sčasoma omogoči skok v politiko in s tem v dominantno elito. Tudi nacisti ne bi mogli osvojiti političnega vrha, če v letih njihovega vzpenjanja po politični lestvici antisemitizem ne bi postal sprejemljiv v širši družbi. Ko ljudje postanejo »podljudje« s samimi negativnimi in zloveščimi karakteristikami, si ne zaslužijo več varstva človekovih pravic. Zločini iz sovraštva se ne začnejo dogajati čez noč. Dominantne elite morajo za to najprej pomiriti vest ljudi, na način, da žrtve dehumanizirajo. V nacistični Nemčiji je v 30. letih 20. stoletja propagandni aparat Jude označeval za golazen, ki jo je potrebno odstraniti. Vest ljudi je bila tako čista, saj so v koncentracijskih taboriščih odstranjevali golazen, ne ljudi. (glej Tsesis 2002: 167-175). Konec 20. stoletja so ljudje v Ruandi prav tako sodelovali pri etničnem čiščenju, saj je le-ta postal normativen ravno s pomočjo sovražnega govora. Isto velja za še sveže vojne na Balkanu. To so grozljivi primeri uničujočih učinkov sovražne propagande, ki so ustvarile stanja, ko so se celo neposredni sosede, brez moralnih zadržkov, med seboj pobijali (glej Cortese 2006: 43).

Zgoraj opisani primeri pa niso zgolj stvar zgodovine ali nedemokratskih in oddaljenih držav. V sodobni Evropi poljski politiki tekmujejo, kdo bo »bolj poljski« in krhajo svoje odnose s sosednjimi državami. Madžari vnovič oživljajo svoja nesoglasja z Romuni in Slovaki. Slovenci kršimo pravice predstavnikom narodov bivše Jugoslavije, s katerimi smo še pred nedavnim živeli v skupni državi. Politika je izbrisala 18.000 ljudi iz registra stalnega prebivališča in še danes teh kršitev ni odpravila. Zadnje volitve leta 2004 so bile v veliki meri pridobljene na podlagi ksenofobije in nestrpnosti, ki se danes kaže tudi v nelegalni selitvi romske družine Strojani in nadaljnjih zahtevah po selitvah Romov v drugih naseljih. V Franciji prisotnost milijonov muslimanov in nedavni nemiri vodijo v vnovično oživitve pravic, ki »Francoze« opredeljujejo bolj rasno in kulturno kot pa politično. Nemci nezaupljivo gledajo na Turke in Slovence, ki so se v Nemčiji naselili že pred desetletji, ko so pomagali ustvarjati nemški ekonomski čudež, in hkrati razkrivajo mržnjo do prihajajočih Poljakov, Romunov in drugih, ki v Nemčiji iščejo boljše življenje (Geary 2005).

Medtem ko glavno grožnjo predstavljajo predsodki, ki so podprti s strani vladnih in drugih državnih institucij, pa prav tako ne gre zanemariti zasebnih skupin in združenj, še posebno takrat, ko si pridobijo moč z uspešnim rekrutiranjem. Demokracija ni ogrožena le z nepravilnimi državnimi ukrepi, temveč tudi s spregledanimi in nepreganjanimi zasebnimi akcijami.

»Tudi če sovražni govor ne vodi v nadvlado, diskriminacijo in zločine iz sovraštva, pa je nujen sestavni del tega namena. Dovoljevati osebam ali skupinam, da širijo ideologije, ki povečujejo diskriminatorne sisteme in nasilje, pomeni dopuščati erozijo demokracije« (Tsesis 2002: 170). Gledano iz te perspektive lahko sovražni govor enačimo s socialno prakso, to je s sovražnim dejanjem (kot so različne oblike diskriminacije, fizični napadi ali zločin iz sovražnosti), saj ob podpori dominantnih elit, grobo determinira družbeni položaj tistih, zoper katere je usmerjen (Leskošek 2005).

4 INTERNET KOT PROSTOR ZA POGLABLJANJE DRUŽBENIH NEENAKOSTI

Demokracijo je težko definirati, kljub temu pa vsebuje neke osnovne karakteristike, ki so skupne vsem definicijam. Prva od teh karakteristik je spoštovanje človekovih pravic ter aktivna vključenost vseh brez razlik in privilegijev pri odločanju o javnih zadevah. Kot drugo morajo obstajati poti in načini, s pomočjo katerih lahko posamezniki izpostavijo skrbi in probleme o javnih zadevah. Prav tako mora biti demokracija deliberativna ter mora zagotavljati pravičnost pri odločanju z enakopravno reprezentacijo vseh družbenih skupin (glej Schuler v Jenkins in Thorburn 2006: 71).

Na demokraciji temelječa družba je tudi veliko več kot zgolj pluralnost - sobivanje ljudi, pripadnikov različnih kultur, subkultur oziroma načinov življenja na istem prostoru, ki se med seboj bolj ali manj dobro »prenašajo«. Pomeni osebno in družbeno opredelitev za dvosmerne odnose in sodelovanje med različnimi družbenimi skupinami ter obenem zavračanje nestrpnih in nasilnih praks v vsakdanjem in političnem življenju družbe. Je prizadevanje za vključujočo družbo, ki »drugih in drugačnih« ne marginalizira, pač pa skuša bogastvo raznolikosti izkoristiti za novo kakovost življenja. Odločitev za način življenja, ki temelji na strpnosti, ne moremo pojmovati kot stvar dobre volje večinskih skupin v družbi do manjšin; izhodišče strpnosti je v spoštovanju človekovih pravic. Strpnost izhaja iz prepričanja, da je treba dosledno spoštovati pravice ljudi, takšne kot so: splošno sprejete (pripadajo vsem brez razlik), neodtujljive (nihče jih nikomur ne more odvzeti iz kakršnegakoli razloga) in nedeljive (ni mogoče, da bi nam nekatere pravice pripadale, druge pa ne) (Varuh človekovih pravic 2005: 7).

Internet⁷ je prostor, ki na eni strani ponuja možnosti za razvoj demokratičnih procesov, po drugi strani pa ponuja nov prostora za poglobljanje neenakosti, kršenje človekovih

⁷ Internet je specifičen, mednarodno uveljavljen termin za opis računalniško podprtega komunikacijskega omrežja, ki ga sestavlja neskončna veriga povezanih računalnikov (ti med seboj izmenjujejo informacije in podatke), splet pa je njegov sestavni in danes dominantni del. Prikloniti se danes na internet v najširšem

pravic in nove oblike diskriminacije. Internet je prostor, v katerem se oblikujejo razmerja, in orodje, ki ga posamezniki uporabljajo za vstop v ta prostor. V njem se odvijajo družbeni odnosi in simbolni procesi, ki jih oblikujejo in določajo tisti, ki nastopajo v tem prostoru (glej Jones v Oblak 2003: 114).

Internet tako spodbuja raznolike načine »obstajanja« in s tem tudi različne možnosti za vzpostavljanje stikov z drugimi. Te raznolike oblike komuniciranja lahko med seboj ločimo glede na (a) vrsto komunikacijskega razmerja, pri katerem razlikujemo med medsedbojnim, skupinskim ali množičnim komuniciranjem; (b) smer komuniciranja, ki je lahko enosmerna ali dvosmerna, (c) odzivnost, ki se nanaša na razlikovanje med sočasnim ali nesočasnim sodelovanjem z drugimi, (d) vrsto vsebin, ki zajema besedila kot tudi druge grafične, slikovne in videomateriale; ter (e) naravo komunikacijskega razmerja, ki je lahko zasebna ali javna (Oblak 2001: 153).

Pogoji demokratičnega komuniciranja niso zadoščeni zgolj s tehnologijo, ki omogoča podajanje in izmenjavo mnenj, temveč mora biti takšna komunikacija tudi deliberativna. Osnovni pogoj deliberacije je različnost idej in virov, kajti javna razprava naj bi vključevala čim več različnih in nasprotujočih si pogledov na izbrano temo (glej Wilhelm v Oblak 2003: 125).

Na spletu obstaja veliko poskusov prikazov demokratičnih vzgibov, vendar le malo prikazov demokratičnih procesov. In ravno iz tega izhaja osnoven nesporazum, ko nekateri enačijo odprto, neusmerjeno in nevodeno komunikacijo na spletnih forumih, klepetalnicah in novičarskih skupinah z demokratičnim procesom (Schuler v Jenkins in Thorburn 2006: 72). *»Izkušnje iz različnih razpravljalnih forumov kažejo, da se*

smislu pomeni »vstopiti na splet« in prek njega družbeno, kulturno ali politično delovati. Tako se vse več storitev, ki jih spremljamo prek interneta, staplja v splet. Nekdaj samostojni servisi do baz podatkov, klepetalnic, elektronske pošte, novičarskih skupin se vse bolj stapljajo v enotni spletni format, ki je uporabnikom dosegljiv prek brskalnika (Oblak in Petrič 2005: 13-14). V tem magistrskem delu večinoma uporabljam termin internet, saj se poleg družbene, kulturne in politične narave interneta osredotočam tudi na njegovo tehnično naravo in načine regulacije. Tudi pravnoformalno se na državni in mednarodni ravni uporablja termin internet (*odpravljanje/regulacija sovražnega govora na internetu*), kljub dejstvu, da gre lahko v mnogih primerih za splet, spletno delovanje, sovražni govor na spletu.

udeleženci večinoma pogovarjajo s podobno mislečimi in da jih redko vleče k onim, ki imajo nasprotna stališča» (Oblak 2003: 125). Prav tako se na forumih pojavlja nepripravljenost udeležencev, da bi prisluhnili drugim udeležencem, tako se na momente zdi, da gre v sicer dialogiziranih debatah za mnogokratne monologe. S tem se seveda manjša tudi možnost za sklepanje kompromisnih rešitev in predvsem verjetnost, da bodo posamezniki spremenili mnenja in stališča. Barber tudi ugotavlja, da so *»celo na najbolj »resnih« straneh dostopne predvsem abstraktne informacije o političnih strankah in kandidatih ali pa polarizirane debate, podobne ekstremizmu konvencionalnih radijskih pogovorov z le malo pravega razpravljanja, prepričevanja ali pojasnjevanja» (Barber v Oblak 2003: 124).* Vzroke za ta pojav lahko iščemo v odsotnosti družbenih in zakonskih tradicij, ki bi definirale sprejemljivost spletnega diskurza, spodkopavanje iskrenosti, ki jo omogoča spletna anonimnost in visoko vrednost hitrega odzivanja (glej Hurwitz v Jenkins in Thorburn 2006: 106).

Tako nam že bežen pogled na različna spletna mesta, spletne strani, forume, klepetalnice, novičarske skupine in spletne dnevnike pove, da je internet še daleč od demokratičnega ideala. Kljub ugotovitvam, da uporaba interneta narašča, še vedno večina njegovih uporabnikov izhaja iz dominantnih razredov, kar povzroča digitalno ločnico med tistimi, ki imajo dostop in zadostno znanje za učinkovito uporabo novih tehnologij in tistimi, ki tega nimajo. Razširjenost interneta je omogočila nove možnosti za politično akcijo in ekonomsko rast tistim, ki so že sedaj najbolj politično močni, ekonomsko situirani in informirani. Razkorak med informacijsko bogatimi in informacijsko revnimi se z digitalno ločnico še bolj pogloblja in tako ustvarja nove delitve znotraj že obstoječih sistemov neenakosti. Ravno zaradi teh neenakosti je potrebno globlje spoznavanje vzrokov, ki te delitve povzročajo in ohranjajo. Zgolj na podlagi teh spoznanj se bomo lahko zoperstavljali sodobnim oblikam diskriminacije ter začeli ustvarjati pogoje za bolj demokratično virtualno okolje in družbo nasploh.

4.1 Digitalna ločnica kot informacijska neenakost

Digitalna ločnica je multidimenzionalen pojav, ki ga po Norrisovi (2001) sestavljajo globalna, družbena in demokratična ločnica. Globalno ločnico predstavlja razlika v dostopu do informacijsko-komunikacijskih tehnologij (IKT) v razvitih državah in državah v razvoju. Družbeno ločnico predstavlja razkorak med informacijsko bogatimi in informacijsko revnimi znotraj posameznih držav. Demokratično ločnico pa predstavlja razlika med tistimi, ki uporabljajo IKT za vključevanje, mobilizacijo in participacijo v javnem življenju in tistimi, ki za to nimajo možnosti. Digitalna ločnica je tako tesno povezana s konceptom socialne neenakosti. Predstavlja tako znak kot vzrok širših socialnih in družbenih neenakosti (glej Parayil v Dolničar 2007: 28).

Digitalno ločnico lahko tako tolmačimo tudi kot neenake možnosti pri dostopu in uporabi IKT za posameznike ali skupine z določenimi osebnostnimi lastnostmi, na katere sami običajno nimajo nobenega vpliva (O'Hara 2006). Tako je v razvitih družbah, kjer je postal internet pomemben del vsakdanjega življenja znotraj domov, šol in delovnih mest, še bolj zaskrbljujoče, če določene skupine do njega ne morajo dostopati, zaradi svojega gmotnega stanja, oddaljenosti, starosti, izobrazbe, spola, etničnega porekla ali kakšne druge osebne lastnosti⁸. Informacijsko revne skupine bodo tako v družbi, kjer poznavanje IKT odpira možnosti za razvoj karier, izobraževanje, poln dostop do socialnih mrež in aktivno participacijo v javnih zadevah, postajale še bolj marginalizirane (Norris 2001). Globalni vpliv IKT na različne aspekte življenja in njegova nepravilna porazdelitev in dostop so tako ustvarili nove delitve, ki še poglobljajo prepad med tistimi, ki imajo dostop do IKT, jih znajo učinkovito uporabljati in prilagajati svojim in globalnim potrebam in tistimi, ki vsega tega nimajo. Digitalna ločnica tako odpre celo vrsto že obstoječih ekonomskih in socialnih neenakosti in jih še poglobi tam, kjer že tradicionalno obstaja neenakost in slojevitost. To zgolj povečuje neenake možnosti že

⁸ Termin osebne lastnosti uporabljam v kontekstu upravičevanja sistemov neenakosti, ki se vedno utemeljujejo na določenih lastnostih posameznikov ali skupin, kot so rasa, etnija, narodnost, vera, starost, spol, gmotno stanje, ipd. Te osebne lastnosti s tem predstavljajo tudi podlago za različne oblike diskriminacije.

sicer ranljivih skupin in ustvarja nove oblike diskriminacije (Jensen v Jorgensen 2006: 240).

Vključenost v virtualno okolje namreč zahteva precejšnje napore za posameznika, kot so znanje, kako pridobiti dostop, kakšne so tehnološke zahteve za dostop ter denarne vire, ki bodo ta dostop omogočili. Prav tako internet zahteva določena jezikovna znanja. Večinski del diskurza, ki je dostopen na spletu, je namreč v angleškem jeziku. Tudi starost je lahko ovira, saj je internet ukrojen predvsem po mladih. Diskurzivna kultura je vsekakor bolj usmerjena k MTV generaciji kot pa k starejšim. Za mnoge ljudi, predvsem tiste z dna družbene lestvice in marginalizirane skupine, ki niso primerno opremljene za izzive sodobne družbe ali nimajo sredstev za nakup opreme, predstavlja vključenost v virtualni prostor velik izziv. Te neenakosti so vidne tako na globalni kot na državni ravni, kjer spol, invalidnost, narodnost, etnična pripadnost, socialni status, starost, izobrazba ali jezik predstavljajo oviro za produkcijo spletnih vsebin ali njihovo uporabo nasploh (Jakubowicz v Jenkins in Thorburn 2006: 216).

IKT je postala glavna sila pri oblikovanju globalne ekonomije, delitve dela, menjave dobrin, delovanja finančnih trgov in menjave znanja. Kljub temu velikemu vplivu IKT pa večina svetovnega prebivalstva še ni prišla v stik z njo. Po podatkih Združenih narodov je 88 odstotkov uporabe IKT v razvitih državah, ki predstavljajo zgolj petnajst odstotkov svetovnega prebivalstva (UN Development Programme 2004). 80 odstotkov svetovne populacije pa mora po drugi strani šele začeti uporabljati telefon. Afrika ima na primer manj kot 2 odstotka svetovnih telefonskih linij, kar pomeni dve in pol liniji na vsakih sto Afričanov, medtem ko obstaja sedemdeset telefonskih linij na sto Američanov (Bray 2001a). Več ljudi uporablja internet v Londonu kot na celotni afriški celini. Prav tako je veliko več uporabnikov interneta v Južnoafriški republiki kot skupaj v vseh drugih afriških državah (Bray 2001b). *»IKT je tako predvsem urbani fenomen in fenomen bogatih«* (Jensen v Jorgensen 2006: 239).

Tudi v Sloveniji raziskave kažejo precejšnje razlike pri dostopu do IKT. Podatki iz leta 2005 kažejo, da se digitalna ločnica oblikuje predvsem na podlagi starosti, izobrazbe in

gmotnega stanja. Starost pri tem nastopa kot najpomembnejša determinanta (ne)uporabe interneta. Poleg starosti je z (ne)uporabo povezana tudi nizka stopnja izobrazbe. *»Kot najbolj zaskrbljujoča skupina neuporabnikov interneta pa so v raziskavi prepoznani ekonomsko deprivilegirani ljudje, ki si internet sicer želijo uporabljati, a jim materialne razmere, včasih tudi brezposelnost, tega ne dopuščajo«* (Platinovšek 2006: 1). Podatki tudi kažejo, da ekonomski sektor skupaj z državo in tradicionalnimi množičnimi mediji predstavlja dve tretjini slovenskih spletnih mest, medtem ko civilna družba ter izobraževalne in raziskovalne organizacije predstavljajo zgolj petino celotne produkcije. Iz teh podatkov lahko razberemo, da je slovenska spletna produkcija v rokah dominantnih elit, ki tudi sicer v največji meri strukturirajo in določajo družbo in kulturo, v kateri živimo (glej Oblak in Petrič 2005: 180).

Digitalna ločnica izhaja iz dolgotrajne zgodovinske diskriminacije nekaterih skupin in je tako močno povezana z revščino (tako dejansko kot informacijsko) ter s pomanjkanjem socialnega, ekonomskega in političnega razvoja. Diskriminacija pri dostopu do IKT je neizpodbitno povezana z dejstvom, da so te iste skupine diskriminirane tudi na drugih področjih dostopa do dobrin in storitev (Zarrehparvar v Jorgensen 2006: 232). Digitalna ločnica tako zgolj pogloblja prepad med bogatimi in revnimi, manjšino in večino, osrednjimi in marginalnimi skupinami. Na to se navezuje dolgotrajna institucionalna diskriminacija na področju izobraževanja, zaposlitvenih možnosti, možnosti za razvoj karier, življenjskih prihodkov, prostega časa, kulturne in politične participacije, sodelovanja pri sprejemanju odločitev v družbenih sferah in dostopa do IKT. Te neenakosti so se še bolj poglobile z razvojem družbenih, ekonomskih, političnih in drugih prednosti, ki jih nudi IKT (Jensen v Jorgensen 2006: 240-241).

Digitalna ločnica tako predstavlja nove asimetrije na že obstoječi mreži socialne delitve. Tu ne gre zgolj za digitalno ločnico, ki jo lahko premostimo, ampak za socialna razmerja, ki to delitev ohranjajo. Lotiti se teh razmerij pomeni, da se moramo ukvarjati z vprašanji moči in obstoječih virov. V ta kontekst spada tudi pravica do svobode izražanja in pravica do komuniciranja, ki naj bi vsem ljudem omogočala, da povedo lastno mnenje in vzpostavljajo kontakte, kar se navezuje na demokratizacijo dostopa do informacijskih in komunikacijskih orodij in tehnoloških virov. Pravica do svobode govora je s povečano

marginalizacijo, ki jo IKT še pogloblja, daleč od dejanskega udejanjanja oziroma enakopravne distribucije, ki pripada vsem brez razlike (Jensen v Jorgensen 2006:250).

Za odpravljanje teh neenakosti ja tako nujno poznavanje koncepta človekovih pravic, enakega obravnavanja in enakih možnosti ter njihove vloge pri razvoju (Greenstein in Esterhuysen v Jorgensen 2006: 283). Načelo enakosti je skupaj s pojmom svobode najpomembnejše načelo, na katerem je utemeljen koncept človekovih pravic. Prepoved diskriminacije sodi med klasična temeljna načela prava človekovih pravic, saj je priznavanje enake vrednosti vsakega posameznika ena od njegovih temeljnih predpostavk. Zrcalna slika prepovedi diskriminacije je zapoved enakega obravnavanja. Koncept enakih možnosti pa je nadgradnja priznavanja in zagotavljanja enakega obravnavanja, saj je namenjen tudi aktivnemu preprečevanju diskriminacije in zagotavljanju instrumentov ranljivim in prikrajšanim skupinam za premagovanje njihovega deprivilegirane položaja.

Dostop do informacij omogoča posameznikom in skupinam, da se borijo zoper revščino in družbeno neenakost ter da se aktivno vključijo v razvoj demokratične družbe (Zarrehparvar v Jorgensen 2006: 231). Tisti, ki se z zamudo in z manjšo močjo vključujejo v virtualno okolje, vstopajo na teren, ki je že precej politično zasičen, s skupinami, ki imajo večjo družbeno moč in dostikrat uporabljajo ravno te iste skupine za tarče nadlegovanj in drugih oblik diskriminacije. IKT namreč omogoča tudi veliko podatkovno produkcijo, ki se ob takšni digitalni ločnici spremeni v informacije za privilegirane skupine, ki jih znajo ustvarjati, prejemati in tolmačiti. V informacijski družbi sta informacija in znanje postala blago, ki ga lahko ustvarjajo in uporabljajo zgolj tisti, ki ga »kupijo« in imajo do njega dostop. Oni so tudi tisti, ki določajo, katera znanja in informacije bodo prosto dostopne in katere ne. Tako ob vsem bogastvu informacij in znanj postajajo informacije in znanje razkošje, ki si ga lahko privoščijo le nekateri. Ob tem se povečuje tudi socialnopolitična odvisnost marginaliziranih skupin od dominantnih elit (glej Ule 2005: 413).

Gre za ideološko prevlado dominantnih elit, ki se osredotočajo na lastne izkušnje, poglede in perspektive in s tem še bolj marginalizirajo poglede, mnenja in izkušnje manjšinskih skupin. Ideološka prevlada pomeni tudi predstavljanje obstoječe ideologije kot normativne, univerzalne in naravne, kar hitro vodi k upravičevanju vseh vrst družbenih neenakosti in kršitev človekovih pravic. Iz poglobljene družbene neenakosti, ki jo omogoča IKT tako izhajajo tudi nevarnosti za kiber nadlegovanje, sovražni govor in druge oblike diskriminatornih praks na internetu. Obvladovanje IKT s strani dominantnih elit onemogoča marginaliziranim skupinam sprejemanje in produkcijo podatkov, ki bi lahko prispevali k enakopravni udeležbi v demokratičnem političnem procesu in s tem k odpravljanju različnih tudi sodobnih oblik diskriminacije (glej Jensen v Jorgensen 2006: 244).

4.2 Spletno komuniciranje in sovražnost

Struktura interneta, kot je odprtost kode, dostopnost in pretežna nereguliranost kot tudi možnosti, ki jih nudi za ohranjanje anonimnosti, ki se kažejo v prikritih ali privzetih identitetah posameznikov in njenih socialnopsiholoških učinkih, kažejo na velik potencial interneta. Ta na eni strani predstavlja emancipatoren prostor, ki posameznikom omogoča osvoboditev od zunanjih omejitev in s tem odpira nove možnosti za razvoj demokratičnih procesov, po drugi strani pa s temi svojimi »prednostmi« odpira tudi neverjetne možnosti za tiste, ki želijo širiti sovražno propagando in pozivati k nestrpnosti (Zarrehparvar v Jorgensen 2006). Spletno komuniciranje je tako povezano tudi s celo množico različnih vedenj, med katerimi je lahko tudi sovražnost, nasilje ali agresija. V nadaljevanju se bom osredotočila pretežno na to temnejšo plat interneta, saj nam bo zgolj njeno podrobno poznavanje omogočilo, da se ji bomo lahko zoperstavljali ter iskali načine za polno uporabo prednosti interneta. Internet tako s svojimi različnimi obrazy ponuja tudi nov prostor za ohranjanje in razvoj starih družbenih bolezni, ki so lahko osnova za različne oblike diskriminacije. Je tudi zelo uporaben medij za lokacijo skupin s posebnimi interesi, ki jih je zaradi kršenja obstoječih družbenih norm v realnem okolju težko najti (McKenna in Seidman v Amichai-Hamburger 2005).

Virtualni prostor nam za razliko od realnega namreč omogoča tudi to, da komuniciramo s privzetimi ali prikritimi identitetami. Tako ponuja možnosti za oblikovanje sočasnih večkratnih, med seboj različnih identitet in samopredstavitev, s katerimi posamezniki nastopajo na spletu (glej Ule 2005: 411). Pri spletnih komunikacijah gre tako lahko tudi za izražanje stališč v prikriti identitetni formi, ki vpliva na konstrukcijo občutka svobode med udeleženci in je gotovo eden izmed ključnih dejavnikov pri ustvarjanju nestrpnega ali sovražnega diskurza (Hromadžić 2004). Večja svoboda, ki jo omogoča prikrita identiteta, pa omogoča tudi izražanje ekstremnejših stališč, ki jih sicer v vsakdanji medosebni komunikaciji zaradi uveljavljenih družbenih norm ne upamo izražati. Tako obstaja veliko večja verjetnost, da bodo stereotipi in predsodki izraženi in širjeni preko interneta, saj internet ljudem omogoča, da povedo svoje mnenje brez omejitev vesti ali družbeno zaželenih oblik vedenja (glej Glaser in Kahn v Amichai – Hamburger 2005: 250).

To je pokazala tudi raziskava Evansa o pripravljenosti izražanja predsodkov do temnopoltih, ki je bila izvedena tako v kontroliranem okolju ob navzočnosti znanstvenika, kot preko interneta, kjer nadzora nad respondenti ni bilo več (Evans v Glaser in Kahn v Amichai – Hamburger 2005: 251). Na podlagi raziskave je prišel do ugotovitev, da so posamezniki, ki so reševali vprašalnike preko interneta (in tako ohranjali svojo anonimnost), izrazili veliko več predsodkov do temnopoltih kot tisti, ki so reševali teste osebno ob navzočnosti znanstvenikov. »Virtualna identiteta« tako dejansko ne omogoča osvoboditve od identitet, temveč omogoča zgolj širjenje že znanega na nova področja. Omogoča, da ljudje izražajo potlačeno in posurovelo realnost samih sebe, ki si je sicer v realnem svetu ne bi upali predstaviti (glej Ule 2005: 408).

4.2.1 Pomen anonimnosti in skupinske identifikacije

Pri spletnem komuniciranju gre tako tudi za odsotnost neverbalnih znakov, ki lahko omejijo čustveno toplino in prijaznost interakcije, v ospredje pa stopi v vsebino in aktivnost usmerjeno komuniciranje. Brez neverbalnih ključev so tako posamezniki

posrkani v naloge in izražanje lahko postane tudi sovražno ali agresivno (glej Ule 2005: 401).

Tako teorija socialne identifikacije domneva, da *»pomanjkanje teh neverbalnih ključev v spletnem komuniciranju »preceja« odnosne informacije in informacije o posameznikovi identiteti, vendar pa upošteva tiste učinke neverbalnih ključev, ki naznačujejo skupinske socialne kategorije uporabnikov posredovanega komuniciranja« (Walter, Parks v Ule 2005: 405)*. Bistveni del identitete posameznika namreč predstavljajo skupine, katerim posameznik pripada. Identifikacija z določeno skupino povzroča tudi določene oblike vedenja, ki jih sicer posameznik kot individuum ne bi privzel. Ko so ljudje del množice, privzamejo *»mišljenje skupine« (LeBon, 2001)*. To mišljenje skupine lahko ustvari okoliščine, ko se posameznik ne zaveda oziroma ne prevzema odgovornosti za svoje vedenje, kar lahko povzroči nasilna, ekstremna in nezakonita dejanja, ki jih sicer ne bi storil. S pripadnostjo skupini in povečevanjem lastne skupine si posamezniki ustvarjajo pozitivno identiteto, seveda tudi na račun drugih in drugačnih skupin. Temeljni interes za oblikovanje virtualnih skupnosti namreč izvira iz realnih skupnosti, se pravi iz želja po druženju ter strahu pred nepripadanjem. Tako spletni uporabniki zgolj ponavljajo že znane želje in hotenja ter se vključujejo v virtualne skupnosti, ki so znotraj okvirjev njihove siceršnje nevirtualne pripadnosti, kot so narodnost, etnična pripadnost ipd (glej Ule 2005: 408).

»Komuniciranje brez neverbalnih ključev in fizična izolacija udeležencev pospešuje večjo skupinsko identifikacijo in poudarja socialno identiteto posameznika, ne pa njegove osebne identitete« (Lee in Spears v Ule 2005: 405). To naredi posameznike tudi bolj socialno odzivne. Socialni vpliv ima največji in najbolj močan učinek takrat, ko so posamezniki izolirani in ko je njihova identiteta dobro skrita pred ostalo skupino. *»Na internetu so ljudje nepoosebljeni, kar povzroči, da postane njihova skupinska identiteta bolj pomembna. To se kaže v predstavljanju posameznikov skozi skupinsko identiteto, ki je nagnjena k stereotipiziranju drugih ljudi in skupin na podlagi pripadnosti lastni skupini« (Lea v Amichai – Hamburger 2005: 43)*. Tako se socialni vplivi skupin, kot so stereotipi, predsodki, diskriminatorna dejanja in konformizem lažje udejanjajo (Glaser in

Kahn v Amichai – Hamburger 2005: 251). Anonimnost spodbuja normativno vedenje skupin in s tem poveča potencial za izražanje predsodkov, nadlegovanje in sovražni govor, če je to norma tiste skupine. Verjetnost, da bodo ljudje izražali predsodke in tudi delovali v skladu z njimi, je v določenih strukturah tako precej večja v anonimnih in neosebni pogojih, kot jih nudi internet, kot v tradicionalnih okoljih. Medtem, ko so starejše komunikacijske tehnologije povzročile revolucijo v načinih in tudi vsebini komunikacije, nobena od teh tehnologij ni imela takšnega učinka na socialno psihološke procese, ki so povezani z diskriminatornim in nasilnim vedenjem.

Zaradi zgoraj opisanih socialnopsiholoških vidikov je internet zelo prikladno orodje za ekstremistične skupine, ki spodbujajo nestrpnost, pozivajo k sovraštvu in tako ustvarjajo pogoje za različne oblike diskriminacije in zločine iz sovraštva (Malamuth in Linz v Amichai – Hamburger 2005).

Anonimnost, ki jo omogoča internet, pa ima še eno zelo neprijetno posledico za marginalizirane in diskriminirane skupine. Predstavniki diskriminiranih skupin, ki imajo dostop in sredstva za uporabo interneta, zaradi dominantnega diskriminatornega diskurza in strahu, ki izhaja iz njega, dostikrat prikrivajo svojo pravo identiteto. Prikrivanje identitete v tem primeru ni prostovoljno, temveč predstavlja eno izmed strategij posameznika, da se ubrani pred nadlegovanjem in sovražnostjo. Kakor je takšna strategija lahko do določene mere učinkovito varstvo pred spletnim nadlegovanjem, pa posamezniku obenem tudi zmanjša možnosti za iskanje podobnih drugih, kar še slabi moč že tako marginaliziranih skupin. Prav tako pa prikrivanje identitete povzroči večjo verjetnost, da bodo drugi ljudje v interakciji z njimi izražali nestrpnost do skupin, katerim posameznik dejansko pripada (Frable v Amichai – Hamburger 2005: 43). Ponavljajoče se nadlegovanje lahko pri žrtvah sproži tudi delno ali popolno »identifikacijo z agresorjem«. V takšnem primeru žrtev sprejme negativno samopodobo, pristane na svojo »pomanjkljivost« in se začne vesti v skladu z njo. Največji učinek doseže sovražni govor ravno takrat, ko ga žrtev sprejme kot resnico in se oprime »samo-izpolnjujočega« se obnašanja na račun odpovedi lastni identiteti. Ta odpoved in identifikacija z agresorjem tako služi kot dokaz o resničnosti sovražnih označb in kot opravičilo za sistem družbene

neenakosti (glej Ule 2004: 186-188). To lahko pri manjšinskih že zgodovinsko diskriminiranih skupinah povzroči še večje rane in jih paralizira za nadaljnje akcije.

Kljub temu ima spletna anonimnost tudi svoje pozitivne strani, to velja predvsem za diskriminacijo na podlagi političnega, nazorskega prepričanja ali spolne usmerjenosti in drugih oblik, ki jih v realnem okolju običajno ni moč razpoznati na podlagi zunanjega videza. Internet ravno s pomočjo anonimnosti posameznikom omogoča, da kljub »zunanjemu« prikrivanju svoje identitete, še vedno najdejo skupine z istimi osebnostnimi značilnostmi. McKenna in Bargh (glej Frable v Amichai – Hamburger 2005: 43-44) sta raziskovala vpliv vključenosti posameznikov v novičarske skupine, ki se osredotočajo na stigmatizirane skupine, predvsem na podlagi spolne usmerjenosti in političnega prepričanja. Ugotovila sta, da se je tistim posameznikom, ki so bili vključeni v novičarske skupine, zvišalo samospoštovanje ter zmanjšal občutek družbene osamljenosti. Prav tako so ti posamezniki svojo identiteto lažje razkrili »zunanjemu« svetu, svojim družinam, prijateljem in okolici, v kateri živijo. Dejstvo, da je 37 odstotkov ljudi, ki so bili stigmatizirani na podlagi svoje spolne usmerjenosti in kar 63 odstotkov ljudi, ki so bili politično stigmatizirani, razkrilo svojo identiteto, pojasnjuje, da ima pripadnost novičarski skupini, ki združuje stigmatizirane posameznike, pomemben vpliv na transformacijo negativne skupinske identitete v pozitivno (glej Frable v Amichai – Hamburger 2005: 43-44) . Anonimnost je pomembna predvsem za to, ker omogoča neobremenjeno združevanje posameznikov stigmatiziranih skupin in ker posameznikom omogoča, da razkrijejo svojo identiteto šele takrat, kadar to sami želijo in ne, ko so v to prisiljeni (Kovačič 2007). To vsekakor kaže na emancipatorno naravo spleta, ki lahko predstavlja velik potencial za marginalizirane skupine. Seveda pa ima lahko anonimnost in z njo povezano spletno združevanje posameznikov in skupin s podobnimi interesi tudi negativne posledice v primerih, ko gre za delovanje ekstremističnih skupin, katerega namen je izključevanje in diskriminacija drugih in drugačnih.

4.3 Delovanje ekstremističnih skupin in internet

Internet s celo paleto komunikacijskih možnosti in interaktivnostjo omogoča ekstremističnim skupinam, da se usmerijo na točno določene ciljne skupine. Virtualni prostor je brezmejen, kar omogoča objavljanje zelo natančnih in za posamezne ciljne skupine prirejenih informacij. Internet kot aktiven medij ciljnim skupinam tako nudi vrsto možnosti za aktivno sodelovanje in ukrepanje na različnih področjih, kot so sodelovanje pri nabiranju sredstev, zagotavljanju udeležbe v različnih akcijah, podpisovanju peticij, prenašanju sporočil, sodelovanju pri spletnih igrah, izmenjavi različnih produktov ipd. (Malamuth in Linz v Amichai – Hamburger 2005).

Delovanje ekstremističnih skupin na internetu tako ni omejeno zgolj z elektronsko pošto, forumi ali klepetalnicami, temveč predstavlja polje za rekrutiranje in nabiranje finančnih sredstev s prodajo sovražne glasbe in drugih produktov, polje za širjenje rasistične propagande, s pomočjo obujanja mitov, ponudbo glasbe in rasističnih videoiger, posebnih spletnih mest za otroke in celo ponudbo spletnih storitev, ki jih sicer zaradi nezakonnosti glavni ponudniki zavračajo (glej Glaser in Kahn v Amichai – Hamburger 2005: 252).

Za razliko od virtualnega prostora smo bili v tradicionalnih okoljih in medijih vajeni določenih omejitev (dnevni in nočni program, kodirni sistem, ipd.), ki so nekaterim skupinam preprečevale ogled škodljivih, žaljivih in sovražnih vsebin. Internet pa nasprotno ponuja dostop do cele palete idej in podob, ki sicer večini ljudi, predvsem pa otrokom, niso dostopne (glej Malamuth in Linz v Amichai – Hamburger 2005: 169). Raziskava, ki sta jo med 194 otroki, starimi med 8 in 13 let, na Nizozemskem opravila Valkenburg in Soeters, je pokazala, da so med negativnimi izkušnjami na internetu najbolj izpostavili napade na računalniški sistem, nasilje in pornografijo (glej Valkenburg in Soeters v Malamuth in Linz v Amichai – Hamburger 2005: 169).

4.3.1 Spletno mesto Marthin Luther King

Internet je tako postal neke vrste Disneyland sovražnega govora, saj na spletu najdemo tudi posebna otroška spletna mesta, ki otroke vodijo k zavajajočim informacijam (glej Cortese 2006: 153). Tipičen primer zavajanja otrok in mladine je lažno spletno mesto o Marthinu Luther Kingu⁹, ki na prvi pogled deluje kot dober vir informacij o ameriškem borcu za pravice temnopoltih, vendar poglobljeno branje razkrije prefinjeno in subtilno širjenje rasistične ideologije (glej sliko 3.1). Glavna ciljna skupina omenjenega spletnega mesta je šoloobvezna mladina, ki v okviru šolskega kurikuluma piše tudi eseje ali poročila o zgodovinskih osebnostih. Ponudnik spletnega mesta je Stormfront, neonacistična organizacija, katere moto je beli ponos po celem svetu (*t. i. white pride world wide*). Na omenjenem spletnem mestu med drugim ponuja tudi informacijske letake o tem mestu, namenjene distribuciji po šolah. Na njih spletno mesto promovira kot učni pripomoček, ki naj bi učencem pomagal pri spoznavanju »resnice« o Marthinu Luther Kingu. Ponuja pa tudi kviz, kjer se lahko učenci preizkusijo v pridobljenem »znanju« ali pa se preko povezave na spletno mesto Stormfront¹⁰ vključijo na razpravljalni forum, ki nosi naslov *Resnica o Marthinu Luther Kingu*.

⁹ Spletno mesto Marthin Luther King. Dostopno na: <http://www.martinlutherking.org/>. (18. 6. 2007).

¹⁰ Razpravljalni forum Stormfront. Dostopno na: <http://www.stormfront.org/forum/forumdisplay.php?f=81> (18. 6. 2007).

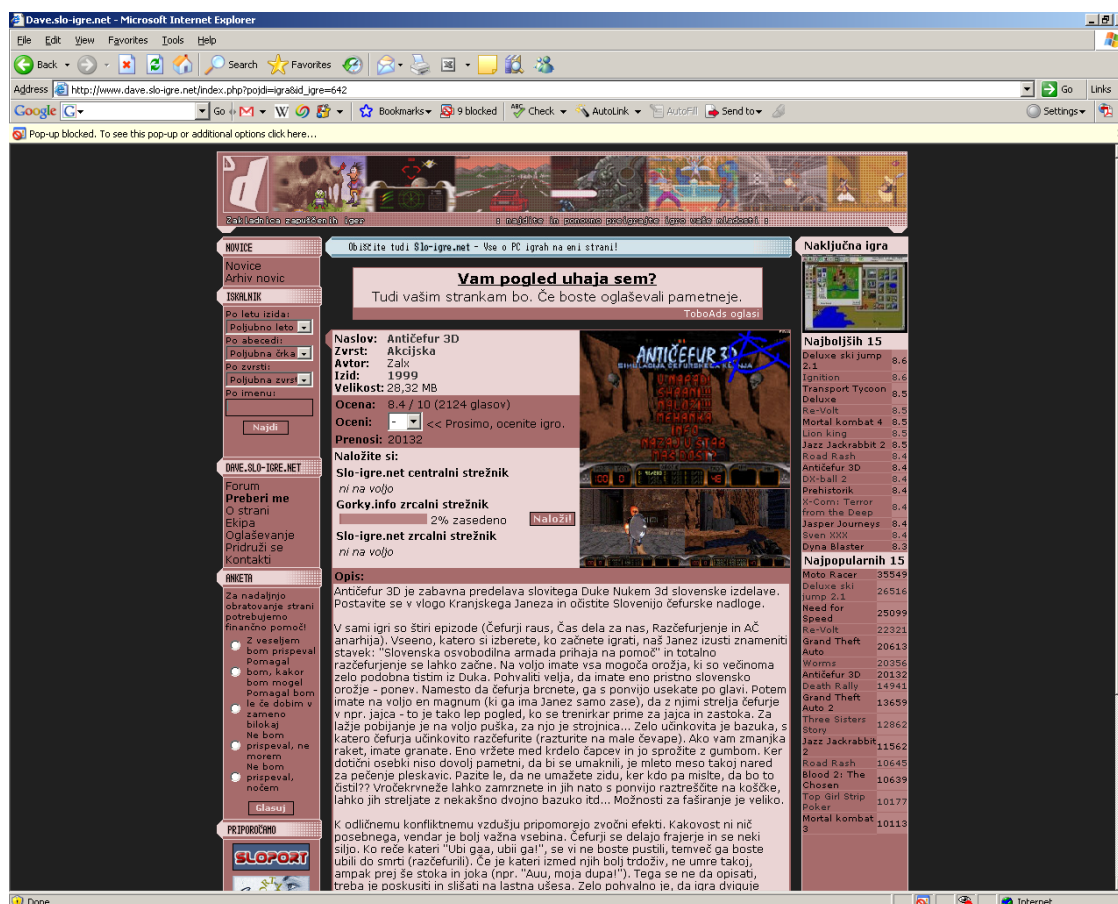

Slika 3.1: Lažno spletno mesto o Marthinu Luther Kingu, ki ga ponuja Stormfront.

Spletna mesta, ki so namenjena otrokom in mladim, poleg zavajajočih informacij ponujajo tudi animacije in računalniške igre (modifikacije znanih iger), ki se osredotočajo na sovražnost in uporabnikom omogočajo, da privzamejo identiteto neonacističnih ikon in s tem postanejo lovci na ogrožajoče »podljudi« (Jude, Rome, temnopolte ipd.). Omogočajo pa tudi nalaganje sovražne glasbe, ki je zanimiva predvsem za najstnike. »Glasba ima velik vpliv predvsem zaradi svojega takojšnjega učinka in zmožnosti premagovanja jezikovnih ovir« (Cortese 2006: 154).

4.3.2 Spletna igra Antičefur 3D

Primer predelave znane spletne igre z namenom razpihovanja sovražnosti žal poznamo tudi v slovenskem prostoru. Gre za predelavo znane igre Duke Nukem 3D, ki se v slovenski različici imenuje Antičefur 3D¹¹ in poziva igralce naj se »postavijo v vlogo kranjskega Janeza in očistijo Slovenijo čefurske nadloge« (glej sliko 3.2). Ob tem imajo igralci na voljo vsa mogoča orožja ter podroben opis učinkovitosti posameznih orožij za »razčefurjenje«. H konfliktnemu vzdušju pripomorejo tudi zvočni efekti, ki s pomočjo vrste žaljivk še dodatno razpihujejo nestrpnost.

Slika 3.2: Antičefur 3D – predelana slovenska različica spletne igre Duke Nukem 3D.

¹¹ Spletna igra Antičefur 3D. Dostopno na: http://www.dave.slo-igre.net/index.php?pojdi=igra&id_igre=642 (18. 6. 2007).

Znanstveniki ugotavljajo, kako se spletne igre, po učinku, bistveno razlikujejo od nasilnih TV programov in filmov. Našli so vsaj štiri bistvene razlike, ki povečujejo tveganje za zvišanje nagnjenja k agresiji. Prva razlika je v stopnji vključenosti posameznika in njegove identifikacije z nasilnim likom. Nekatere spletne igre igralcem omogočajo, da privzamejo identiteto nasilnih likov v igrah in s tem postanejo lovci, ki sprožijo izstrelek, povzdignejo pest in poškodujejo ali ubijejo žrtev. Druga razlika je v spodbujanju nasilnih dejanj. Igralec nasilnih spletnih iger je neposredno spodbujen k nasilju z vizualnimi in zvočnimi efekti, spodbujevalnimi frazami in pridobivanjem točk, ki omogočajo napredovanje na višji nivo. Pri spletnih igrah je za razliko od TV programov in filmov posameznik konstantno izpostavljen nasilnim prizorom, ki so polni krvi in trpljenja. Prav tako mora biti vseskozi na preži pred napadi »sovražnikov«. Tako se namesto empatije pri posamezniku razvijejo čustva, kot so razburjenje in razvedrilo. In še zadnja zelo pomembna razlika je v realističnosti spletnih iger. Le-te postajajo z odlično grafiko, animacijo in zvočnimi efekti tako realistične, da ljudje pozabijo, da igrajo igro. Nasilne spletne igre tako lahko vplivajo na učenje in prikazovanje agresije skozi klasične procese pogojevanja, instrumentalne procese pogojevanja in skozi visoko stopnjo učenja s pomočjo opazovanja (glej Malamuth in Linz v Amichai – Hamburger 2005: 170-171).

Po drugi strani pa longitudinalna raziskava Williamsa in Skorica (glej Lynn 2005: 1) ni pokazala nobenih povezav med nasilnimi spletnimi igrami in agresijo. Igralci spletnih iger se niso statistično razlikovali od neigralcev iz kontrolne skupine v svojih prepričanjih in odnosu do agresije po tem, ko so bili dolgoročno izpostavljeni igranju nasilnih fantazijskih iger. Prav tako sta avtorja opozorila na pozitiven učinek igranja spletnih iger, kot je spoznavanje novih ljudi in učenje dela v skupini ter upravljanje s skupino s pomočjo timskega reševanje problemov. Kljub tem ugotovitvam avtorja raziskave opozarjata, da bi lahko igre z drugačno, nefantazijsko vsebino, na primer simulacije vsakdanjega urbanega nasilja ali nasilja nad marginaliziranimi skupinami, imele negativen vpliv na pojavnost agresije, predvsem pri otrocih in mladih (glej Lynn 2005: 1). Na podlagi obstoječih raziskav tako vsekakor ne moremo izključiti možnosti, da lahko spletne igre predstavljajo orodje za učenje in spodbujanje nestrpnosti, agresije in nasilnih dejanj zoper različne, običajno že zgodovinsko diskriminirane skupine.

Zaradi vsega zgoraj naštetega je internet prikladen predvsem za *rekrutiranje novih pripadnikov ekstremističnih oziroma sovražnih skupin*, saj ponuja odlično orodje za prepričevanje (pripoved zgodb, mitov in urbanih legend) in nadzor nad podobami, ki so v klasičnih medijih in v realnem vsakdanu prepovedane. Pri rekrutiranju so pomembne zlasti t. i. mehke sovražne spletne strani oziroma spletna mesta, ki v imenu človekovih pravic in svobode izražanja širijo vrsto neresnic in za manjšinske skupine škodljivih dezinformacij. Takšne spletne strani oziroma spletna mesta so v večini držav zakonite (Glaser in Kahn v Amichai – Hamburger 2005: 253).

4.3.3 Spletno mesto Hervardi

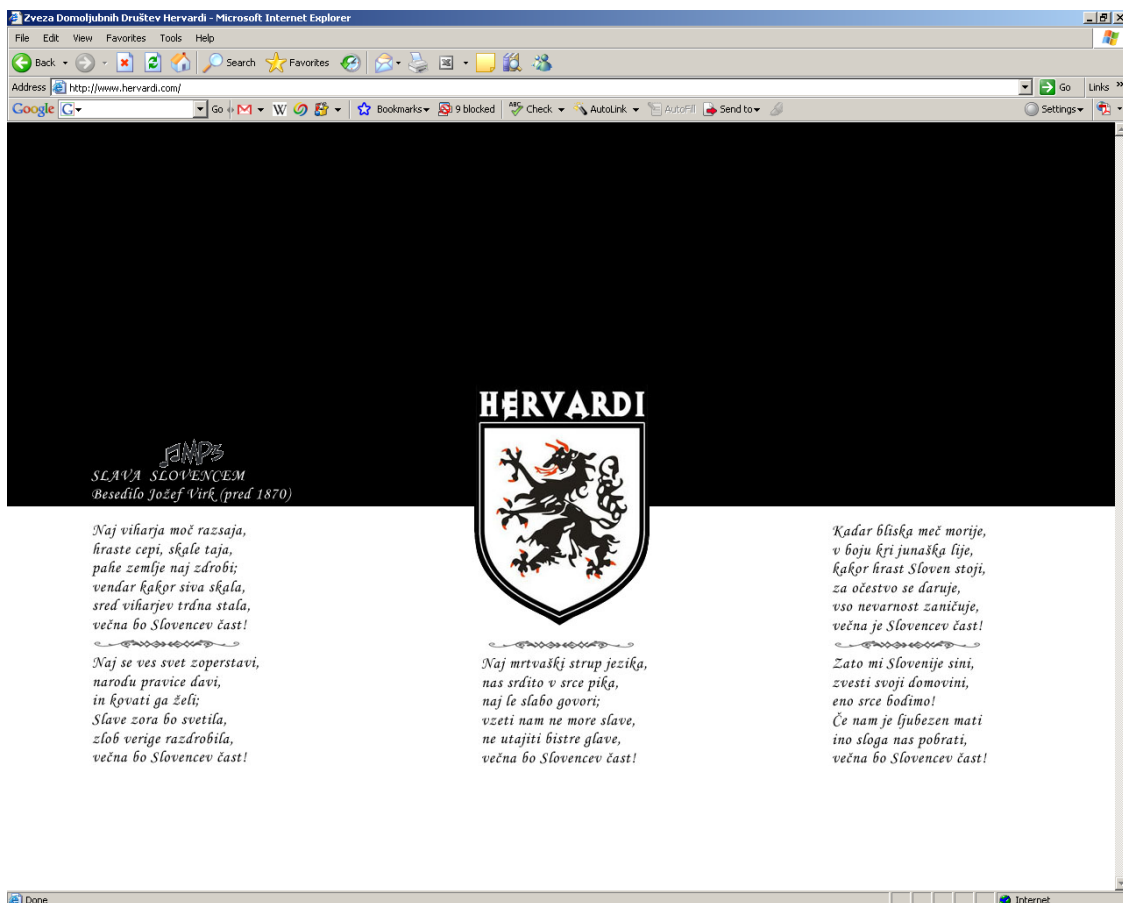
Več takšnih spletnih mest najdemo tudi v slovenskem prostoru, namenjena pa so predvsem rekrutiranju slovenske mladine in širjenju sovražne propagande zoper tiste, ki naj bi ogrožali slovenstvo. Eno izmed teh je spletno mesto Hervardov¹², ki se opredeljujejo kot društvo za ohranjanje domoljubnih tradicij, ki za ceno nestrpnosti do drugih in drugačnih poveljuje slovenstvo (glej sliko 3.3). Iz spletnega mesta je razvidno, da gre za zelo aktivno društvo, ki se odziva na družbeno aktualne dogodke, preko spleta nabira finančna sredstva s pomočjo prodaje izdelkov z domoljubno vsebino in simboli, ponuja prenos glasbe, omogoča celo fizične kontakte v obliki uradnih ur ter se tudi politično udejstvuje. Ob nelegalni preselitvi družine Strojan so z namenom spodbujanja nestrpnosti do romske etnične skupnosti na svojem spletnem mestu pod rubriko *Nedopustno v Sloveniji*¹³ objavili zavajajočo »kronologijo romske problematike« pod naslovom Cigani in ciganska problematika v Republiki Sloveniji. Na tem istem spletnem mestu napadajo tudi tiste, ki se borijo zoper kršenje človekovih pravic.

Kot poudarjajo na svojem spletnem mestu, je njihovo delovanje politično, usmerjeno v nacionalizem, ki bo varoval Slovenijo pred multikulturalizmom. Za doseg tega pa bodo poskušali vse slovenske domoljube združiti v enotno organizacijo:

¹² Spletno mesto Hervardi. Dostopno na: <http://www.hervardi.com> (25. 4. 2007)

¹³ Rubrika Nedopustno v Sloveniji. Dostopno na: http://www.hervardi.com/ciganska_problematika.php (12. 2. 2008)

»V političnem smislu je naš program moderna Zedinjena Slovenija, v kateri se bomo počutili ponosni in varni ... Smo domoljubi in kot takšni tudi nacionalisti, vendar v tem ne vidimo nič slabega! Nestrpni pa nismo nič bolj kot tisti domestofobi, ki nas vnaprej obsojajo za nekaj česar nismo storili! Prepričani smo, da moramo v današnji multikulturni družbi, katera prinaša po našem mnenju celo vrsto negativnih pojavov, vzpostaviti raznim protinacionalnim in neoliberalnim pa tudi kakšnim drugim težnjam, vsaj enakovredno protiutež! To je naša moralna pravica in dolžnost! Zato se moramo slovenski domoljubi združiti v enotno organizacijo, ki bo znala ter zmogla zastopati naše interese!«¹⁴

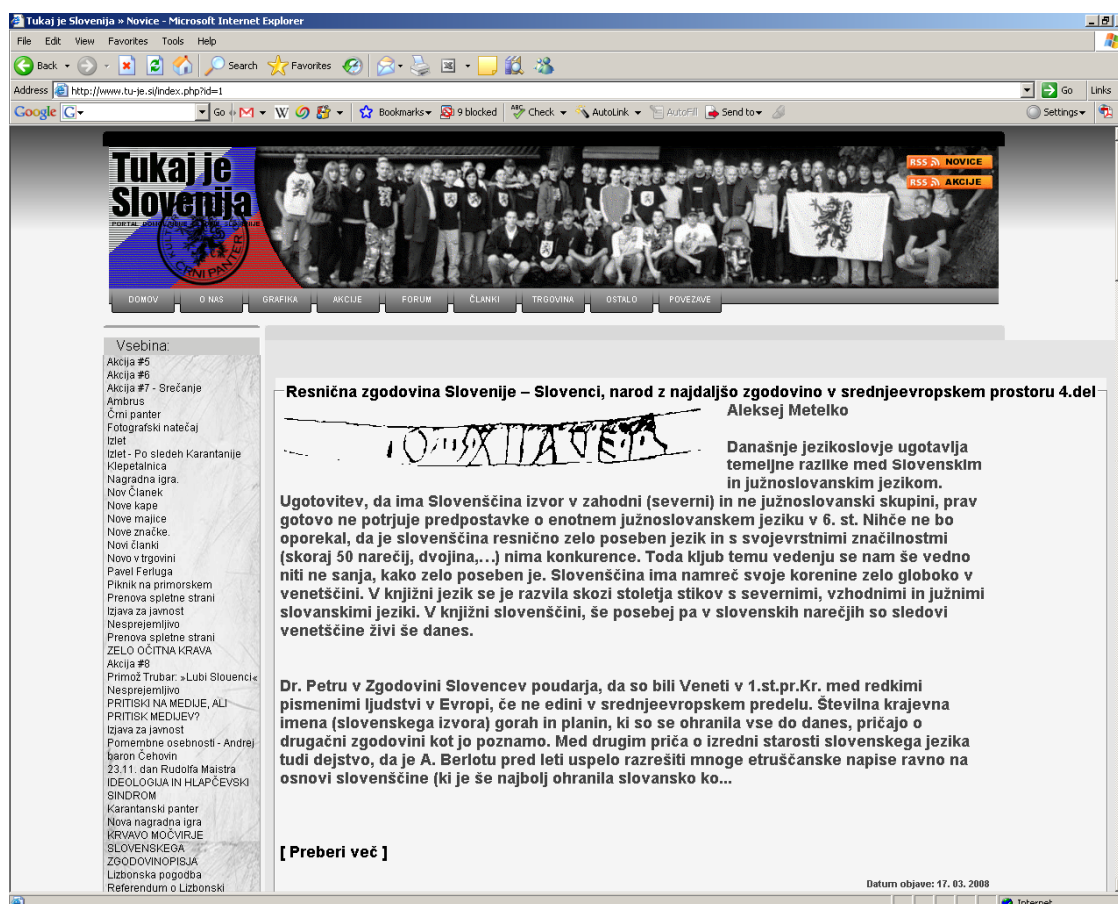

Slika 3.3: Vstopna stran v spletno mesto Hervardov.

¹⁴ Citat iz spletne strani Hervardov. Dostopno na: <http://www.hervardi.com/kdosmo.php>. (25. 4. 2007).

4.3.4 Spletni portal domoljubne mladine Slovenije

Podobne težnje po ohranjanju »slovenske identitete« ima tudi *Spletni portal domoljubne mladine Slovenije* (glej sliko 3.4), ki predstavlja »družbeno gibanje namenjeno slovenski mladini, ki jo povezuje ponos na pripadnost svojemu narodu ter občutek, da s to družbo nekaj ni v redu, zaradi česar je naša pravica in dolžnost, da si zagotovimo svojo prihodnost«¹⁵.

Slika 3.4: Spletni portal domoljubne mladine Slovenije.

Poleg že naštetih učinkov sovražnosti na spletu je potrebno poudariti, da se spletna propaganda uporablja tudi za izvedbo zločinov iz sovraštva (glej Zarrehparvar v

¹⁵ Citat iz spletnega portala domoljubne mladine Slovenija. Dostopno na: www.tu-je.si (25. 4. 2007).

Jorgensen 2006: 228). Neonacistične organizacije ne uporabljajo interneta le v propagandne namene, temveč tudi za organizacijo in načrtovanje akcij, ki se lahko sprevržejo v nasilna dejanja in zločine na podlagi sovražnosti. Internet namreč omogoča članom teh organizacij, da komunicirajo na enostaven in hiter način, brez prostorskih in časovnih omejitev, njihova komunikacija pa je lahko tudi zakodirana in prekrita, kar pomeni da jo je težko zaznati in odkriti.

Tudi tu Slovenija žal ni imuna. Slovenska sekcija neonacistične organizacije Blood & Honour (B & H), ki je do nedavnega delovala na spletnem naslovu www.bhslovenia.org je ravno s pomočjo interneta organizirala več srečanj svojih članov širom Slovenije. Eno izmed srečanj, 5. 11. 2005, v Ljubljani, je pripeljalo tudi do nasilnih dejanj, konkretno do pretefov nekaterih obiskovalcev mesta Metelkova, ki na skupnem prostoru združuje različne društvene prostore, lokale ali programe namenjene predvsem promociji, druženju in multikulturnemu dialogu med večinskim prebivalstvom in manjšinskimi, marginaliziranimi in stigmatiziranimi skupinami¹⁶.

Mednarodna mreža za boj proti sovražnemu govoru na internetu (INACH) beleži na Nizozemskem, v Nemčiji, Angliji in Franciji več kot 10.000 sovražnih strani (Zarrehparvar v Jorgensen 2006). V zbranih primerih iz različnih evropskih držav INACH beleži visoko povezanost med sovražnim govorom na internetu in dejanskimi zločini iz sovraštva v realnem življenju, ki so vodili v katastrofalne posledice (INACH 2004).

Takšna spletna propaganda ima poleg navedenega še en namen, in sicer spodkopavanje demokracije in temeljev demokratične družbe, ki pomeni osnovo za spoštovanje človekovih pravic nasploh. Kakor je svoboda govora pomembna za uspešno demokracijo, je strpnost nujna za preživetje demokracije (glej Zarrehparvar v Jorgensen 2006: 228).

Sovražni govor in podpora zanj pa ne izvirata zgolj iz ekstremističnih skupin, temveč izvirata predvsem iz podpore dominantnih elit, kot sta tudi medijsko in politično polje.

¹⁶ Šuljić, Tomica: Skinovska nevarnost. Mladina, 14. 11. 2005

Kljub temu, da večina ljudi ne bi storila zločinov iz sovraštva, pa s simpatiziranjem diskriminatornega in sovražnega govora te zločine podpirajo. Nešteto je tudi pasivnih opazovalcev, ki le opazujejo in kljub družbeni moči ne storijo nič zoper sovražni govor, saj jim prinaša ekonomsko in psihološko blaginjo (Cortese 2006).

4.4 Vloga dominantnih elit pri širjenju sovražnega govora na spletu

Dominantne elite, kot sta tudi medijsko in politično polje, igrajo bistveno vlogo pri širjenju in ustvarjanju rasističnih ideologij. Na eni strani so množični mediji prenašalci diskriminatornega diskurza, s tem ko objavljajo diskurze političnih in drugih elit, po drugi strani pa mediji, zaradi različnih razlogov, tudi sami ustvarjajo vrsto stereotipov in predsodkov, ki ohranjajo obstoječi status quo v družbi.

Lahko ugotovimo, da sta medijsko in politično polje izredno povezana in prepletena med seboj. Produkcija novic je v množičnih medijih zelo odvisna od zunanjih virov, se pravi, da je medijski diskurz zelo odvisen od diskurza drugih dominantnih elit. Pri produkciji novic gre za kompleksen sklop socialnih in diskurzivnih interakcij, ki vključujejo tako urednike, novinarje in vire informacij. Viri informacij so seveda omejeni in se gibljejo v okviru institucij in organizacij, kot so parlament, policija, sodišča, univerze, raziskovalni inštituti, podjetja in osebni viri novinarjev (glej Van Dijk 2005b: 37). Ogromno virov je tudi sproduciranih na lastno iniciativo institucij, kot so izjave za javnost, novinarske konference, odgovori, pisma ipd.

Vladajoča politika tako na nek način izvaja pritisk na množične medije, saj ima monopol nad legitimnimi informacijami – uradnimi viri. S tem imajo glavni politični akterji tudi izredno družbeno moč, saj s svojim delovanjem, odločitvami in intervencijami v medijskem polju določajo dnevni red in hierarhijo dogodkov, ki jih morajo mediji upoštevati (Bourdieu 2001: 63). Novinarji tako za »uravnoveženje« novic citirajo in dajejo možnost za izjave dominantnim elitam, običajno vladi, opoziciji, »strokovnjakom« in strokovnjakom, pravnikom, nikoli ali zelo redko pa tistim, ki so predstavljeni kot problem, na primer Romom, izbrisanim, azilantom itn.

Tako novinarskemu kot političnemu polju pa je skupno to, da sta neposredno in zelo strogo podvržena tržni in plebiscitarni potrditvi. Zaradi tega se akterji, ki delujejo v političnem polju, pod vplivom novinarskega polja vedno bolj podrejajo pritisku pričakovanj in potreb večine, ki jih včasih vodita strah in nerazsodnost in ki pogosto postanejo splošne zahteve le zaradi predstavitve, ki so je bile deležne v medijih (Bourdieu 2001: 70).

Na ta način tudi novinarsko polje grobo posega v politično polje, katerega neprestano preganja skušnjava demagogije, in tako prispeva k zmanjševanju avtonomnosti političnega polja in s tem možnosti, ki je dana političnim predstavnikom, da se sklicujejo na kompetence, ki jih imajo kot eksperti, ali na avtoriteto, ki jim pripada kot varuhom kolektivnih vrednot (glej Bourdieu 2001: 71).

Množični mediji tako v medsebojnem prepletanju s političnim poljem ustvarjajo realnost, ki določa naš odnos do manjšinskih in marginaliziranih skupin. Pod krinko zavračanja »uradnega« kričavega rasizma, ki se mnogokrat kaže v sovražnem govoru, mediji in politiki dopuščajo širjenje in razvijanje prikritih oblik rasizma na različne podrejene družbene skupine. Zavračanje kričavega rasizma oziroma sovražnega govora v medijskem smislu tudi postaja vedno bolj zamegljeno, saj se žgoče debate, ki jih pomagajo ustvarjati razni demagogi in rasisti, izredno dobro prodajajo in so večinoma zapakirane v nekih »sprejemljivih« okvirjih, ki jih določajo dominantne elite. Obenem pa se tako medijsko kot politično polje zaradi podvrženosti plebiscitarni potrditvi podrejata pritisku večine, ki ravno zaradi diskriminatornega diskurza, ki ga ustvarjata ti dve polji, mnogokrat bazira na strahu, predsodkih in mitih, ki s potrditvijo dominantnih elit postanejo realnost.

Še bolj pa je to značilno za internet, ki predstavlja podaljšek delovanja tako množičnim medijem kot političnim strankam. Na nek način anarhičen svet interneta, ki ga omejitve iz realnega življenja v praksi še niso dosegle, pokaže pravi obraz dvoličnega delovanja dominantnih elit, kot sta medijsko in politično polje. Večinsko uradno zavračanje in obsojanje sovražnega govora se pri spletnem delovanju teh elit popolnoma razblini.

Podaljški medijev in delovanja političnih strank v obliki spletnih strani in spletnih mest, ki vključujejo različne oblike sinhrono in asinhrono komunikacije, na kričavi rasizem in sovražni govor ne odreagirajo več na način kot v realnem svetu in v klasičnih medijih, temveč ga s ponujanjem lastnega spletnega prostora sploh omogočajo, dopuščajo in s tem upravičujejo in spodbujajo.

4.4.1 Sovražni govor na spletnih forumih političnih strank

Spletna mesta političnih strank so neke vrste podaljški njihovega klasičnega delovanja. Predstavljajo tako informacijsko in propagandno orodje, kot tudi neposreden kontakt z volivci, saj splet omogoča vrsto načinov za sinhrono in asinhrono komuniciranje. Na tem mestu se bom osredotočila predvsem na spletne forume slovenskih parlamentarnih strank, saj le-te predstavljajo in zastopajo dominantne elite in imajo moč za ustvarjanje politične agende, ki determinira vsakdanje življenje ljudi.

Od parlamentarnih strank spletne forume ponujajo Slovenska demokratska stranka (SDS), Nova Slovenija (NSi) in Slovenska nacionalna stranka (SNS), katere spletni forum pa je trenutno nedelujoč¹⁷.

4.4.1.1 Spletni forum SDS

Če začnemo z vladajočo SDS, lahko ugotovimo, da za dostop do foruma sicer zahteva registracijo, ki pa lahko temelji na realnih ali izmišljenih podatkih, saj ne ponuja nobenih mehanizmov (kot so npr. potrditev registracije preko elektronske pošte), ki bi kakorkoli omogočali razkrivanje identitete udeležencev. Spletni forum ima tudi administratorja,

¹⁷ Na spletnem mestu Slovenske nacionalne stranke lahko ob dostopanju na spletni forum »Brez dlake na jeziku« preberemo naslednje sporočilo: *»Forum Brez dlake na jeziku?! je začasno nedostopen! Opravičujemo se Vam zaradi neprijetnosti. Potrudili se bomo, da boste lahko čimprej spet sodelovali v debatah.«* Dostopno na: <http://www.sns.si/debate.asp> (30. 4. 2005).

pod pomembnimi informacijami za udeležence foruma pa se najde tudi opozorilo o neprimernosti nestrpnih in žaljivih objav, ki se glasi:

»Spoštovane obiskovalke in obiskovalci spletnega Foruma SDS. Namen našega foruma je izmenjava mnenj, stališč in predlogov. Morebitna žaljiva in nestrpna pisanja smo primorani odstraniti. V kolikor se bodo ta ponavljala, bomo žaljivim piscem dostop do foruma onemogočili.«¹⁸

S tem stranka sicer poda splošno opozorilo, obenem pa izpusti ustavne in zakonske določbe, ki prepovedujejo sovražni govor in lahko pomenijo pravne posledice za udeležence ali ponudnike spletnega foruma. Dopuščanje razpihovanja nestrpnosti je tako moč videti v samih pogovorih med udeleženci¹⁹. Večinoma gre za izražanje stališč, ki so zapakirani v diskurzivno formo sodobnega rasizma, ki je tudi sicer značilna za predstavnike te politične stranke. Na strankinem spletnem forumu med drugim najdemo tudi karikature preroka Mohameda, katerih medijske objave so po celem svetu izzvale ostre proteste in vrsto nasilnih dejanj ter spodbudile razpravo o svobodi govora in njenem omejevanju.

Tako pod temo »Diagnoza: multikulturalizem«²⁰ udeleženec foruma D-Bewc ubere argumentativno strategijo in nam že takoj na začetku pove, da so njegovi argumenti, povezave in slikovno gradivo namenjeni izobraževanju, nikakor ne vzbujanju sovraštva, že v naslednjem sporočilo pa prida maščevalen in žaljiv ton (glej sliko 3.5):

»Če smo morali kristjani požret Marijo s podgano v rokah, potem naj pa še muslimani zmazke svojega preroka.«

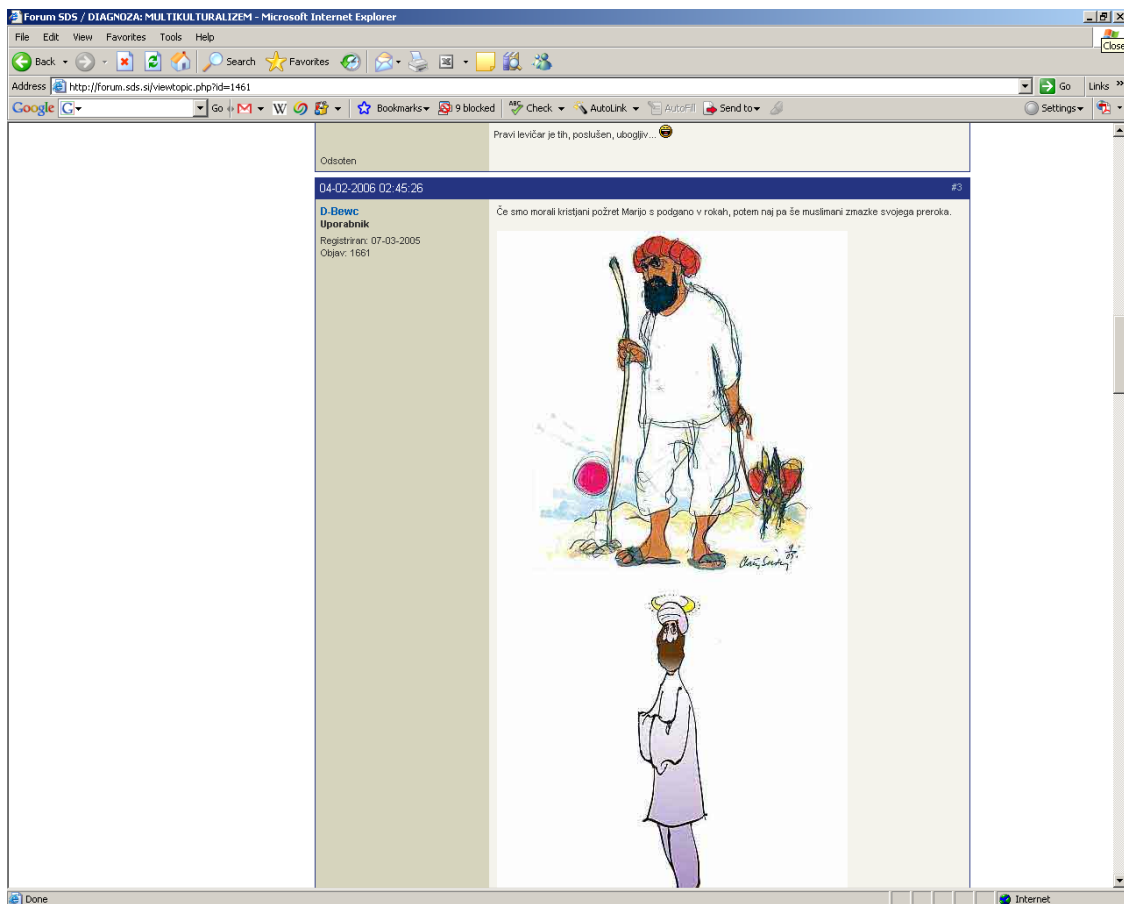
Temu sledi paleta karikatur, ki so po celem svetu izzvale vale sovražnih in nasilnih dejanj. V to nepotrebno dejanje so bili v prvi vrsti vpleteni mediji, ki so objavili karikature, ki enačijo islam s terorizmom, v drugi pa nespretni politiki, ki strasti niso

¹⁸ Besedilo je dostopno na: <http://www.sds.si/forum/register.php> (30. 4. 2006).

¹⁹ Komentarje udeležencev objavljam v originalu, to pomeni z vsemi napakami, s tekstovnimi simboli razpoloženskih stanj in brez slovničnih posegov.

²⁰ »DIAGNOZA: MULTIKULTURALIZEM«. Dostopno na: <http://forum.sds.si/viewtopic.php?id=1461> (12. 2. 2008)

znali ali hoteli umiriti (Rizman 2006). Objave teh karikatur na spletnem mestu vladajoče politične stranke zgolj kažejo na njeno nezainteresiranost za spoštovanje drugih ali za ustvarjanje strpne družbe. Ravno nasprotno, objavo karikatur na spletnem forumu, katerega življenje omogoča vladajoča politična stranka, lahko enačimo z njihovo zlorabo v realnem življenju, katere namen je ustvarjanje neenakosti, žaljenje verske manjšine in ustvarjanje konfliktov. Objava na spletu se v ničemer ne razlikuje od morebitne objave teh karikatur v strankinem političnem biltenu ali od njihove morebitne razstave v prostorih na sedežu stranke. V vseh omenjenih primerih bi namreč stranka ponujala lasten prostor za širjenje nestrpnosti.

Slika 3.5: Karikature preroka Mohameda dostopne na spletnem forumu stranke SDS.

Na spletnem forumu SDS se pri komentarjih udeležencev pojavljajo tudi pozivi k nasilju. Ti postopoma prehajajo iz prikritih oblik, ki se kažejo v predsodkih, strahu in ogroženosti s strani drugih, temu sledi dehumanizacija drugih, žaljenje in odkrito pozivanje k nasilju.

Pod temo *Smo vsi državljani enakovredni?*²¹ udeleženec Prepoz najprej poda vrsto predsodkov o Romih:

»Poglejte Cigane, dobijo več denarja za nedelo, kot pa marsikateri delavec za celomesečno garanje, poleg tega lahko ukradejo in naredijo škode za 80 000 sit na dan brez prekrška, ko ukradejo žlebove npr. na Domu invalidov se nič ne zgodi oziroma ko je bilo kar nekaj stavb okradenih se Policija ni upala nič narediti!«

V nadaljevanju ga dopolni udeleženec Sodnik, ki je zaskrbljen še zaradi drugih skupin »neljudi«, ki ogrožajo slovensko »nadidentiteto« in že poziva k izgonom:

»Sam res mam o mi v Sloveniji velike probleme glede ciganov in tujcev iz juga! Starejši se sploh ne zavedajo da imajo tujci nad mladino veliko moči (mislim predvsem nasilje - SLOVENEK se sploh ne more več mirno ponoči sprehajat po mestih ker si lahk ob vse ali pa se znajdeš na urgenci) v bistvu prevladujejo nad nami ker jih ta varuh človekovih pravic preveč zagovarja. Upam da bo vlada kaj ukrenila glede teh problemov mladih in rešila bodoče generacije te sodrge!

Upam da jih bojo čim prej izgnal!«

In že pride D-Bewc, ki predlaga nasilno rešitev za odstranjevanje »neljudi«:

»Vladi na tem področju ni treba nič naredit, mularija naj raje začne trenirat borilne veščine, pa se bodo upal ponoči po mestih sprehajat. Zakaj bi nekdo drug moral odstranjevat zalego, če jim lahko zvečer v kakšni temačni uličici, ko te napadejo polomiš nekaj udov. Ga ni večjega užitka...«

Njemu sledi še Socialist, ki potrdi, da se nasilna dejanja že izvajajo:

»D-Bilko ne se bat mi smo jih oreng našgal, pa kar vse cigane brez razlike , črne in tabele.«

²¹ Tema *Smo vsi državljani enakovredni?* Dostopno na: <http://forum.sds.si/viewtopic.php?id=1426> (12. 2. 2008).

4.4.1.2 Spletni forum NSi

V dopuščanju nestrpnega in sovražnega diskurza NSi nikakor ne zaostaja za SDS, lahko bi rekli, da s pomanjkljivimi regulacijskimi mehanizmi dobesedno omogoča prosto širjenje sovražnega govora. Pa to ni problem, ki bi ga lahko povzročila slaba tehnološka opremljenost ali morda slabo poznavanje kultur in politik virtualnih skupnosti, saj je bil v preteklosti minimalen mehanizem regulacije na spletnem forumu te stranke že vzpostavljen, vendar so ga zamenjali z nikakršnim.

V letu 2005 se je na spletnem forumu NSi pojavila tema, ki je pozivala k pobojem Hrvatov²². Še isti dan jo je administrator spletnega foruma ustavil ter ob tem pridal tudi opozorilo:

»Ob ustavitvi te teme vse ponovno vabim, da ohranjate diskusijo na ravni svobode. Tvoja svoboda se konča tam, kjer se začne sosedova.«

Ob vsaki objavi prispevka si je udeleženec lahko prebral naslednje:

»Nova Slovenija – Krščanska ljudska stranka (NSi) je demokratična politična stranka, ki želi v javnosti povezati vse državljanke in državljane Slovenije, ki sprejemajo slovenske in evropske kulturne, demokratične, domovinske, moralne in socialne vrednote.«²³

V letu 2006 je bil spletni forum NSi prenovljen. Novi forum ne ponuja nobenih kontaktnih informacij za dostop do administratorja, stranka pa se je prav tako distancirala od vseh objav, saj je na forumu podano zgolj tole obvestilo:

»Za vse prispevke na političnem forumu NSi ne odgovarja.«²⁴

Na ta način se je stranka kljub negativni izkušnji s sovražnim govorom na lastnem spletnem forumu, kjer je šlo več kot očitno za kaznivo dejanje, odločila za še

²² Tema Pobijmo Hrvate! Dostopno na: <http://www.nsi.si> (10. 10. 2005).

²³ Opozorilo. Dostopno na: <http://www.nsi.si> (10. 10. 2005).

²⁴ Besedilo. Dostopno na: <http://forum.nsi.si/list.php?1> (12. 2. 2008)

permisivnejši način nadzora. Takšen pristop pa ni posledica zmanjšanja ali nepojavljanja sovražnega govora na strankinem forumu, saj se tudi s prenovljeno obliko pojavljajo pozivi k poboju. Obiskovalec Joly je na prenovljenem forumu namreč zapisal tole:

»VSE PRASCE KATOLIBANSKE BI BILO TREBA POKLATI IN JIH OBGLAVITI!«²⁵

Na ta način stranka še bolj eksplicitno dopušča sovražni govor in druge oblike diskriminatornega diskurza ter daje nestrpnem prostor in podporo za izražanje sovražnosti in s tem tiho privoljenje, da je takšno vedenje dopustno.

Ti primeri dobro pokažejo, kako politični stranki s ponujanjem lastnega prostora spodbujata nestrpnost in sovražnost do različnih družbenih skupin ter tako ustvarjata potrebne družbene delitve, ki jima pomagajo iznajti družbene krivce za probleme, ki so sicer produkt neustrezne vladne politike in njenih dejanj. Kaže se tudi premik strank od temeljev pravne države in spoštovanja elementarnih človekovih pravic, saj znotraj lastnih virtualnih prostorov dopuščata neustavna in kazniva dejanja. Spletna foruma teh dveh strank tako odsevata tudi pravi obraz njunih politik, ki temeljita na izključevanju drugih in na selektivnem spoštovanju demokratičnih norm. Ob tem pa ni jasno, ali je dopuščanje sovražnega govora na spletnih forumih teh dveh strank del njune siceršnje politične agende ali gre zgolj za nezavedanje oziroma neresno jemanje spleta kot družbeno-političnega prostora.

4.4.2 Sovražni govor v medijih na spletu

Tako kot množični mediji tudi sicer omogočajo življenje diskriminatornemu javnemu diskurzu, je na spletu to njihovo sodelovanje pri širjenju sovražnega govora še bolj očitno, kljub temu, da jim to prepoveduje tudi Zakon o medijih. Zakon o medijih šteje elektronske publikacije kot medije takrat, ko gre za uredniško oblikovane programske vsebine s prenosom zapisa, glasu, zvoka ali slike na način, ki je dostopen javnosti. Za

²⁵ Besedilo je podal Joly. Dostopno na: <http://forum.nsi.si/read.php?3,338846,338854#msg-338854> (12. 2. 2008)

programske vsebine se štejejo informacije vseh vrst in avtorska dela, ki se razširjajo prek medijev z namenom obveščanja, zadovoljevanja različnih potreb javnosti ter množičnega komuniciranja²⁶.

Večina množičnih medijev, ki ponujajo svoje spletne publikacije, eksplicitno določa tudi spletnega urednika in na ta način lastni spletni publikaciji priznava status medija. Tako je tudi spletne forume in komentarje, ki delujejo znotraj elektronskih publikacij množičnih medijev, moč razumeti kot eno izmed rubrik, ki jo ponuja medij in bi morale biti uredniško oblikovane. To nadalje pomeni, da tudi za spletne forume in komentarje velja prepoved spodbujanja k neenakopravnosti in nestrpnosti²⁷.

Forume na spletnih podaljških množičnih medijev bi lahko primerjali s pismi bralcev v tradicionalnih (tiskanih) medijih (glej Kuhar 2003: 103). Večinoma se pojavljata dve obliki teh modernih »pisem bralcev«. Prva so t. i. komentarji k člankom, ki omogočajo obiskovalcem odzive na aktualne članke in jih ponuja RTV Slovenija, Delo, Večer, Dnevnik, Mladina in 24ur.com. Druga oblika pa so spletni forumi, kjer obiskovalci podajajo svoje mnenje na določeno temo, ki jo ponavadi določi eden izmed obiskovalcev ali moderator.

Za uredniško politiko teh forumov oziroma komentarjev k člankom je pri vseh množičnih medijih značilno to, da se najprej znebi svoje odgovornosti za objavljene komentarje. Pri nekaterih ostane zgolj pri tem (Večer, Dnevnik, Direkt), pri drugih pa sledijo še podrobnejša pravila, med katerimi je večinoma tudi prepoved pozivanja k sovražnosti in nestrpnosti ter morebitne sankcije za neupoštevanje pravil (RTV Slovenija, Delo, Mladina, POP TV). Večina jih tudi zahteva registracijo uporabnikov, vendar ta ne pripomore k zmanjševanju anonimnosti uporabnikov. S tem se seveda odpirajo možnosti za pojavljanje sovražnega govora, kateremu običajno botrujejo predhodne medijske objave diskriminatornega diskurza političnih elit.

²⁶ 2. člen Zakona o medijih (ZMed-UPB1). Uradni list RS, št. 110, 26. 10. 2006.

²⁷ 8. člen Zakona o medijih (ZMed-UPB1). Uradni list RS, št. 110, 26. 10. 2006.

To si lahko pogledamo na primeru diskriminatornega javnega diskurza, ki ga je sprožil napis v DZ *Vsi izbrisani vabljeni na ples, igral vam bo Jelinčič na puško mitraljez!!!*²⁸. Odzivi v javnosti, ki so ga povzročili politiki in ga s pomočjo množičnih medijev razširili in upravičevali, se je odražal tudi na spletnem forumu RTV Slovenije v obliki sovražnega govora:

»Zmago, če ti zmanka metkov se oglas«

in

*»NAJ STRADAJO STAVKAJO NAJ
DOOO
OOOOOOOOOOOOOOOOOOOLLGGG
GGGGGGGGGGGGGGGGGGGGGGGGGGGGGGGGGGOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOO
OOO
PA NAJ SE POSUŠIJO²⁹«*

Tu moramo še posebej poudariti odgovornost javnega RTV servisa, ki ima status programa posebnega pomena, ki naj bi zagotavljal razširjanje programov, ki so v javnem in kulturnem interesu vseh prebivalcev Slovenije, ne pa da na podlagi diskurza omogoča izključevanje in degradacijo nekaterih.

Nič drugače ni v zasebnih medijskih hišah. Tako lahko na primer pri komentarjih obiskovalcev³⁰ na spletnem Delu ob članku *Ljubljana o Holmcu ni pripravljena govoriti* preberemo, kako obiskovalec Sodnik neposredno spodbuja k nasilju:

»NEVA MIKLAVČIČ PREDAN TI SI NAJVEČJA PIČKA NA SVETU IN UPAM DA TI BO KDO SPUSTIL ŠUS V GLAVO, KUZLA ZAJEBANA³¹«

²⁸ STA: Žaljivi napis o izbrisanih sprožil ostre odzive (zbirno). 24. 2. 2005. Dostopno na: <http://www.sta.si/vest.php?id=915937> (1. 5. 2006)

²⁹ Gorjanc 2005: 24; Dostopno na <http://www.rtv slo.si> (1. 5. 2006)

³⁰ Komentarje udeležencev objavljam v originalu, to pomeni z vsemi napakami, s tekstovnimi simboli razpoloženjskih stanj in brez slovničnih posegov.

S tem, ko medijske hiše dopuščajo takšen diskurz, neposredno sodelujejo pri širjenju rasistične ideologije ter pripomorejo k rušenju pravne države, saj dopuščajo neustavna in kazniva dejanja. Zavestno dopuščanje objavljanja sporočil, ki spodbujajo sovraštvo ali pozivajo k nasilju, tako lahko interpretiramo kot kaznivo dejanje, najprej avtorja, nato pa še tistega, ki je omogočil prostor za kaznivo dejanje (Kuhar 2003).

4.5 Pripravljenost izražanja sovražnosti do Romov na spletu

V prejšnjih poglavjih smo opisovali vrsto nevarnosti, ki jih predstavljajo nove informacijsko-komunikacijske tehnologije pri poglobljanju neenakosti, kršenju človekovih pravic in novih oblikah diskriminacije. Videli smo, da se te kažejo predvsem v obliki digitalne ločnice, ki omogoča še večjo prevlado dominantnih elit nad informacijskimi in simbolnimi viri ter še bolj poglobljeno marginalizacijo manjšinskih skupin. To ustvarja idealne pogoje za kibernetično nadlegovanje, sovražni govor in druge oblike diskriminatornih praks na internetu, kar na različne načine izkoriščajo tudi ekstremistične skupine. Te sodobne oblike diskriminatornih praks se tako manifestirajo v različnih oblikah diskriminatornega diskurza, organiziranih spletnih akcijah, zavajajočih spletnih straneh oziroma spletnih mestih, ki jih ponujajo ekstremistične skupine, kakor tudi v nereguliranem diskriminatornem diskurzu, ki ga v različnih oblikah sinhrono in asinhrono komunikacije ponujajo tudi politične stranke in množični mediji na svojih spletnih mestih. Sovražni govor in podpora zanj tako izvira predvsem iz podpore dominantnih elit, med katerimi smo izpostavili predvsem politično in medijsko polje, ki s svojim delovanjem sovražni govor spodbujata, ohranjata ali s ponujanjem lastnega spletnega prostora tudi omogočata.

Številne raziskave na področju diskriminacije so potrdile, da diskriminacija znotraj enega segmenta družbe vpliva in prispeva k diskriminaciji na drugih segmentih. S tem se ustvarja škodljivi krog diskriminacije, ki ga je zaradi njegovih socialnopsiholoških učinkov na posameznike in skupine izredno težko ustaviti ali presekati. Ta krog tako

³¹ Besedilo je podal Sodnik. Dostopno na:
http://www.delo.si/index.php?sv_path=41,35,130687&fromsearch=1 (12. 2. 2008)

prehaja iz realnega v virtualno okolje³² in se v še močnejši obliki zopet vrne nazaj v realno okolje ter tako resno škoduje skupinam, proti katerim je usmerjen. Diskriminacija znotraj enega segmenta družbe tako sproži verižno reakcijo dogodkov tudi na drugih področjih in s tem prispeva k novim, poglobljenim neenakostim, ki imajo zelo dolgosežne posledice na diskriminirane skupine. Kot dober primer ustvarjanja trdnega kroga diskriminacije, ki ima evidentno škodljive posledice za celotno romsko etnično skupnost, nam žal lahko služi primer romske družine Strojan. Ustvarjanje tega kroga je sprožila dominantna elita (politično polje ob podpori medijskega polja), ko je storila vrsto kršitev v primeru nezakonite izselitve omenjene družine ter s tem generirala, upravičevala in omogočala povečano nestrpnost do Romov, sovražni govor in različne druge oblike diskriminacije, ki so se manifestirale tako v virtualnem kot realnem okolju.

4.5.1 Vplivi predsodkov, znanja in zaznavanja sankcij

Škodljive posledice, ki so jih sprožili dogodki v zvezi s prisilno preselitvijo romske družine Strojan in vloga dominantnih elit pri tem, so me spodbudili, da sem se lotila empirične raziskave o pripravljenosti izražanja sovražnosti do Romov na spletnem forumu RTV Slovenija. Ob tem sem se za RTV Slovenija odločila zato, ker bi moral kot javni zavod, ki zagotavlja programe posebnega pomena, še prav posebej skrbeti za varstvo človekovih pravic znotraj celotnega svojega prostora delovanja, kar se navezuje tudi na njegovo spletno delovanje. Ravno zaradi te poudarjene odgovornosti RTV Slovenija sem skušala s pomočjo empirične raziskave ugotoviti, ali zaznavanje sankcij pri udeležencih na spletnem forumu RTV Slovenija znižuje pripravljenost izražanja sovražnosti do Romov. Glede na negativne socialnopsihološke učinke, ki so jih sprožili dogodki v Ambrusu, me je v omenjeni raziskavi zanimalo tudi to, v kolikšni meri je pripravljenost izražanja sovražnosti do Romov odvisna od sovražnosti oziroma

³² Na določenih mestih v tem magistrskem delu uporabljam sintagmi realno okolje in virtualno okolje. Ob tem želim opozoriti, da se sintagma virtualno okolje navezuje na družbeni prostor in delovanje na spletu (*t. i. on-line*). Sintagma realno okolje pa se navezuje na družbeni prostor in delovanje izven spleta (*t. i. off-line*). To poudarjam predvsem zato, da ne bi prišlo do napačnega razumevanja pojma realnosti. Obe okolji sta namreč resnični in vplivata na vsakdanje življenje posameznikov in skupin.

prisotnosti negativnih stereotipov in predsodkov pri posamezniku ter od poznavanja škodljivosti sovražnega govora.

V vsaki družbi prevladujejo obstoječe norme in pravila, ki določajo sprejemljive in nesprejemljive oblike obnašanja ter v zvezi s tem oblike sankcioniranja in nagrajevanja. Pravila se spreminjajo ter prilagajajo družbenim spremembam in razvoju. Izražanje sovražnosti je na podlagi naukov krvave zgodovine v družbi postalo nesprejemljivo ter regulirano z vrsto mehanizmov. Na ta način so bili izrazi sovražnosti premaknjeni na obrobje, postali so nesprejemljivi tako s strani formalnih institucij, kot tudi v neformalnih družbenih interakcijah. Kljub obstoječi sovražnosti pri posameznikih ali skupinah, je le-ti v realnih okoljih večinoma ne upajo izražati, saj se bojijo družbenih sankcij, ki bi utegnile slediti. Relativno »demokratično« nereguliran spletni diskurz pa omogoča obstoj vsebin, ki bi bile sicer močno omejene pri distribuciji. Na podlagi tega je tudi spletna udeležba osvobojena družbenih sankcij, ki bi sicer sledile uporabi ali produkciji družbeno nesprejemljivega, škodljivega, nasilnega in tudi nezakonitega gradiva. Na ta način se predsodki in različne oblike diskriminacije lažje izražajo in izvajajo. Kljub temu se tudi v virtualnih okoljih vedno bolj oblikujejo in razvijajo pravila obnašanja, ki iz realnega v virtualno vpeljujejo obstoječe norme in pravila, med katerimi je tudi prepoved izražanja sovražnosti in s tem povezane sankcije. V vsaki nekoliko trajnejši skupinski interakciji se najprej začnejo razvijati neformalna pravila, ki se sčasoma preoblikujejo tudi v sistem formalnih javno zapisanih pravil in z njimi povezanih sankcij glede izražanja sovražnosti. Takšna formalno določena pravila in z njimi povezane sankcije pozna tudi RTV Slovenija³³. Zato sem s pomočjo raziskave preverjala hipotezo, ali zaznavanje takšnih sankcij, ki lahko izvirajo tako iz neformalnih kot formalnih pravil, pri udeležencih v virtualnih okoljih znižuje pripravljenost, da bodo sovražnost do Romov odkrito izražali.

³³ RTV Slovenija se v svojem pravilniku najprej razbremenjuje odgovornosti za objavljena sporočila razpravljalcev. V naslednji fazi določa pravila obnašanja in kulture na forumu (*»teme na forumu naj bodo poimenovane smiselno, na forumu ne odpirajte več tem z isto tematiko«*). V tretji fazi pa določa prepovedi. Prepovedi v pravilniku se vežejo na kršenje pravil obnašanja in kulture na forumu (*»pogovori v skladu s temo, žaljenje oziroma blatenje sogovornikov oziroma avtorjev, podpihovanje k spolni, rasni, narodnostni ali verski nestrpnosti, kršenje e-bontona - uporaba velikih črk«*) in oglaševanje. Ob tem so predvidene sankcije za zgoraj omenjene kršitve v obliki omejevanja objav novih zapisov, izbrisu ali zaklenitvi posamezne teme, odgovora v temi ali komentarja brez opozorila, blokiranju uporabnika ali v primerih ogražanja anonimnosti v brisanju teme.

Kot smo ugotovili že v prejšnjih poglavjih, sisteme neenakosti poleg socialne dimenzije pri življenju ohranja tudi kognitivna dimenzija. Ta predstavlja predvsem prisotnost negativnih stereotipov in predsodkov pri posamezniku. Gre za stališča, ki niso upravičena, argumentirana in preverjena, spremljajo pa jih intenzivna čustva, ki tudi aktivno vplivajo na vedenje. Negativni predsodki tako predstavljajo neke vrste mikroideologije vsakdanjega sveta, ki prevajajo določene stvarne odnose neenakopravnosti, dominance in podrejenosti med družbenimi skupinami v sfero zasebnosti in obratno. S tem lahko zelo hitro postanejo družbeno vezivo množic in se kot taki spremenijo v orodje in opravičilo za različne oblike diskriminacije in nasilje, med katerimi je tudi izražanje sovražnosti, ki na eni strani samo predstavlja obliko diskriminatorne prakse ter na drugi osnovo zanjo. Glede na zgoraj navedeno sem s pomočjo raziskave preverjala tudi hipotezo, ali sovražnost oziroma prisotnost negativnih stereotipov in predsodkov pri posamezniku zvišuje pripravljenost, da bo izražal sovražnost do Romov in jim s tem zavedno ali nezavedno povzročal škodo.

Ena izmed pomembnih komponent, ki lahko vpliva na oblikovanje in spreminjanje stališč ter posledično tudi vedenja, so znanje in informacije. Zavedanje, da sovražni govor ni le neprijeten in žaljiv, temveč, da s seboj nosi zgodovinski pomen izključenosti in podrejenosti, ki žrtvam povzroča tudi fizične in psihične posledice ter ekonomsko škodo, ki žrtve vodi v slabše gmotno stanje, izgubo življenjskih priložnosti ter jim zapre možnosti za razvoj karier, lahko veliko prispeva k bolj strpnemu vedenju posameznikov. S tem posameznik tudi pridobi zavedanje, da so žrtve sovražnega govora, zgolj zaradi svojih osebnih značilnosti, prikrajšane za stvari, ki so predstavnikom večine samoumevne in naravne. Znanje in osveščenost o škodljivih učinkih sovražnega govora posameznikom omogoča, da pogledajo na problem z več zornih kotov, se postavijo v kožo drugih in nenazadnje tehtajo dobre in slabe strani določenih dejanj in njihovih posledic. Dva izmed treh osnovnih predpogojev altruističnega vedenja sta sporočilo, da je nekdo v stiski in ugotovitev, da je potrebno posredovati. Če se je posameznik sposoben in pripravljen vživeti v položaj drugega, potem nesreča drugega deluje motivacijsko in vpliva na solidarnost ter potrebo po pomoči. Biti osveščen o stiski in nesreči drugih ljudi je za večino ljudi boleče. Dajanje pomoči ali prenehanje z vedenjem, ki vpliva na stiske

drugih, pa to bolečino zmanjša. Poznavanje škodljivosti sovražnega govora tako lahko pri posamezniku vzbudi občutke empatije in altruizma, ki zmanjšujejo pripravljenost posameznika, da bo zavestno povzročal škodo drugim oziroma izražal sovražnost do Romov. Tudi to zadnjo hipotezo sem preverjala s pomočjo omenjene raziskave.

4.5.2 Metodologija in vzorec raziskave

Indikatorji za merjenje spremenljivk so bili izpeljani predvsem iz teoretske osnove, poglobljene analize razprav na spletnem forumu RTV Slovenija in ene obstoječe merske lestvice, dostopne v literaturi. Šlo je za lestvico, ki meri antisemitizem, in je bila za potrebe tega modela predelana v lestvico, ki meri sovražnost do Romov. Anketna vprašanja so bila večinoma zaprtega tipa, kar pomeni, da so imeli anketiranci možnost izbirati enega izmed več možnih, vnaprej pripravljenih odgovorov.

Podatki za raziskavo so bili zbrani v obdobju od 27. novembra do 17. decembra 2007 s pomočjo spletne ankete FDVinfo, ki je nastala v okviru izpitne naloge pri predmetu Metode komunikoloških raziskav. Spletna anketa je gostovala na forumu RTV Slovenija (<http://www.rtv slo.si/forum>) in se je oglaševala s pomočjo spletnega oglasa (bannerja), iz katerega je bila narejena povezava nanjo. Manjšemu številu anketirancev je bilo poslano tudi elektronsko sporočilo z vabilom in povezavo na spletno anketo. Zbrani podatki so bili statistično obdelani s pomočjo programa SPSS 14.0. Statistična obdelava podatkov vključuje deskriptivno analizo, faktorsko analizo, alfa test in regresijo.

Na anketo se je odzvalo 224 anketirancev. Stopnja sodelovanja v anketi je bila 54,5 odstotna, saj je med vsemi respondenti anketo v celoti izpolnilo 122 respondentov. 102 respondentov odgovorov nista izpolnila do konca, od teh pa jih je 22 takšnih, ki niso podali nobenega odgovora. Teh 22 anketirancev sem izločila iz analize, tako da sem pri analizi upoštevala 202 anketiranca.

Analiza sociodemografskih podatkov nam kaže, da je med anketiranci 24,3 odstotkov žensk in 75,7 odstotkov moških. Med anketiranci je 14,5 odstotkov starih od 10 do 19 let,

31,6 odstotkov je starih od 20 do 29 let, 37,6 odstotkov od 30 do 49, dobrih 12 odstotkov jih je starih od 50 do 65 in 3,4 odstotkov je starih več kot 65 let. V vzorcu ima 10 odstotkov anketirancev končano le osnovno šolo, 3,3 odstotkov anketirancev ima 2 ali 3 letno poklicno izobrazbo, 34,2 odstotkov ima končano 4 ali 5 letno poklicno šolo oziroma gimnazijo, 18,3 odstotkov ima končano višjo ali visoko šolo, 22,5 odstotkov ima končano fakulteto in 11,7 odstotkov anketirancev ima zaključen magisterij ali doktorat. Med anketiranci jih kar 25,4 odstotkov obiskuje forum RTV Slovenija večkrat dnevno, 31,5 odstotkov pa se tam nahaja dnevno. Tedensko forum RTV Slovenija obiskuje 18,3 odstotkov, nekajkrat mesečno 11,2 odstotkov, manj kot enkrat mesečno pa 13,7 odstotkov anketirancev.

4.5.3 Rezultati raziskave

Kar se tiče povezanosti med odvisno in neodvisnimi spremenljivkami, se je v analizi pokazala najvišja povezanost med sovražnostjo in pripravljenostjo izražanja sovražnosti³⁴. Takšna povezanost niti ni presenetljiva, saj sovražnost označuje prisotnost negativnih stereotipov in predsodkov pri posamezniku. Gre za stališča, ki so globoko ukoreninjena v posameznikih, saj so povezana z razumom in čustvi, ki močno vplivajo na vedenje in s tem tudi na pripravljenost izražanja sovražnosti. Ta se kažejo v negativnih stereotipih in predsodkih, ki se gradijo na mitih in zgodbah, ki jih posameznik povzema preko vzgoje in izobraževanja v družini in šoli ter skozi diskriminatorni diskurz dominantnih elit.

Kot dober pokazatelj tega služi tudi diskriminatorno ravnanje države v primeru romske družine Strojani. Kot smo ugotovili že v prvem delu tega magistrskega dela, se predsodki

³⁴ Z regresijsko analizo sem ocenjevala povezanost med odvisno spremenljivko, ki meri pripravljenost izražanja sovražnosti in tremi neodvisnimi spremenljivkami, ki merijo zaznavanje možnosti sankcij, sovražnost in poznavanje škodljivosti sovražnega govora ter skušala potrditi veljavnost merskega modela. Iz vrednosti ocen parametrov v modelu sem ugotovila, da je stopnja statistične značilnosti največja pri spremenljivki, ki meri sovražnost. Prav tako pri tej spremenljivki obstaja zelo močna povezanost z odvisno spremenljivko, ki meri pripravljenost izražanja sovražnosti (Beta= 0,336). Tako so tisti razpravljalci, pri katerih se kaže visoka prisotnost negativnih stereotipov in predsodkov, bolj pripravljeni izražati sovražnost, kot tisti, pri katerih se kaže nizka prisotnost negativnih stereotipov in predsodkov. Na podlagi dobljenih podatkov tako lahko sprejmemo hipotezo, da sovražnost zvišuje pripravljenost izražanja sovražnosti.

ustvarjajo, širijo in obdržijo v družbi predvsem s pomočjo dominantnih elit, kot so politični akterji in množični mediji, ki generirajo, upravičujejo in omogočajo pojavnost sodobnih oblik diskriminacije tudi na svetovnem spletu. Tako »brez dlake na jeziku« predsodke o romski etnični skupnosti sistematično širi in načrtno propagira ena od parlamentarnih političnih strank (SNS), nekateri množični mediji pa (namesto, da bi takšna dejanja obsojali) to izrabljajo v senzacionalistične namene. Podobno so nekateri ministri Vlade RS, v primeru družine Strojani, širili vrsto predsodkov, ki so jih pridno povzemali mediji in za njimi bralci, gledalci in poslušalci. Odrazi sovražnosti so se tako iz ust politikov kaj hitro naselili v usta širše množice, kar se je odražalo tudi v pobudah naslovljenih na Varuha³⁵. V teh pobudah je bil Varuh opozorjen na različne oblike spletnega diskurza uperjenega proti Romom, ki so se pojavljali v obliki spletnega mesta namenjenega omalovaževanju romske družine Strojani (www.strojan.tk), ki je bil kasneje umaknjen, t. i. »informativnih« spletnih strahov oziroma spletnih mest namenjenih sistematičnemu zavajanju ljudi o romski etnični skupini v Sloveniji (<http://www.hervardi.com>), elektronskih pismih s podobno vsebino ter raznih spletnih forumih in klepetalnicah (www.planet-lepote.com), kjer je bilo moč najti različne nestrpne in sovražne zapise uperjene zoper družino Strojani in/ali Rome nasploh.

Komunikacijske stile udeležencev spletnih forumov namreč usmerjajo njihove skupne družbene prakse, ki obstajajo, še preden vstopijo v prostor računalniško posredovanega komuniciranja. Tako na računalniško posredovano komuniciranje v takšni ali drugačni obliki v veliki meri vpliva zunanji kontekst (glej Oblak 2003: 120). S tem spletno komuniciranje na nek način nakazuje tudi na obstoječe stanje v družbi nasploh, saj pokaže »resnico« o udeležencih, ki v spletnem okolju brez zadržkov izražajo potlačeno in posurovelo realnost samih sebe, ki si je v realnem svetu sicer ne bi upali predstaviti.

To so v raziskavi potrdili tudi anketiranci, ki so se najbolj strinjali s trditvijo, da so romska naselja neurejena in umazana. To strinjanje se kaže predvsem v nepoznavanju in v poenostavljenem in napačnem, vendar v slovenski družbi splošno sprejetem, prikazu

³⁵ Primeri sovražnega govora na internetu. Dostopno na: <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=1224> in http://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/word_in_PDF/SAFE-SI-2007.doc (12. 2. 2008).

romskih naselij kot neurejenih in umazanih. Prav tako se pri anketirancih pokaže predsodek, da se Romi upirajo izboljšavam, kjer gre zopet za napačno, posplošeno in nerealno predstavitev marginalizirane skupine kot tiste, ki ima moč, da izvede spremembe na bolje. In pa v zahtevi, da bi se morali Romi odpovedati svojemu načinu življenja ter se prilagoditi slovenskemu. Takšne urbane legende, ki hranijo negativne stereotipe in predsodke, se tako pokažejo kot zelo pomemben faktor pri pripravljenosti posameznikov, da izražajo sovražnost do Romov, ki so »umazani, se upirajo izboljšavam in ne živijo v skladu s slovenskim načinom življenja«. Na podlagi raziskave sem tako potrdila, da se lahko negativni stereotipi in predsodki kaj hitro spremenijo v orodje in opravičilo za različne oblike diskriminacije in nasilje, med katerimi je tudi izražanje sovražnosti na spletu.

Na ta način sovražni govor na internetu marginalizirane skupine, kljub digitalni ločnici, ki jim v veliki meri preprečuje neposreden stik s temi sodobnimi oblikami diskriminacije, prizadene na posreden način, saj pripomore k ustvarjanju mehanizmov, ki poganjajo različne oblike diskriminacije v realnem okolju. Pri sodobnih oblikah diskriminacije, ki jih lahko najdemo na spletu, gre za trdno prepletenost realnega in virtualnega okolja, kjer realno generira in/ali omogoča virtualno, ki se nato v še močnejši obliki vrne nazaj v realno okolje in resno škoduje marginaliziranim skupinam. Poleg posrednega vpliva sodobnih oblik diskriminacije pa ne gre izključiti tudi neposrednega vpliva, saj so v Sloveniji na svetovnem spletu prisotni tudi nekateri predstavniki marginaliziranih skupin. Če se zopet vrnemo k romski etnični skupnosti, moramo upoštevati dejstvo, da ima Zveza Romov Slovenije svoje spletno mesto, da imamo v Sloveniji v nekaterih občinah romske svetnike, kar nekaj romskih novinarjev, romske policiste in da obstaja romski študentski klub. Tako lahko sklepamo, da so nekateri predstavniki romske etnične skupnosti prisotni tudi v virtualnem okolju, v katerem so lahko kaj hitro neposredno prizadeti s sodobnimi oblikami diskriminacije. Zato ne preseneča dejstvo, da predstavniki diskriminiranih skupin, ki so prisotni na svetovnem spletu, zaradi strahu pred spletnim nadlegovanjem, raje prikrivajo svojo pravo identiteto. Na svetovnem spletu gre namreč za prevlado dominantnega diskurza, ki marginaliziranim skupinam onemogoča izstop tako iz realne kot tudi virtualne marginalizacije.

To je pokazala tudi nadaljnja analiza podatkov v raziskavi o pripravljenosti izražanja sovražnosti do Romov na spletnem forumu RTV Slovenija, v kateri sem merila tudi to, ali poznavanje škodljivosti sovražnega govora znižuje pripravljenost izražanja sovražnosti do Romov. S pomočjo analize sem to hipotezo tudi delno potrdila³⁶. S tem se je pokazal tudi pomen izobraževanja in osveščanja o škodljivih posledicah sovražnega govora. Le s pomočjo znanja in osveščenosti se lahko posameznik vživi v vlogo žrtve do te mere, da ne bo deloval diskriminatorno. Zavedanje, da sovražni govor ni le neprijeten in žaljiv, temveč, da s seboj nosi zgodovinski pomen izključenosti in podrejenosti, ki žrtvam povzroča fizične in psihične posledice, ekonomsko škodo in nasploh zavira družbeni razvoj, vpliva na vedenje posameznikov in s tem tudi na njihovo nepripravljenost izražanja sovražnosti. Pri udeležencih foruma RTV Slovenija se to poznavanje najbolj kaže v trditvi, ki se navezuje na obnašanje na forumu, in sicer, da Romi na političnih spletnih forumih raje prikrijejo svoje poreklo, da ne bi bili žrtve napadov ter v trditvi, ki se osredotoča na besede, ki prizadenejo Rome. Tu se kaže tudi poznavanje virtualnega prostora in zaznavanje prisotnosti odrazov sovražnosti do Romov na političnih spletnih forumih, ki se odražajo predvsem v obliki teksta. Manj pa se kaže poznavanje dolgotrajnih škodljivih učinkov sovražnega govora na žrtve, kot so poistovetenje žrtve z negativnimi oznakami ali ekonomska škoda, ki žrtve vodi v slabše gmotno stanje, izgubo življenjskih priložnosti in jim zapre možnosti za razvoj karier.

Kakor smo pri prvih dveh spremenljivkah ugotovili vpliv, tega ne moremo trditi za spremenljivko, ki meri zaznavanje možnosti sankcij³⁷. Razloge za to lahko iščemo v precej visoki stopnji osvoboditve od družbenih sankcij, ki so sicer prisotne v realnem okolju. Že sam pogled na pravila obnašanja na spletnem forumu RTV Slovenija nam

³⁶ S pomočjo regresijske analize sem pri spremenljivki, ki meri poznavanje škodljivosti sovražnega govora ugotovila manjšo stopnjo statistične značilnosti. Kljub temu pa se nakazuje srednje močna negativna povezanost med poznavanjem škodljivosti sovražnega govora in pripravljenostjo izražanja sovražnosti (Beta=-0,149). Razpravljalci, ki izkazujejo slabše poznavanje škodljivosti sovražnega govora, so tako bolj pripravljeni izražati sovražnost, kot tisti, ki izkazujejo dobro poznavanje škodljivosti sovražnega govora. Glede na zgoraj navedeno ne moremo zavreči hipoteze, da poznavanje škodljivosti sovražnega govora znižuje pripravljenost izražanja sovražnosti.

³⁷ Pri spremenljivki, ki meri zaznavanje možnosti sankcij smo na podlagi regresijske analize ugotovili, da gre za statistično nepomemben vpliv, kar pomeni, da zaznavanje možnosti sankcij pri udeležencih ne vpliva nujno na zmanjšano pripravljenost izražanja sovražnosti. S tem lahko tudi zavrnemo hipotezo, da zaznavanje možnosti sankcij znižuje pripravljenost izražanja sovražnosti.

pove, da so formalne sankcije, ki veljajo za virtualni prostor, še vedno zelo oddaljene od formalnih sankcij, ki veljajo v realnem okolju. Če pogledamo primer sovražnega govora, ki smo ga podali udeležencem raziskave v spletni anketi »*Ni čudno, da se je Hitler hotel znebiti Romov, saj jih večina sploh ne konča osnovne šole!*«, lahko ugotovimo, da bi bila najbolj drastična sankcija, ki bi lahko doletela udeleženca foruma, ki bi podal to izjavo, onemogočanje dostopa na forum ali brisanje teme. Za razliko od virtualnega pa bi bila v realnem okolju najbolj drastična sankcija, ki bi lahko doletela posameznika, ki bi na primer napisal grafit z enako vsebino, kaznen za prekršek vzbujanja narodnostne nestrpnosti³⁸ ali pa kazenska odgovornost za razpihovanje narodnostne nestrpnosti³⁹, ki se kaznuje tudi z zaporom do dveh let. Vendar pa te sankcije niso niti z besedo omenjene v pravilih obnašanja in delovanja na forumu RTV Slovenija, kar seveda udeležence simbolično osvobaja od družbenih sankcij, ki sicer obstajajo v realnem okolju. Tako lahko sklenemo, da so formalne in neformalne sankcije, ki so prisotne na spletnem forumu RTV Slovenija veliko preveč oddaljene in tako osvobojene družbenih sankcij, ki veljajo v realnem okolju in kot take ne morejo vplivati na zmanjšano pripravljenost izražanja sovražnosti. Prav tako je analiza potrdila, da tudi sankcije, ki so predpisane posebno za kršenje pravil obnašanja na forumu RTV Slovenija, niso izvajane, saj jih udeleženci ne zaznavajo kot zelo verjetne in kot take ne morejo vplivati na zmanjšano pripravljenost izražanja sovražnosti do Romov na forumu RTV Slovenija.

Na tem mestu je zato potrebno poudariti, da so klasični regulacijski mehanizmi, ne glede na njihovo majhno učinkovitost, nujni, saj družbi dajejo pomembno sporočilo o nedopustnosti in nesprejemljivosti različnih oblik diskriminacije tako v realnem kot virtualnem okolju. Pri posredovanju tega sporočila bistveno vlogo odigrajo ravno dominantne elite, kot sta tudi medijsko in politično polje, ki med drugim ponujata tudi svoj virtualni prostor. V prej opisanih rezultatih raziskave smo lahko videli, da RTV Slovenija v tem delu ni dobro odigrala svoje vloge, saj ni opravila naloge povezovanja realnega in virtualnega okolja, temveč ohranja okolje, ki je vsaj simbolično osvobojeno družbenih sankcij, ki lahko posameznike sicer doletijo v realnem okolju. To se med

³⁸ 20. člen Zakona o varstvu javnega reda in miru (ZJRM-1). Uradni list RS, št. 70, 06.07.2006.

³⁹ 300. člen Kazenskega zakonika (KZ-UPB1), Uradni list RS, št. 95, 27.08.2004.

drugim kaže tudi v tem, da udeleženci tudi sicer formalno postavljenih pravil na forumu RTV Slovenija ne zaznavajo kot trdna pravila, katerih kršitve bi imele za posledico zapisane sankcije. Rezultati analize so namreč pokazali, da anketiranci najbolj drastični sankciji, ki se kažeta v onemogočanju dostopa na forum ali brisanju teme, zaznavajo kot najmanj možni. Iz tega lahko sklepamo tudi to, da na forumu RTV Slovenija ne gre za preveč dobro obliko upravljanja s forumom. Že kvalitativna analiza foruma, ki sem jo opravila za potrebe pridobivanja ustreznih indikatorjev, je pokazala slabo ali neustrezno odzivnost administratorjev, ki bi jo lahko pripisali majhnemu številu administratorjev in tudi slabi osveščenosti o negativnih stereotipih in predsodkih in pomanjkljivem znanju o škodljivih posledicah sovražnega govora.

Na podlagi teh ugotovitev lahko sklenemo, da sta najbolj bistveni stvari pri odpravljanju sovražnega govora ravno osveščanje o negativnih stereotipih in predsodkih ter izobraževanje o škodljivih posledicah sovražnega govora. To potrjuje tudi raziskava Leetsove, v kateri so žrtve sovražnega govora kot motiv napadalcev navajale predvsem nevednost in potlačeno sovražnost. Tudi tu so se kot osnovni problem pripravljenosti izražanja sovražnosti (tokrat iz percepcije žrtve) pokazali posameznikovi predsodki. Ti izvirajo predvsem iz nevednosti, zato je eden izmed najbolj učinkovitih ukrepov za zoperstavljanje sovražnemu govoru ravno izobraževanje (Leets 2002). Zgolj osveščenost in izobraženost vseh akterjev, ki nastopajo znotraj okolja spletnih forumov (lastnikov spletnega prostora, administratorjev in udeležencev) ter drugih dominantnih elit, lahko botrujeta tudi k nastanku učinkovitih formalnih in neformalnih pravil in sankcij, ki bodo s podporo dominantnih elit učinkovale odvračalno in s tem onemogočale pojavnost sovražnega govora na spletu.

Na pomembno vlogo dominantnih elit pa nas poleg ugotovitev iz raziskave zopet spomnijo dogodki, povezani z institucionalno diskriminacijo romske družine Strojan. Ves diskriminatorni diskurz, vezan na dogajanje v zvezi s to družino, dostopen v realnem in virtualnem okolju, se je tako odražal v še bolj poglobljenih predsodkih in sovražnostih, uperjenih zoper romsko etnično skupnost v realnem okolju. To je bilo moč zaznati v zahtevah prebivalcev drugih predelov Slovenije, v katerih prav tako živi romsko

prebivalstvo, po njihovi izselitvi. Na to nas opomni tudi enoletna kalvarija iskanja primerne lokacije za družino Strojan, katero so si različne občine podajale kot kos nezaželenega blaga. Vso to mržnjo in predsodke je bilo v veliki meri zaznati tudi na antidiskriminacijskih treningih, ki smo jih v letu 2007 izvajali predstavniki oddelka za področje diskriminacije pri Varuhu. Razprave povezane z Romi so se večinoma osredotočale na omenjeno družino, prišlo je do enačenja vseh Romov z družino Strojan in s tem enačenje vseh Romov z obstoječim diskurzom, da so Romi kriminalci, služijo na račun države in ogrožajo Slovence. Škodljivi krog diskriminacije je bil tako strnjen in pripravljen za pogon, ki ga bo zaradi njegovih socialnopsiholoških učinkov težko ustaviti in bo kot tak zaznamoval še precej generacij romskega prebivalstva. Ker smo ugotovili, da sodobne oblike diskriminacije vplivajo tako posredno kot neposredno na poglobljanje neenakosti med večinskim in marginaliziranim delom prebivalstva Slovenije, je vloga dominantnih elit pri vzpostavljanju vsaj minimalnih mehanizmov varstva in s tem spoštovanju enakega obravnavanja še toliko bolj pomembna in nenadomestljiva. Kakor dominantne elite ustvarjajo in poganjajo škodljiv krog diskriminacije, ga lahko s svojim delovanjem tudi ustavijo in presekajo. Zato so poleg osveščenosti in znanja o negativnih posledicah sovražnega govora potrebni tudi vsaj minimalni regulacijski mehanizmi, ki varujejo žrtve ter služijo zgornjima dvema komponentama, na način, da družbi dajejo sporočilo, da so različne sodobne oblike diskriminacije tudi v virtualnem okolju nedopustne.

5 **NORMATIVNI VIDIK**

Internet kot komunikacijsko orodje brez državnih in prostorskih omejitev predstavlja velik izziv za vzpostavljanje enotnega reda in norm, ki bi veljale za vse »prebivalce« v kiber okoljih. Na mednarodni ravni že vrsto let potekajo razprave o tem, kako bi se bilo mogoče boriti proti sovražnemu govoru na internetu ter tako vzpostaviti ravnotežje med pravico do svobode govora in pravico do enakega obravnavanja in antidiskriminacije. V grobem se vzpostavljata dva pola; prvi zagovarja skoraj neomejeno svobodo izražanja in izhaja iz ameriške doktrine, drugi pa zagovarja delno regulacijo svobode izražanja, v primerih spodbujanja rasne, etnične in tudi drugih oblik nestrpnosti ter izhaja iz evropskega prostora. Za razumevanje razvoja teh dveh doktrin in za vzpostavljanje argumentov, ki zagovarjajo delno regulacijo, si pogledajmo, kakšni so obstoječi mehanizmi varstva pred sovražnim govorom in kaj je do njih pripeljalo.

5.1 Univerzalni regulacijski mehanizmi OZN

Človekove pravice so kulturni koncept, ki se razvija počasi, glede na družbene spremembe, nesoglasja in razvoj. Od druge svetovne vojne naprej je princip antidiskriminacije postal osrednji standard za nadaljnji razvoj človekovih pravic. Tako vse od sprejetja Ustanovne listine Združenih narodov⁴⁰, leta 1945, predstavlja prepoved diskriminacije na podlagi osebnih okoliščin osrednji del globalnega varstva in promocije človekovih pravic. Antidiskriminacija oziroma enako obravnavanje omogoča univerzalnost človekovih pravic, je rdeča nit in nepogrešljiv princip v globalni vasi, ki varuje in promovira človekove pravice (Zarrehparvar v Jorgensen 2006). Brez implementacije načela enakega obravnavanja tudi demokratična informacijska družba ne more obstajati.

⁴⁰ Ustanovna listina Združenih narodov, sprejeta v San Franciscu, 26. junija 1945, velja od 24. oktobra 1945. Dostopno na: <http://www.un.org/aboutun/charter/> (3. 5. 2007).

Povezati vedenje o antidiskriminaciji, človekovih pravicah in razvoju pomeni zavedanje, da je zagotavljanje pravic do dostopa do informacij in znanja nujno za uveljavljanje pravice do izražanja, izobrazbe, demokratične participacije, uveljavljanja enakih možnosti, kulturne in jezikovne raznolikosti, ekonomskega razvoja, inovacij in socialne blaginje. Pravice s specifičnim informacijskim kontekstom so predpogoj za druge pravice s širšim razvojnim kontekstom (Greenstein in Esterhuysen v Jorgensen 2006: 293).

Temu idealu, ki se je razvil iz krvavega nauka uničujočega genocida druge svetovne vojne, ki ga je v osnovi izzval ravno sovražni govor, je že takoj, leta 1948, sledila Splošna deklaracija človekovih pravic.

Splošna deklaracija⁴¹ v svojem drugem členu navaja, da je vsakdo upravičen do uživanja vseh pravic in svoboščin, ki so razglašene s to Deklaracijo, ne glede na raso, barvo kože, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, narodno ali socialno pripadnost, premoženje, rojstvo ali kakršnokoli drugo okoliščino. V devetnajstem členu deklaracija tudi vsakemu priznava pravico do svobode mišljenja in izražanja, všteti pravico, da nihče ne sme biti nadlegovan zaradi svojega mišljenja in pravico, da lahko vsak išče, sprejema in širi informacije in ideje s kakršnimkoli sredstvi in ne glede na meje. Že v tem osnovnem dokumentu za razvoj vseh nadaljnjih mednarodnih smernic je opredeljeno, da so pravice posameznikov vedno omejene s pravicami drugih. Tako devetindvajseti člen deklaracije navaja, da je vsakdo pri izvajanju svojih pravic in svoboščin podvržen samo takšnim omejitvam, ki so določene z zakonom, katerih izključni namen je zavarovati obvezno priznanje in spoštovanje pravic in svoboščin drugih ter izpolnjevanje pravičnih zahtev morale, javnega reda in splošne blaginje v demokratični družbi. Te pravice in svoboščine se tudi v nobenem primeru ne smejo izvajati v nasprotju s cilji in načeli Združenih narodov. Iz tega izhaja, da obstajajo omejitve za izvajanje svobode izražanja v primerih, ko se ta svoboda zlorablja za promocijo rasne, spolne, jezikovne, verske ali druge oblike diskriminacije.

⁴¹ Splošna deklaracija človekovih pravic, sprejeta in razglašena z resolucijo št. 217 A (III), 10. decembra 1948. Dostopno na: <http://www.hrweb.org/legal/udhr.html> (3. 5. 2007).

Temu sta kasneje sledili tudi Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije in Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah, ki države podpisnice zavezujeta k regulaciji sovražnega govora nasploh.

Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije⁴² je temeljni mednarodni pravni instrument za boj proti rasnemu sovraštvu in diskriminaciji. V svojem četrtem členu navaja, da države pogodbenice obsojajo vsakršno propagando ali organizacijo, ki je nastala na podlagi idej ali teorij o večvrednosti ene rase oziroma skupine ljudi ene barve ali etničnega izvora ali pa ima namen upravičevati ali promovirati rasno sovraštvo in diskriminacijo v kakršnikoli obliki. Prav tako Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah⁴³ v svojem dvajsetem členu pravi, da mora biti vsako hujskanje k nacionalnemu, rasnemu ali verskemu sovraštvu, ki bi pomenilo spodbujanje k diskriminaciji, sovražnosti ali nasilju, z zakonom prepovedano.

Ravno tako pa tudi Deklaracija o rasi in rasnih predsodkih⁴⁴ v svojem šestem členu določa, da mora država v okviru svojih pristojnosti in v skladu s svojimi ustavnimi načeli in postopki storiti vse, da bi preprečila, prepovedala in izkoreninila rasizem, rasistično propagando, rasno segregacijo in apartheid ter bi spodbudila širjenje znanja in dognanj ustreznih raziskav o vzrokih rasnih predsodkov in za njihovo preprečevanje. V petem členu pa ta ista deklaracija določa tudi, da so sredstva množičnega obveščanja in vsi, ki jih vodijo ali zanje delajo, kot tudi vse organizirane skupine znotraj nacionalnih skupnosti, nujno pozvani, da pospešujejo razumevanje, strpnost in prijateljstvo med posamezniki in skupinami in da prispevajo k izkoreninjanju rasizma, rasne diskriminacije in rasnih predsodkov, predvsem s tem, da se vzdržijo stereotipnega, pristranskega, enostranskega ali tendencioznega prikazovanja posameznikov in skupin. Komuniciranje med rasnimi in etničnimi skupinami mora biti vzajemni proces, ki jim mora omogočati, da se izražajo in da so poslušane popolnoma neovirano. Množična občila morajo torej biti

⁴² Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije, sprejeta z resolucijo št. 2106 A(XX) Generalne skupščine ZN, 20. novembra 1963. Dostopno na: <http://www.ohchr.org/english/law/cerd.htm> (3. 5. 2007).

⁴³ Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah sprejeta z resolucijo št. 2200 A(XXI) Generalne skupščine ZN, 23. marca 1966. Dostopno na: <http://www.ohchr.org/english/law/cerd.htm> (3. 5. 2007).

⁴⁴ Deklaracija o rasi in rasnih predsodkih, sprejela in razglasila jo je Generalna konferenca OZN za izobraževanje, znanost in kulturo v Parizu, 27. novembra 1978.

popolnoma dojemljiva za ideje posameznikov, ki olajšujejo komunikacijo. Pomemben prispevek, ki ga imajo množična občila pri zagotavljanju svobode informiranja in preprečevanju rasizma pa nadalje še prav posebej opredeljuje tudi Deklaracija o prispevku množičnih občil h krepitvi miru in mednarodnega razumevanja, k pospeševanju človekovih pravic in k preprečevanju rasizma, apartheida in hujskanja k vojni⁴⁵.

Te mednarodne smernice so se rodile, ko internet sploh še ni bil medij, kaj šele nov prostor za poglobljanje družbenih neenakosti. Rodile so se takrat, ko je bil internet še v povojih, zato tudi ne vsebujejo členov, ki bi se eksplicitno navezovali na internet. Kljub temu pa je brez zadržkov možno vsa ta priporočila uporabljati tudi za potrebe varstva pravic znotraj virtualnega prostora.

Kljub obstoječim mednarodnim dokumentom pa ekstremistične skupine objavljajo svoja spletna mesta pri ponudnikih internetnih storitev v državah, ki niso podpisnice teh konvencij ali pa so se vzdržale podpisov določenih členov. Takšen je primer ZDA, ki so se vzdržale podpisa dvajsetega člena Mednarodne konvencije o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije, z argumentom, da podpis konvencije ne sme biti v nasprotju z ameriško ustavo (Fernandez Esteban 2001: 86).

5.2 Odnos ZDA do omejevanja sovražnega govora

Svoboda izražanja je ena bistvenih pravic v demokraciji, ki temelji na pravicah posameznikov in družbeni stabilnosti. Iz tega izhaja tudi prvi amandma Ustave Združenih držav Amerike⁴⁶, ki vzpostavlja splošno pravilo, da zvezna zakonodaja ne sme posegati v svobodo govora in svobodo tiska. Kljub temu pa tudi svoboda govora ni absolutna, saj je

⁴⁵ Deklaracija o prispevku množičnih občil h krepitvi miru in mednarodnega razumevanja, k pospeševanju človekovih pravic in k preprečevanju rasizma, apartheida in hujskanja k vojni, sprejela in razglasila jo je Generalna konferenca OZN za izobraževanje, znanost in kulturo v Parizu, 28. novembra 1978.

⁴⁶ Ustava Združenih držav Amerike, sprejeta z zborom držav, 17. septembra 1787; ratificirana, 21. junija 1788. Dostopno na: <http://www.law.emory.edu/index.php?id=3080> (18. 2. 2008).

treba pri tem tehtati med interesi oblasti, da način izražanja primerno uredi, in interesi tistega, ki izvaja to svobodo.

Ozadje tega koncepta izhaja iz teorije o »trgu idej« Oliverja W. Holmesa, ki gradi na močnem zaupanju v moč razuma in razpravljanja za razvoj idej in s tem družbe nasploh. Na podlagi te teorije morajo vlade dovoliti močno izmenjavo mnenj na »trgu idej«, na način, da ena ideja ne sme biti kaznovana na račun druge. To dovoljenje velja tudi za širjenje idej, ki so rasistične in sovražne do drugih ljudi ali skupin. Po mnenju te pravne dogme bi se morali takšnemu govoru, namesto s kaznovanjem zoperstavljeni z nasprotujočimi idejami, kar bi omogočalo lažje odločanje družbe o tem, kaj je resnično in kaj ne (Fernandez Esteban 2001: 88). Bistvena pomanjkljivost te teorije je, da ignorira neznansko moč dominantnih političnih in ekonomskih elit, ne le na »trgu«, temveč nasploh pri definiranju strukture trga. Takšna pomanjkljiva teorija ne priznava, da trenutne neenakosti v družbi ne morejo ustvarjati enakopravnega »trga idej« vseh družbenih slojev, temveč lahko proizvajajo zgolj trg, razcepljen z družbeno neenakostjo, v kateri si ideje izmenjujejo tisti z dovoljšno družbeno močjo. To pa običajno niso posamezniki in skupine, ki so že tradicionalno žrtve zakoreninjenih predsodkov in iz tega izhajajočih diskriminatornih praks, kot je tudi sovražni govor.

Skozi celotno ameriško zgodovino so bili posegi v prvi amandma Ustave ZDA pretežno netemeljiti in neučinkoviti, kar je privedlo do neizpodbitne vere v »pravičen« princip neomejene svobode izražanja, katerega vsakodnevne posledice so le redko predmet izpraševanj, preiskave ali izpostavljenosti (Cortese 2006: 9).

Ameriška ustavna teorija na splošno ločuje med dvema tipoma govora: tistim, ki uživa veliko stopnjo varstva in tistim, ki mu namenjajo nizko stopnjo varstva. Sovražni govor, se pravi govor, ki je naperjen zoper določene (zlasti marginalizirane) skupine, po ameriški ustavni teoriji spada pod razžalitev ali obrekovanje skupin (*t. i. group defamation*), kar ga uvršča v govor z nizko stopnjo varstva. Meja dopustnosti je višja, če je tak govor naperjen zoper javno osebo, nižje pa je spuščena pri navadnih državljanih (Novak 2006).

Prevladujoči preizkus za razsojanje o dopustnosti in nedopustnosti nezaščitenega sovražnega govora je test jasne in neposredne nevarnosti. Na podlagi tega testa se ugotavlja, ali govor pomeni le izražanje mnenj in idej ali pa že spodbuja k nasilnim dejanjem, oziroma ali obstaja verjetnost, da bo takšen govor vodil v nasilno dejanje. Sodišče je to potrdilo v zadevi *Dennis v. United States*, kjer je zavzelo stališče, da je svoboda govora dopustna do tiste meje, ko grozi neposredna nevarnost za napad (Završnik 2006).

Test ugotavljanja meje med ustavno dovoljenim in nedovoljenim govorom je lahko pri govoru z nizko stopnjo varstva drugačen kot pri govoru z visoko stopnjo varstva. Takšno stališče je sodišče zavzelo v primeru *Beauhaenais v. Illinois* leta 1952. Obdolženi je natisnil letak, na katerem je pozival oblasti, da ustavijo napade temnopoltih prebivalcev na premoženje in soseske belcev. Sodišče je v tem primeru menilo, da je takšno dejanje nedopustno, kljub temu, da ni bilo jasne in neposredne nevarnosti za izvajanje nedovoljenih akcij. Ta govor je primerjalo z obscenim in podprlo zakon, ki je prepovedoval zaničevanje na rasnih temeljih. Odklonilna mnenja pa so tudi v tem primeru zahtevala uporabo testa o jasni in neposredni nevarnosti (Novak 2006: 35).

Leta 2003 je Vrhovno sodišče v primeru *Virginia v. Black* zadržalo izvajanje zveznega zakona, ki zelo omejeno prepoveduje zažiganje križev, in sicer v primerih, ko imajo namen prestrašiti določeno osebo ali skupino oseb. Ta odločitev je pomembna, ker je sodišče zadržalo zakon, ki omejeno določa prepoved zažiganja križev kot pravo grožnjo, ki sporoča namero po storitvi nezakonitega nasilja. Namen zadržanja zakona je bilo podajanje širše interpretacije, ki opredeljuje, da zažig križa že sam po sebi sporoča resno izražanje namere izvedbe nezakonitega nasilja nad posameznikom ali skupino posameznikov. Kljub temu pa zažiganje križa ne predstavlja nujno napadalnih besed (*t. i. fighting words*), temveč je po mnenju sodišča bistvena kategorija za kaznovanje zažiganja križev rasna grožnja (Cortese 2006). Ta odločitev je tudi spremenila odločitev Vrhovnega sodišča iz leta 1992 *R.A.V v. City of St.Paul*. Sodišče je s svojo odločitvijo postavilo razliko med napadalnimi besedami, ki sporočajo določeno idejo in tistimi, ki to idejo

sporočajo na nestrpen način. Vrhovno sodišče tako razlikuje med zagovarjanjem idej in provokativnim načinom njihove artikulacije (Završnik 2006).

To je le nekaj primerov v dolgi zgodovini zatiranja določenih skupin. Zato ne vplivajo kaj dosti na ustaljeno pravno doktrino, ki sicer omejuje svobodo izražanja v primerih groženj s smrtjo, otroške pornografije, spolnega nadlegovanja, prevar, podkupovanja, obrekovanja in vdora v zasebnost, le redko pa v primerih sovražnega govora na podlagi etnije, rase, vere ali spolne usmerjenosti.

To je potrdila tudi odločitev Vrhovnega sodišča v primeru Zakona o telekomunikacijah, ki prepoveduje pošiljanje informacij, ki upodabljajo spolne aktivnosti, komurkoli pod starostno mejo 18 let. Vrhovno sodišče je v tem primeru razsodilo, da je prepoved razpečevanja otroške pornografije že prepovedana v drugih zakonih, vendar je šel ta zakon po mnenju sodišča predaleč, saj je prepovedoval tudi »očitno žaljivo« (*t. i. patently offensive*) gradivo, ki bi lahko zajemalo tudi nepornografsko gradivo z visoko izobraževalno vrednostjo. Prav tako bi se lahko ta ukrep navezoval na komunikacijo med odraslimi, kjer pa je ta oblika »očitno žaljivega« govora varovana s prvim amandmajem ustave. Sodišče je zaključilo, da bi vladna regulacija takšnega govora na internetu prej onemogočala svobodno izmenjavo mnenj kot pa jo spodbudila. Ta primer ima seveda pogubne posledice za kakršnekoli poskuse ameriške vlade po regulacije rasističnega govora na internetu. Vrhovno sodišče je s to svojo sodbo podalo še eno pomembno sporočilo. In sicer to, da je tako kot večina drugega »očitno žaljivega« govora, tudi rasistični govor varovan s pomočjo prvega amandmaja ameriške ustave (UN General Assembly 2001).

Tudi druge odločitve Vrhovnega sodišča v zvezi s sovražnim govorom na internetu kažejo, da spletna vsebina ne sme biti nič bolj regulirana kot tradicionalne oblike medijskega izražanja, kot je na primer izražanje preko tiskanih medijev (Fernandez Esteban 2001: 88). Kljub temu, da sodišča lahko pri odločanju vzamejo v zakup brezmejen doseg in dostopnost interneta, morajo pri odločanju o omejevanju še vedno upoštevati tradicionalne ustavne okvire. Izrazi sovraštva na podlagi rase, etnije ali vere

so še vedno varovani s pomočjo prvega amandmaja ameriške ustave. Isto velja za zanikanje holokavsta. Na ta način ustava ZDA varuje veliko večino spletnih strani ekstremističnih organizacij, ki delujejo na ameriškem ali kateremkoli drugem koncu sveta (Fernandez Esteban 2001). Glede na zgoraj navedeno je kaj malo verjetno, da bi ZDA sprejela zakonodajo, ki bi regulirala sovražni govor na internetu ali mednarodne smernice, ki prepovedujejo tovrstni govor na internetu.

Svoboda govora se v vsem svojem potencialu lahko udejanja le tam, kjer obstaja družbena enakost. Za razvoj razumnega dialoga je nujen egalitarizem. Dokler ne dosežemo tega družbenega ideala, ne moremo dopuščati svobode govora brez vseh omejitev. Saj svoboda govora v tem primeru deluje nasproti demokratičnim vrednotam ter postane orodje diskriminacije. Pri tem nas vodi zavedanje, da govor vse prevečkrat učinkuje kot politično orodje premoči in zatiranja (glej Cortese 2006).

5.3 Regulacijski mehanizmi v evropskem prostoru

Svoboda govora je v Evropi prav tako cenjena kot v ZDA, kljub temu pa je v širšem evropskem prostoru v večini držav moč najti posamezne omejitve te svobode. Sodobna struktura večine sistemov izvajanja svobode govora je asimetrična in izhaja iz neuravnotežene razporeditve moči in bogastva v družbi. Zato je na mednarodnem nivoju kot tudi v večini demokratičnih držav, z izjemo ZDA, prevladala usmerjenost, da svoboda govora ne sme nenadzorovano posegati v druge pravice, med katerimi sta tudi enakost in nediskriminacija.

Na nadnacionalni ravni se je tako v evropskem prostoru, v okviru Sveta Evrope, Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi in Evropske unije, izoblikovalo več smernic, ki z namenom varstva pred sovražnim govorom in ohranjanja demokratične družbe po potrebi posegajo tudi na področje omejevanja tako bistvene pravice, kot je svoboda govora.

5.3.1 Svet Evrope

Svobodo govora zagotavlja vrsta dokumentov, med drugim tudi Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin⁴⁷ v svojem desetem členu. Vsaka pravica je omejena tudi s pravicami drugih in torej implicitno vsebuje tudi dolžnosti in odgovornosti. V drugem odstavku desetega člena so zato izrecno navedene tudi predvidene možne omejitve svobode izražanja. Svobodo izražanja lahko države omejujejo, vendar le toliko, kolikor je to nujno potrebno v demokratični družbi zaradi taksativno naštetih razlogov. Omejitve so dopustne zaradi varnosti države in njene ozemeljske celovitosti, zaradi javne varnosti, preprečevanja neredov ali zločinov, za zavarovanje zdravja ali morale, zavarovanje ugleda ali pravic drugih ljudi, za preprečitev razkritja zaupnih informacij in varovanje avtoritete ter nepristranskosti sodstva. Ravno demokratična družba je tista vrednota, zaradi katere je svoboda izražanja zapisana v konvenciji, in katero bodo nadzorni organi pri preučevanju nasprotujočih si interesov vedno izbrali kot rešitev.

Te omejitve so podprte tudi z razsodbami Evropske komisije za človekove pravice in Evropskega sodišča za človekove pravice. Komisija in evropsko sodišče sta v svojih odločitvah večkrat izrazila mnenje, da so bili nameni in cilji tistih, ki so zahtevali zaščito sovražnega govora, v neposrednem nasprotju z demokratičnimi izročili, idejami in ideali, ki so evropske države vodili pri ustvarjanju konvencije (Kovačič 2001: 198). Leta 1998 sta se nadzorna organa konvencije reorganizirala, kar je vodilo v trajnostno preoblikovano Evropsko sodišče za človekove pravice, ki od tega leta naprej predstavlja nadzorni organ konvencije.

Evropsko sodišče v svoji judikaturi pogosto navaja, da se svoboda izražanja ne navezuje le na informacije ali ideje, ki jih sprejemamo naklonjeno, jih dojemamo kot neškodljive

⁴⁷ Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, sestavljena in dana v podpis državam članicam Sveta Evrope 11. 5. 1994 v Strasbourgu in je začela veljati 1. 11. 1998. Dostopno na: <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=108> (18. 2. 2008)

ali se do njih niti ne opredeljujemo, temveč zajema tudi tiste, ki prizadenejo, šokirajo ali vznemirjajo bodisi državo ali katerikoli del prebivalstva. To terjajo pluralizem, strpnost in širina duha, brez katerih ni demokratične družbe. Vendar sodišče vedno poudarja, da izvrševanje svobode v demokratični družbi predpostavlja tudi dolžnosti in odgovornosti. V svojih ralsodbah od leta 1994 poudarja, da je govor lahko kriminalno preganjan le v primerih, ko ima govornik namen razpihovati nasilje ali sovraštvo in kadar obstaja verjetnost, da bo posledica tega govora nasilje ali sovražnost. Sovražni govor v svojem bistvu nasprotuje obstoju demokratične družbe, ki predstavlja tisto vrednoto, zaradi katere je svoboda izražanja sploh zapisana v konvenciji, in jo bo sodišče pri preučevanju nasprotujočih si interesov vedno zaščitilo (Kovačič 2001). Sodišče pa je razsojalo tudi v dveh primerih, ki sta se navezovala na objavo »zgodovinskih dejstev«, ki so zanikala holokavst in so bila žaljiva do določenih skupin. Sodišče je v teh dveh primerih ugotovilo, da zgodovinski revizionizem ne more biti varovan s pomočjo desetega člena Konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, saj je spodbijanje obstoja zločinov zoper človeštvo ena izmed najhujših oblik rasnega obrekovanja in spodbujanja sovraštva do Judov. Sodišče pa je ob teh sodbah tudi poudarjalo, da nudi deseti člen konvencije majhen obseg za omejevanje političnega govora ali polemik o vprašanju javnega interesa (Cloiver 2006). To je v veliki meri posledica dejstva, da v konvenciji ni posebej izpostavljena splošna prepoved diskriminacije, ta se navezuje zgolj na prepoved v povezavi s pravicami in svoboščinami, zapisanimi v konvenciji. Da bi zapolnili to praznino, je bil oblikovan Protokol št. 12 h konvenciji⁴⁸, ki omogoča splošno prepoved diskriminacije in je stopil v veljavo leta 2005.

Zavedajoč se, da je treba tudi znotraj kibernetkega prostora zagotoviti ustrezno ravnotežje med svobodo izražanja in učinkovitim bojem proti rasističnim ali ksenofobičnim dejanjem, kot je določeno v Konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin in drugih mednarodnih dokumentih, je bila leta 2001 oblikovana Konvencija o kibernetki kriminaliteti. Tej je bil kasneje dodan protokol, ki obravnava

⁴⁸ Protokol št. 12 h Konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, sprejet v Rimu 4. novembra 2000 Dostopno na: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=177&CM=7&DF=5/4/2007&CL=ENG> (3. 5. 2007).

inkriminacijo rasističnih in ksenofobičnih dejanj, storjenih v računalniških sistemih in je stopil v veljavo leta 2006⁴⁹. Pogodbenice tega dodatnega protokola morajo sprejeti potrebne zakonodajne in druge ukrepe v svojem notranjem pravu, ki kot kazniva opredeljujejo dejanja naklepne in neupravičenega razširjanja ali drugačnega zagotavljanja rasističnega in ksenofobičnega gradiva javnosti v računalniškem sistemu, naklepno in neupravičeno grožnjo v računalniškem sistemu s storitvijo hujšega kaznivega dejanja po notranjem pravu osebam zaradi njihove pripadnosti skupini, naklepno in neupravičeno razširjanje ali drugačno zagotavljanje gradiva javnosti v računalniškem sistemu, ki zanika, zmanjšuje pomen, odobrava ali zagovarja dejanja genocida ali hudodelstev zoper človečnost, kot jih določa mednarodno pravo.

Poleg zgoraj naštetega pa je na ravni Sveta Evrope potrebno omeniti še Evropsko komisijo za boj proti rasizmu in nestrpnosti (ECRI), katere glavna naloga je spremljanje stanja v posameznih državah in delo na splošnih zadevah, ki vključujejo priporočila in predloge dobre prakse na področju boja proti rasizmu. ECRI je tako sprejel tudi vrsto priporočil in deklaracij, ki se navezujejo na sovražni govor. Med njimi gre omeniti predvsem splošno Priporočilo št. 6 in 7⁵⁰, prvo se navezuje na boj proti širjenju rasističnega, ksenofobnega in antisemitskega gradiva po internetu, drugo pa se navezuje na državno zakonodajo za boj proti rasizmu in rasni diskriminaciji in prinaša uporaben seznam pravnih sredstev, ki bi jih morale države implementirati v svojo zakonodajo, če se želijo učinkovito spopadati z rasizmom. Pomembno pa je omeniti tudi Deklaracijo ECRI o uporabi rasističnih, antisemitskih in ksenofobnih elementov v političnem govoru.⁵¹ Deklaracija poudarja, da je uporaba omenjenih elementov v političnem govoru etično nesprejemljiva in da imajo lahko politične stranke bistveno vlogo v boju proti rasizmu, s tem, da pozitivno oblikujejo in vodijo javno mnenje. Med drugim spomni tudi

⁴⁹ Dodatni protokol h Konvenciji o kibernetiski kriminaliteti, ki obravnava inkriminacijo rasističnih in ksenofobičnih dejanj, storjenih v računalniških sistemih, sprejet in razglašen s Pogodbo ETS 185, 28. januarja 2003. Dostopno na:

<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=189&CM=8&DF=4/30/2007&CL=ENG> (30. 4. 2007).

⁵⁰ Splošna priporočila ECRI. Dostopno na:

<http://www.coe.int/t/e/human%5Frights/ecri/4%2DPublications/> (30. 4. 2007).

⁵¹ Deklaracija ECRI o uporabi rasističnih, antisemitskih in ksenofobnih elementov v političnem govoru, sprejeta 17. marca 2005. Dostopno na:

http://www.coe.int/T/E/Com/Files/Themes/racism/20050317_declaration.asp (30. 4. 2007).

na evropsko zgodovino, ki kaže, da politični govor, ki spodbuja verske, etnične ali kulturne predsodke ali sovraštvo, močno ogroža družbeni mir in politično stabilnost in neizogibno vodi v trpljenje vseh prebivalcev.

5.3.2 Evropska unija

Na ravni EU je s strani Evropske komisije predlagan Okvirni sklep za boj proti rasizmu in ksenofobiji⁵², katerega namen je zagotoviti kazenski pregon rasizma in ksenofobije v vseh državah članicah s pomočjo učinkovitih, proporcionalnih in odvračalnih sankcij. Zaradi različnih pristopov pri omejevanju svobode izražanja med državami članicami še ni sprejetega ustreznega soglasja o Okvirnem sklepu.

Z Amsterdamsko pogodbo je bil v Pogodbo o ustanovitvi evropske skupnosti⁵³ vključen trinajsti člen, ki dopolnjuje že obstoječe določbe za boj proti diskriminaciji. Trinajsti člen daje Skupnosti nove možnosti za boj proti diskriminaciji. Diskriminacija ljudi na podlagi posameznih značilnosti ni le nepravilna, temveč pomeni tudi ekonomski in socialni strošek. Diskriminacija je tudi dejavnik izkrivljanja skupnega trga, zato je naloga držav članic in Evropske unije, da pomagajo čim bolj odpraviti diskriminacijo, trinajsti člen pa daje nove možnosti za to. Na podlagi tega lahko skupnost sprejme ukrepe za boj proti diskriminaciji na podlagi rase in etničnega porekla, veroizpovedi in prepričanja, spola, invalidnosti, starosti in spolne usmerjenosti. Na podlagi trinajstega člena je EU sprejela Akcijski program za boj proti diskriminaciji in dve direktivi, ki se navezujeta na prepoved diskriminacije. To sta Direktiva o rasni enakosti in Direktiva o enakosti pri

⁵² Okvirni sklep za boj proti rasizmu in ksenofobiji, OJ C 75 E, z dne 26. marca 2002. Dostopno na: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l33178.htm> (3. 5. 2007).

⁵³ Aktualna Pogodba o ustanovitvi Evropske skupnosti (PES) je rezultat sprememb Pogodbe o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti (Pogodba EGS), ki je bila podpisana v Rimu leta 1957 in je začela veljati 1. januarja 1958. Le-ta je bila večkrat spremenjena, zlasti z Enotnim evropskim aktom, ki je začel veljati leta 1987, Maastrichtsko pogodbo (Pogodbo o Evropski uniji), ki je začela veljati leta 1993, Amsterdamsko pogodbo, ki je začela veljati 1999, in Pogodbo iz Nice, ki je začela veljati 1. februarja 2003. S temi spremembami so se področja, ki izhajajo iz PES, razširila in danes vključujejo skoraj vse gospodarske in nekatere bolj politične vidike, kot so pravica do azila in priseljevanje. Dostopno na: <http://evropa.gov.si/pravni-red/precisceni-razlicici.pdf> (3. 5. 2007).

zaposlovanju in delu⁵⁴. Obe direktivi eksplicitno prepovedujeta nadlegovanje, prav tako pa določata potrebo po ustanovitvi neodvisnih državnih organov za boj proti diskriminaciji. Obe direktivi je bilo treba prenesti v nacionalne zakonodaje do leta 2003 (za nove članice mdr. tudi Slovenijo pa do datuma vstopa, 1. 5. 2004).

Leta 2000 je bila sprejeta tudi Direktiva o elektronskem poslovanju⁵⁵, ki državam članicam omogoča, da lahko v primerih širjenja nezakonitih in kaznivih vsebin omejijo svobodo zagotavljanja storitev informacijske družbe tudi ponudnikom s sedežem v drugih državah EU. Skladno z direktivo morajo namreč ponudniki storitve informacijske družbe, ki sestoji iz shranjevanja podatkov (gostiteljstvo), za uveljavljanje omejitve odgovornosti ukrepati takoj, ko izvejo ali se zavejo nezakonitih dejavnosti, in odstraniti ali onemogočiti dostop do zadevnih podatkov (*t. i. notice and take down*). To seveda velja tudi v primerih sovražnih ilegalnih vsebin.

Tudi Pogodba o Ustavi za Evropo⁵⁶ med temeljnimi vrednotami unije navaja nediskriminacijo in enakost (med spoloma). Med cilji unije pa našteva tudi boj proti socialni izključenosti in diskriminaciji, spodbujanje socialne pravičnosti in zaščite, enakosti med spoloma, solidarnosti med generacijami ter zaščiti otrokovih pravic. Prav tako določa tudi načelo demokratične enakosti. V pogodbi ima posebno mesto tudi Listina o temeljnih pravicah EU⁵⁷, ki med drugim določa poglavje o enakosti, ki je zavezano tradicionalnemu pristopu do človekovih pravic. V njem določa, da so vsi pred zakonom enaki. Prav tako razširi področje varstva še na druge podlage, kot so barva kože, narodnostna pripadnost ali socialno poreklo, genetske značilnosti, jezik, politično ali drugo prepričanje, pripadnost narodnostni manjšini, gmotno stanje, rojstvo in starost.

⁵⁴ Direktiva o rasni enakosti, Direktiva Sveta 2000/43/EC, sprejeta 29. junija 2000. Dostopno na: <http://www.stop-discrimination.info/2783.0.html> (2. 5. 2007).

⁵⁵ Direktiva o elektronskem poslovanju, Direktiva 2000/31/ES Evropskega parlamenta in Sveta, sprejeta 8. junija 2000. Dostopno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/sl/dd/13/25/32000L0031SL.pdf> (19. 6. 2007).

⁵⁶ Zakon o ratifikaciji Pogodbe o Ustavi za Evropo s Sklepno listino (MPUE), je sprejel Državni zbor RS na seji 1. februarja 2005. S tem je Državni zbor RS izrazili voljo, da država šteje njena določila za obvezujoča. Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/ulonline.jsp?urlid=200515&dhid=74312> (20. 2. 2008).

⁵⁷ Listina o temeljnih pravicah EU, razglašena s strani Evropskega parlament, Sveta in Komisije, v Nici 7. decembra 2000 (2000/C 364/01). Listina je postala pravno zavezujoča z resolucijo Evropskega parlamenta, 29. novembra 2007. Dostopno na: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (20. 2. 2008).

Velik poudarek je na spoštovanju kulturnih verskih in jezikovnih raznolikosti, pomembna je enakost med spoloma in pravice otrok, starejših do dostojnega in samostojnega življenja in sodelovanja v družbenem in kulturnem življenju ter vključevanje invalidov.

Prav tako je potrebno poudariti, da sta Evropski parlament in Svet Evropske unije leto 2007 razglasila za Evropsko leto enakih možnosti⁵⁸ za vse, leto 2008 pa za Evropsko leto medkulturnega dialoga⁵⁹. Cilji evropskega leta enakih možnosti so bili osveščanje javnosti glede pravice do enakosti in nediskriminacije, spodbujanje razprave o tem, kako v družbi povečati udeležbo diskriminiranih skupin in uravnoteženo sodelovanje moških in žensk, spodbujanje in praznovanje različnosti in enakosti. Prav tako se je posvečalo osveščanju glede pomena odpravljanja stereotipov, predsodkov in nasilja, uveljavljanju dobrih odnosov med vsemi pripadniki družbe, še zlasti med mladimi, ter uveljavljanju in širjenju vrednot, ki so osnova boja proti diskriminaciji. Cilji evropskega leta medkulturnega dialoga pa so spodbujati medkulturni dialog kot sredstvo za pomoč državljanom pri pridobivanju znanja in razvoju zmožnosti, ki bi jim omogočali obvladovanje bolj odprtega in raznovrstnega okolja ter ozavestiti evropske državljane in vse, ki živijo v Evropski uniji, o pomembnosti razvoja dejavnega in v svet odprtega evropskega državljanstva, ki spoštuje kulturno raznolikost in temelji na skupnih vrednotah. Priprave na to leto so bile tesno povezane s pripravami na evropsko leto enakih možnosti za vse in njegovo izvedbo v letu 2007, z namenom, da se čim bolj okrepijo sinergije in medsebojno dopolnjevanje obeh pobud.

⁵⁸Sklep Evropskega parlamenta in Sveta št. 771/2006/ES. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/lem07_razglas.pdf (4. 5. 2007).

⁵⁹ Odločba št. 1983/2006/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 18. decembra 2006 o Evropskem letu medkulturnega dialoga (2008). Dostopno na: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Medkulturni_dialog/ELMD_odlocba.pdf (14. 2. 2007).

5.3.3 Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi

Poleg že omenjenih smernic SE in EU so v boju zoper sovražni govor na internetu pomembna tudi prizadevanja OVSE, ki je že leta 2003 na Ministrskem svetu OVSE v Maastrichtu pozvala države članice k zbiranju podatkov in vodenju statistike o zločinih iz sovraštva, vključno z vsemi oblikami nasilne manifestacije rasizma, ksenofobije, diskriminacije in antisemitizma. Novembra 2004 je odločitev Ministrskega sveta OVSE tudi pozvala države članice, da morajo raziskati in kjer primerno tudi kaznovati nasilje in grožnje nasilja na internetu, ki izhajajo iz rasnih, ksenofobnih, antisemitskih ali na drugih predsodkih temelječih motivih. Ministrski svet je v tej povezavi tudi odločil, da morajo države pregledati učinkovitost zakonov in drugih mehanizmov za regulacijo sovražnega govora na internetu predvsem v odnosu do zmanjševanja rasističnih, ksenofobnih in antisemitskih zločinov ter spodbujati raziskave o povezanosti med sovražnim govorom na internetu in zločini iz sovraštva (Akendiz 2006).

5.4 *Regulacijski mehanizmi v posameznih državah*

Posamezne države na evropskem in širšem svetovnem prostoru se na različne načine spopadajo s sovražnim govorom. Kar se tiče zakonskih omejitev, lahko v različnih državah najdemo omejitve svobode izražanja predvsem v kazenskem in tudi v civilnem pravu. Tako imamo v svetu že lepo paleto sodnih primerov, ki so se osredotočali na ustvarjalce rasističnih spletnih strani ali na tiste, ki so omogočali njihovo objavo in širjenje. V nadaljevanju bo tako predstavljenih nekaj najzanimivejših in najuporabnejših primerov in zakonskih rešitev posameznih držav.

Eden izmed takšnih je primer iz Francije (LICRA in UEJF vs. Yahoo), kjer je bila zoper Yahoo vložena tožba, ker je kot ponudnik internetnih storitev na svojih strežnikih gostil in s tem omogočal dražbo nacističnih predmetov ter tako kršil francosko zakonodajo. Francosko sodišče je ugodilo tožbi in od Yahoo zahtevalo, da prebivalcem Francije onemogoči dostop do te dražbe, kljub temu, da so strežniki, ki omogočajo delovanje te

strani, izven francoskega ozemlja. Utemeljitev sodbe je bila v tem, da, ko Yahoo dopušča ogled strani v Franciji, posega na francosko ozemlje ter s tem krši njeno zakonodajo. Sodišče je v svoji odločitvi tudi poudarilo, da mora Yahoo sprejeti vse potrebne ukrepe za omejitev dostopa francoskim uporabnikom, saj ima za takšno omejitev zadostne tehnične zmožnosti. Yahoo je januarja 2001 objavil, da ne bo več dovolil objave nacističnega ali ku-klux-klanovskega gradiva na *www.yahoo.fr* ter da bo vzpostavil bolj proaktiven pristop s pomočjo monitoringa ali filtrirnega sistema. Nova politika Yahoo tako vključuje tudi prepoved drugega sovražnega gradiva. Kljub temu pa je Yahoo pozval ameriško sodišče, da ponovno odloča o sodbi. Sodišče je razsodilo v dobro Yahoo, predvsem v delu, ki pravi, da ni v skladu z ustavo in zakoni ZDA, da bi druge države regulirale govor, ki ga ustvarjajo ameriški državljani znotraj ameriškega prostora. Z razvojem novih tehnologij postanejo kulturne, moralne in pravne razlike še bolj izrazite, kar še otežuje uveljavljanje lokalnih ali državnih standardov za podjetja v drugih državah (Akendiz 2006).

Italija inkriminira širjenje idej, ki temeljijo na večvrednosti ter rasni ali etnični diskriminaciji. Prav tako osebam prepoveduje spodbujanje nasilja na podlagi rase etnije, narodnosti ali vere. Tudi britanska zakonodaja na področju sovražnega govora prepoveduje izraze, ki lahko vodijo k nasilju in družbenim neredom, ne glede na to ali povzročajo takojšnjo nevarnost. Namesto tega jih vodi dogma, da sovražni govor povzroča razvoj rasizma in etnocentrizma, kar pa nujno vodi v spodkopavanje demokracije (Tsisis 2002).

Tudi Nemčija je zaradi svoje črne zgodovine zelo dojemljiva za priznavanje in kaznovanje sovražnega govora in gre še korak naprej od večine držav ter ustvarja ravnovesje med svobodo govora in ohranjanjem demokratičnih institucij, s tem da kaznuje tiste, ki izrabljajo svobodo izražanja, predvsem svobodo tiska, poučevanja, zbiranja in združevanja, privatnost dopisovanja, pošte in telekomunikacij, lastnine ali azila. Nemški kazenski zakonik s tem namenom prepoveduje tudi uporabo zastav, insignij, delov uniform, sloganov in drugih oblik združevanja, ki promovirajo nedemokratične politične stranke, kot so nacionalsocialisti (Tsisis 2002: 187). Posamezni

deli kazenskega zakonika se navezujejo tudi na odgovornost ustvarjalcev spletnih vsebin in na odgovornost ponudnikov internetnih storitev.

Že leta 1997 je Nemčija sprejela tudi Zakon o uporabi telekomunikacij, ki določa kazensko odgovornost za ponudnike internetnih storitev, če le-ti omogočajo objavo ilegalnih vsebin, kljub dejstvu da je njihova odstranitev sicer tehnično mogoča (UN General Assembly 2001). Tako poznamo primer, ko je nemški ponudnik internetnih storitev T-Online, onemogočil dostop do drugega ponudnika WebCommunications, ki je gostil pronacistično spletno mesto Zundelsite⁶⁰, takoj po tem, ko je dobil informacijo, da tožilstvo proučuje omenjeno spletno mesto. Tožilstvo je podalo tudi obtožnico zoper ustvarjalca tega spletnega mesta, prav tako pa je poudarilo, da so lahko tudi internetni ponudniki drugih držav odgovorni, če je to spletno mesto dostopno na nemškem ozemlju (UN General Assembly 2001). To skladno z Direktivo o elektronskem poslovanju predvsem velja za države članice EU. Leta 2000 je nemško sodišče odločilo, da nemška zakonodaja velja tudi za tuje državljane, ki objavljajo nezakonito vsebino v drugih državah, če je le-ta dostopna znotraj nemškega virtualnega prostora. To se je zgodilo avstralskemu državljanu Frederiku Tobenu, ki je na spletnem mestu instituta Adelaide⁶¹ objavljal gradivo, ki zanika holokavst. F. Tobena so ob prihodu v Nemčijo (leta 2000) aretirali, kljub temu, da je avstralski državljan in da je objavljal gradivo iz Avstralije. Obsojen je bil na 10 mesecev zaporne kazni, in sicer zaradi kaznivega dejanja obrekovanja in omalovaževanja spomina na mrtve (Akendiz 2006).

Nadalje Švica s svojimi zakoni prepoveduje antisemitske knjige ter kazensko preganja rasno sovraštvo in diskriminacijo, širjenje rasističnih ideologij, zanihanje zločinov zoper človečnost in odklonitve javnih storitev na podlagi rase, etničnega porekla ali vere (glej Tthesis 2002: 189). Tudi skandinavske države ne zaostajajo; Danska inkriminira rasistične izjave, Finska prepoveduje hujskaške izraze na podlagi rase, nacionalnosti, etnije ali vere, Norveška prepoveduje promoviranje in spodbujanje rasnega, ksenofobnega, etničnega ali homofobnega sovraštva, na Švedskem prepovedujejo širjenje izjav in komunikacijo, ki

⁶⁰ Spletna stran Zundelsite. Dostopno na: www.zundelsite.org (19. 2. 2008).

⁶¹ Spletna stran Adelaide instituta. Dostopno na: www.adelaideinstitute.org/ (19. 2. 2008).

izraža prezir do nacionalnih ali etničnih skupin (glej Tsesis 2002: 191). Leta 1998 je bil na Švedskem sprejet Zakon o odgovornosti za elektronske oglasne deske, ki obsega vrsto spletnih vsebin, katerih objavo omogočajo ponudniki internetnih storitev. Zakon tako ponudnikom internetnih storitev nalaga, da pod določenimi pogoji spremljajo spletno vsebino in da omogočajo odstranitev nezakonite vsebine (UN General Assembly 2001).

Tudi neevropske države, ki zaradi oddaljenosti in drugačnih zgodovinskih ozadij morda niso tako zanimive za Slovenijo, bi bilo zaradi dobrih praks na tem področju vredno vzeti v zakup.

Ena izmed teh držav je vsekakor Kanada, ki ima v svetovnem merilu eno najbolj celovitih shem za preprečevanje širjenja sovražnega govora. Ta se poleg prepovedi širjenja rasistične propagande v tradicionalnih okoljih širi tudi na področje telekomunikacij in interneta ter varuje vse skupine ljudi. Ta ima poleg določb v kazenskem pravu tudi posebne določbe v civilnem pravu. Za uveljavitev zakonov, ki preprečujejo sovražno propagando na internetu, je kanadski Komisar za človekove pravice, Max Yaden, napovedal, da lahko komisija prepreči prenos sovražnih vsebin na spletnih straneh, tudi če le-te gostujejo na strežnikih drugih držav. Kanadska zakonodaja velja za tiste strani, ki dosega ljudi v Kanadi, ne glede na to, od kod izhaja sporočilo. V ta namen je bil leta 1999 sprejet Zakon o človekovih pravicah, ki med drugim prepoveduje tehnološko distribucijo sovražnega gradiva. Zakon prepoveduje posameznikom ali skupinam uporabo telekomunikacijskih tehnologij za izpostavljanje katerekoli razpoznavne skupine sovraštvu ali preziru ali spodbujanju drugih k diskriminaciji. Kanadski sodniki imajo tako pravico izdati naloge za zaseg računalnikov, CD-romov, računalniških diskov, ki so bili uporabljeni za širjenje takšne propagande (glej Tsesis 2002: 191).

Kanadski tribunal za človekove pravice je tako odločal tudi o Ernestu Zundelu, ki je državlján Nemčije, živi pa v Kanadi in je lastnik spletnega mesta Zundelsite⁶², ki zanika holokavst in spodbuja sovraštvo. Tribunal je odločil, da mora Ernest Zunedal ali druga

⁶² Spletna stran Zundelsite. Dostopno na: www.zundelsite.org (14. 2. 2008).

oseba, ki deluje v njegovem imenu, s to diskriminatorno prakso takoj prenehati. Sporočilo Tribunala je bilo jasno, da je sovražni govor tudi na internetu nedopusten. Leta 2005 je Kanadsko zvezno sodišče Ernesta Zundela proglasilo za grožnjo državni varnosti ter ga izgnalo v Nemčijo, kjer je bil februarja 2007 obsojen na najstrožjo kazen za zanikanje holokavsta, to je 5 let zaporne kazni (Akendiz 2006).

O že zgoraj omenjenem primeru Fredericka Tobena je odločala tudi Avstralska komisija za človekove pravice in enake možnosti, ki je ugotovila, da spletno mesto Adelaide instituta krši Zakon o rasni diskriminaciji. Tudi avstralsko sodišče se je strinjalo s to odločitvijo komisije in naložilo obtožencu, da umakne sporno vsebino in drugo vsebino, ki ji je podobna iz vseh spletnih strani, ki so pod njegovim nadzorom ali nadzorom Adelaide instituta. Sodišče je podalo tudi prepoved po ponovni objavi takšnega gradiva (Akendiz 2006).

Kljub splošni usmerjenosti večine držav k delnim omejitvam svobode izražanja, ki izhajajo iz prepričanja, da morata biti zagotovljeni tako pravica do svobode izražanja kot pravica do enakopravnega obravnavanja, se še vedno kažejo razlike, ki onemogočajo enoten boj zoper sovražni govor na internetu.

Vsi zgoraj naštetih primeri prikazujejo kompleksno naravo interneta. Primer Ernesta Zundela, ki se je začel leta 1996 v Kanadi, je trajal skoraj 5 let in še po tem so mu sledile sodbe v Nemčiji, ki so se zaključile šele z letom 2007. Kljub obsodbam in zaporni kazni spletno mesto še vedno deluje. Podoben je bil primer Tobena, katerega spletno mesto je kljub sankcijam še vedno delno dostopno. Pravni sistem, ki je prirejen za tradicionalne medije, se kaže kot izredno počasen in pomanjkljiv pri zoperstavljanju sovražnemu govoru na internetu.

To vsaj v okviru Evropske unije delno izboljšuje Direktiva o elektronskem poslovanju, ki v primerih ilegalnih vsebin omogoča tudi omejevanje storitev ponudnikov s sedežem v drugih državah članicah EU. S to mednarodno smernico naj bi se podobni primeri znotraj držav članic lahko odvijali hitreje in prinesli učinkovitejše rezultate.

Kljub temu pa obstoječi primeri kažejo, da je za spletni nadzor potrebno veliko več kot zgolj tradicionalne pravne norme. Ta nov in izredno izmuzljiv medij zahteva raznoliko in razdrobljeno regulacijsko mrežo, ki ni odvisna zgolj od posamezne države. Prehod iz unilateralne državne regulacije na različne oblike in modele nadzora bo postal osnova v prihodnosti. Tudi alternative državni regulaciji, kot so samoregulacija, koregulacija, promocija in osveščanje za strpno družbo ali mešanica le-teh, se že preizkušajo na različnih nadnacionalnih in tudi državnih ravneh.

5.4.1 Regulacijski mehanizmi v Sloveniji

Tudi v Sloveniji kar nekaj institucij in nevladnih organizacij, ki delujejo na področju varstva človekovih pravic in antidiskriminacije, opozarja na primere sovražnega govora na internetu. Pri pregonu sovražnega govora nasploh in s tem tudi znotraj kibernetkega prostora ima Slovenija vpeljanih vrsto mehanizmov, ki se žal v praksi le redko izvajajo. Prepoved spodbujanja vsakršne neenakopravnosti ter razpihovanja sovraštva in nestrpnosti vsebujejo Ustava RS, posamezni zakoni in številne mednarodne konvencije s področja varstva človekovih pravic, katerih podpisnica je tudi Slovenija. Iz teh določil izhajajo poudarjene odgovornosti vseh, ki izvršujejo svojo svobodo izražanja.

Ustava RS⁶³ v svojem devetintridesetem členu jamči svobodo izražanja. Ob tem je vsebina objav, sporočil, mnenj in pogledov načeloma prepuščena presoji tistega, ki jih je podal. Kljub temu pa izvrševanje svobode v demokratični družbi predpostavlja tudi dolžnosti in odgovornosti. Tako je tudi svoboda izražanja varovana le do tistih meja, do koder seže varstvo drugih, z ustavo zajamčenih človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

Tako se kot protiustavno šteje vsakršno spodbujanje k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti, razpihovanje narodnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva in nestrpnosti ter spodbujanje k nasilju in vojni⁶⁴. Ustava jamči tudi spoštovanje človekovega osebnega dostojanstva in varnosti ter varstvo zasebnosti in osebnostnih

⁶³ Ustava Republike Slovenije, Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97, 66/2000, 24/03 in 69/04.

⁶⁴ 63. člen Ustave Republike Slovenije, Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97, 66/2000, 24/03 in 69/04.

pravic. Na podlagi triinšestdesetega člena Ustave RS tritoti člen Kazenskega zakonika RS⁶⁵ določa kazensko odgovornost tudi za tiste, ki zbujejo sovraštvo, razdor ali nestrpnost, ki temelji na načelu enakosti. Pri tem pa gre opozoriti, da je definicija tega kaznivega dejanja precej ožja od tiste v triinšestdesetemu členu Ustave RS in zajema le zbujanje nestrpnosti na podlagi rase, verske ali nacionalne pripadnosti. Zastavlja se vprašanje, ali so druge oblike izražanja sovražnosti, razdora in nestrpnosti res tako neškodljive. Ni videti razumnih razlogov za to, da bi bili pozivi k nasilju proti skupinam oseb na podlagi kakih drugih osebnih okoliščin (npr. spolna usmerjenost, spol, invalidnost ipd.) obravnavani drugače (Varuh človekovih pravic RS 2006).

Kljub dolgotrajnemu obstoju te pravne norme beležimo le en primer pravnomočne kazenske obsodbe zaradi širjenja sovražnega govora na internetu. V tem primeru je šlo za razpihovanje etnične nestrpnosti in pozive k poboju Romov na spletnem forumu www.lendava.net. Pri tako skromni sodni praksi na področju sovražnega govora nasploh se zastavlja vprašanje, ali sedanja inkriminacija tega kaznivega dejanja ustreza sodobnim razmeram in ustrezno varuje vse družbene manjšine in vse oblike zbujanja sovraštva, razdora ali nestrpnosti. Treba je poudariti, da ustavno besedilo o prepovedi spodbujanja k neenakopravnosti in nestrpnosti poleg narodnega, rasnega in verskega kot protiustavne opredeljuje tudi druge oblike sovraštva in nestrpnosti.

Tudi vloga javnih oblasti je pri pregonu sovražnega govora bistvena in vsaj zaenkrat nezamenljiva. Sovražni govor se namreč uvršča med kazniva dejanja zoper varstvo javnega reda in miru, ki se preganjajo na temelju fikcije, da ni nihče neposredno prizadet oziroma, da ne gre za varstvo konkretnih pravic. V zvezi s tem je v teku tudi ustavna pritožba zoper pravnomočno sodbo, po kateri »oškodovancem« zaradi domnevnega kaznivega dejanja po tritotem členu Kazenskega zakonika (tj. predstavnikom prizadete manjšine) ni bila priznana pravica prevzeti kazenski pregon, po tem, ko je tožilstvo ovadbo zavrglo in jim predlagalo naj sami nadaljujejo pregon.

Omejitev svobode govora zaradi ohranjanja enakopravnosti in antidiskriminacije pa ni

⁶⁵ Kazenski zakonik (KZ-UPB1), Uradni list RS, št. 95, 27. 08. 2004.

opredeljena le v ustavi in kazenskem zakoniku, temveč tudi v posameznih področnih zakonih. Prepoved spodbujanja k neenakopravnosti in nestrpnosti je tako med drugim urejena tudi v Zakonu o medijih⁶⁶. Osmi člen tega zakona določa, da je z razširjanjem programskih vsebin prepovedano spodbujati k narodni, rasni, verski, spolni ali drugi neenakopravnosti, k nasilju in vojni ter izzivati narodno, rasno, versko, spolno ali drugo sovraštvo in nestrpnost. Varuh človekovih pravic je bil v več primerih opozorjen na primere sovražnega govora na spletnih mestih množičnih medijev. Ob tem se je zastavilo širše vprašanje, ki se navezuje na možnost varovanja človekovih pravic v takšnih primerih. Na podlagi tega je Varuh podal mnenje, da bi bilo potrebno nekatere spletne strani oziroma spletna mesta, v njihovem okviru pa tudi spletne vsebine, ki jih prispevajo uporabniki, kadar so uredniško oblikovane, šteti za medije v smislu Zakona o medijih. Kadar so del dnevno oziroma periodično objavljanih in programskih vsebin (npr. komentarji bralcev ob že obstoječih programskih vsebinah v spletnih izdajah časopisov in multimedijskih portalih), za takšno razlago ni videti ovir. Pripombe uporabnikov imajo bistveno enako naravo kot denimo pisma bralcev v tiskanih medijih. Ob tem pa je potrebno poudariti, da zakon ne predvideva sankcij za kršitev tega člena, razen v primerih, ko je kršitev izvršena v oglasih. S takšnim pomanjkanjem pravne podlage je onemogočena uveljavitev klasičnih inštitutov postopka inšpekcijskega nadzora in inštitutov prekrškovnega postopka. Inšpekcijska služba lahko tako v tem primeru reagira zgolj instruktivno, tj. z ustnim pogovorom z izdajateljem spletne strani oziroma spletnega mesta, v katerem mediju priporoča aktivno vlogo pri preprečevanju objav nestrpnih in sovražnih mnenj udeležencev spletnih forumov (Varuh človekovih pravic RS 2006 in 2007). Takšna nezadostna in sodobnim razmeram neprilagojena pravna podlaga je v neskladju tako z mednarodnimi smernicami kot tudi s potrebami sodobne družbe pri spoštovanju različnosti in ohranjanju strpnosti.

Spletne izdaje množičnih medijev imajo v sodobni družbi mnogokrat še večji domet kot njihove tiskane, televizijske ali radijske izdaje, tako da je regulacija teh vsebin v okviru obstoječe zakonodaje še kako potrebna. Tako kot si tiskane izdaje ali programske vsebine televizijskih in radijskih oddaj ne morejo in ne smejo privoščiti, da njihove vsebine ne bi

⁶⁶ Zakon o medijih (ZMed-UPB1). Uradni list RS, št. 110, 26. 10. 2006.

bile uredniško oblikovane, tako je tudi nesprejemljivo, da bi bile spletne izdaje izvzete iz zakonskih okvirov, ki jih postavlja Zakon o medijih. Moderatorstvo kot regulacijski mehanizem oziroma uredništvo spletnih forumov, dnevnikov ali klepetalnic, bi lahko zagotavljalo, da te nove interaktivne oblike sporočanja delujejo po principih »pisma bralcev« v tiskanih medijih, kjer se progresivna in izvirna pisma objavljajo, regresivna, negativno usmerjena, protiustavna in nelegalna pa zavračajo (glej Hromadžić 2004: 110).

Vpliv moderatorja je seveda odvisen od uredniške politike, etičnih standardov in pravil, ki jih medij postavi za obiskovalce spletnih forumov, klepetalnic in dnevnikov, in njihovega izvajanja. Nekatere medijske hiše imajo jasno postavljena pravila in standarde za svoje spletne publikacije in za ohranjanje teh standardov zagotavljajo tudi učinkovito in spletu prilagojeno urednikovanje v obliki skupine usposobljenih moderatorjev. Glavna naloga spletnih urednikov oziroma moderatorjev je, da odstranijo vsebine, ki kršijo ta pravila. Ker v vlogi množičnega medija poročajo o različnih temah, ki lahko izzovejo burne reakcije pri ljudeh in ker se zavedajo svoje odgovornosti pri zagotavljanju nepristranskih in uravnoteženih novic, temu ustrezno tudi prilagajajo način moderiranja.

Kot primer naj navedem spletno mesto medijske hiše BBC, kjer uporabljajo tri načine moderiranja, in sicer pred-moderiranje, post-moderiranje in reaktivno moderiranje. Pred-moderiranje pomeni pregled vsakega sporočila posebej, še preden je objavljen na spletni strani. Ta način bi lahko primerjali z urednikovanjem pisem bralcev v tiskanih medijih. Post-moderiranje pomeni pregled sporočil po tem, ko so že objavljena na spletu in reaktivno moderiranje, ki se zgodi le takrat, ko nekdo opozori na neprimernost objavljene vsebine⁶⁷.

Ker gre pri večini spletnih izdaj množičnih medijev za obsežna spletna mesta, ki ponujajo podaljške tiskanih, televizijskih ali radijskih medijev in tudi povsem nove oblike sinhrono in asinhrono komunikacije, bi bilo smiselno razmišljati o večjem številu urednikov (moderatorjev), ki bi odgovarjali za posamezne programske sklope, kot to določa

⁶⁷ Načini moderiranja, ki jih uporablja BBC. Dostopno na: http://www.bbc.co.uk/messageboards/newguide/checking_messages.shtml (30. 04. 2006).

zakon⁶⁸. Moderatorstvo kot urednikovanje na svetovnem spletu zahteva vrsto novih tehnoloških in vsebinskih znanj ter kadrovskih okrepitev, ki jih nikakor ni mogoče doseči kar čez noč, vendar pa je potrebno najti mehanizme, ki bodo omogočali spoštovanje zakonov tudi za spletne izdaje množičnih medijev (njihove sinhrono in asinhrono oblike komunikacije) in tako narediti korak k strpnejši družbi.

Pri tem je pomembno opozoriti tudi na odgovornost gostiteljev oziroma ponudnikov internetnih storitev. Odgovornost (zlasti kazensko) za podane vsebine nosi tisti, ki jih je podal, vendar tudi soodgovornost ponudnikov internetnih storitev gostiteljstva ni izključena. S podatki namreč lahko upravljata oba. To velja tudi v primerih, ko gre za gostiteljska razmerja, kjer je predmet najemne pogodbe virtualna struktura, kot je na primer mnenjski forum (glej Bogataj-Jančič, Klemenčič 2007: 273). Takšen primer so lahko množični mediji, politične stranke ali drugi subjekti, ki na svojih strežnikih ponujajo spletne forume, klepetalnice, ipd. in se tako znajdejo v vlogi ponudnika internetnih storitev gostiteljstva. Vsebina gostiteljstva je torej v tem, da omogočajo prejemniku storitev (na primer udeležencu na spletnem forumu ali klepetalnici) samostojno upravljanje določenih delov ponudnikove (gostiteljeve) informacijske infrastrukture oziroma strežniškega diska. Zanje glede na status gostiteljstva odgovarjajo pod pogoji, ki so določeni za gostiteljstvo. Skladno z enajstim členom Zakona o elektronskem poslovanju na trgu, ki se je oblikoval na podlagi Direktive o elektronskem poslovanju, je vsebina ponudnikove obveznosti v odstranitvi nezakonite vsebine po tem, ko je bil z njo seznanjen (*t. i. notice and take down*). Kadar se storitev informacijske družbe navezuje na shranjevanje podatkov (to so lahko tudi podatki, dokumenti, prispevki spletnega foruma in ostali elementi posamezne spletne strani, ki so shranjeni oziroma gostujejo na strežniku ponudnika storitev informacijske družbe), ki jih zagotovi prejemnik storitve (avtor vsebin, udeleženec foruma, klepetalnice), je ponudnik storitve za podatke odgovoren, če takoj, ko izve za protipravnost ali se je zaveda, nemudoma ne odstrani ali ne onemogoči dostop do teh podatkov. Sodišče ali upravni organ (Tržni

⁶⁸ 18. člen Zakona o medijih (ZMed-UPB1). Uradni list RS, št. 110, 26. 10. 2006.

inšpektorat RS) pa lahko ponudniku storitve naloži ustavitev ali preprečitev kršitve ali mu naloži, da odstrani ali onemogoči dostop do podatkov⁶⁹.

Ker žal na tem področju v Sloveniji še ni izoblikovane sodne ali upravne prakse in ker so pristojnosti Tržnega inšpektorata RS precej nejasne, moramo na tem mestu opozoriti tudi na Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja⁷⁰, ki kot eno izmed oblik diskriminacije šteje tudi nadlegovanje. Nadlegovanje je nezaželeno ravnanje, temelječe na katerikoli osebni okoliščini, ki ustvarja zastrašujoče, sovražno, ponižujoče, sramotilno ali žaljivo okolje za osebo ter žali njeno dostojanstvo. Pri tem je odločilno dožemanje učinka takšnega ravnanja kot nezaželenega s strani žrtve, zato ni treba iskati primerljive osebe. Nadlegovanje lahko sega od ekstremnih oblik, kot sta nasilje in ustrahovanje, do manj očitnih dejanj, kot so žaljenje, zasmehovanje ali ignoriranje. Na podlagi tega zakona je enako obravnavanje zagotovljeno na kakršnikoli podlagi na različnih področjih družbenega življenja, med katerimi je prav posebej naveden tudi dostop do dobrin in storitev, ki so na voljo javnosti⁷¹. Žal pa se te določbe le redko uporabljajo v praksi. Na tem mestu je zato pomembno poudariti, da je inšpektor skladno z enaindvajsetim in dvaindvajsetim členom tega zakona dolžan obravnavati primere domnevne diskriminacije in predlagati uvedbo postopka zaradi prekrška pri pristojnem organu. V posameznih primerih žaljivih in nestrpnih sporočil na forumih, blogih ali drugih oblikah sinhrono in asinhrono komunikacije, ki jih omogoča ponudnik storitve gostiteljstva, bi lahko šlo namreč tudi za primere nadlegovanja. Za takšne primere domnevne diskriminacije je pristojna Tržna inšpekcija RS.

Diskriminacija je namreč, skladno s pravom Evropskih skupnosti, nedopustna na vseh navedenih področjih družbenega življenja tudi v zasebni sferi, kadar gre za nastopanje in interakcije subjektov na trgu. Vzemimo za primer ponudnika storitev gostiteljstva, kjer gre poleg vprašanj odgovornosti tudi za pogodbeno razmerje, za katerega se uporabljajo splošna pravila, ki urejajo najemno pogodbo. Predmet najemne pogodbe je v primerih

⁶⁹ 11. člen Zakona o elektronskem poslovanju na trgu (ZEPT). Uradni list RS, št. 61, 13. 06. 2006.

⁷⁰ Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja. Uradni list RS, št. 50, 06. 05. 2004.

⁷¹ 2. člen Zakona o uresničevanju načela enakega obravnavanja (ZUNEO-UPB1). Uradni list RS 93/2007 z dne 12. 10. 2007.

gostiteljstva lahko tudi virtualna struktura, kot je mnenjski forum, klepetalnica ali blog. S takšno pogodbo se nedvomno določajo medsebojne pravice in obveznosti. Načeloma velja, da bo pogodba veljavna ob soglasju volje o temeljnih elementih pogodbe ter ob pogoju obličnosti. Nihče ni dolžan svojega virtualnega prostora prodati najbolj ugodnemu ponudniku, kaj šele, da bi ga iskal. Po pravu EU zato prepoved diskriminacije na podlagi rase ali narodnosti pri razpolaganju z določeno storitvijo učinkuje šele tedaj, ko gostitelj spletni prostor ponuja javno na trgu. Kadar gre za ponudbe storitev na svetovnem spletu, gre za javno ponujanje na trgu, saj je svetovni splet ravno tako javni prostor, do katerega imajo vsi brez razlik pravico dostopati. Tako se zastavlja tudi vprašanje, ali lahko ponudnik sicer javnega foruma dostop do le-tega prepove točno določeni osebi.

Ker v Sloveniji v zvezi s tem vprašanjem žal še nimamo upravne ali sodne prakse, podajamo primer nemškega sodišča, po katerem je položaj ponudbe spletnega foruma podoben javnemu objektu, v katerega načeloma nikomur ni mogoče prepovedati vstopa. Vsaka omejitev dostopa mora temeljiti na objektivnih razlogih, ki morajo biti sorazmerni. Primer so lahko kazniva dejanja ali druge očitne protipravnosti (glej Bogataj-Jančič, Klemenčič 2007: 273). Sodišče je s tem potrdilo, da gre pri svetovnem spletu za javni prostor, kjer je lahko vsaka spletna stran, ki ponuja različne oblike sinhrono in asinhrono komunikacije, tolmačena kot ponudba na trgu. Pri nadzoru spletnih vsebin bi tako lahko prišel v poštev tudi dvajseti člen Zakona o varstvu javnega reda in miru⁷², ki določa kazen za tiste, ki imajo namen vzbujati narodnostno, rasno, spolno, etnično, versko, politično nestrpnost ali nestrpnost glede spolne usmerjenosti.

Iz vsega zgoraj navedenega tako izhajajo tudi dolžnosti in odgovornosti ponudnika storitev gostiteljstva, ki začnejo veljati po seznanitvi, kot tudi pristojnosti tržne inšpekcije. Vsebina ponudnikove obveznosti je torej v odstranitvi vsebin, ki so predmet kaznivih dejanj ali drugih očitnih protipravnosti, po seznanitvi. Vsebina inšpekcijskega nadzora je v naložitvi ustavitve ali preprečitve kršitve. Kljub dejstvu, da na podlagi zakona⁷³ ponudnik storitev gostiteljstva s strani inšpektorata ne more biti prekrškovno

⁷² Zakon o varstvu javnega reda in miru (ZJRM-1). Uradni list RS, št. 70, 06. 07. 2006.

⁷³ 20. člen Zakona o elektronskem poslovanju na trgu (ZEPT). Uradni list RS, št. 61, 13. 06. 2006.

sankcioniran, je vseeno potrebno poudariti, da lahko tržni inšpektorat odigra pomembno vlogo pri spodbujanju odstranjevanja ilegalnih vsebin in pri spodbujanju učinkovite samoregulacije ponudnikov storitev gostiteljstva. Že sama naložitev ustavitve ali preprečitve kršitve je lahko pomemben preventivni ukrep in v neformalnem smislu deluje podobno kot odvračalne sankcije. V Sloveniji je znan primer spletnega mesta slovenske podružnice neonacistične organizacije Blood&Honor, ki je gostovalo na različnih slovenskih strežnikih, vendar so ga zaradi sporne vsebine večkrat odstranili. Spletno mesto je bilo nazadnje dostopno na strežniku malezijskega podjetja, trenutno pa je nedelujoče (Kovačič 2006).

Slovenija je prav tako podpisnica Mednarodne konvencije o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije in Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah. Komisija ZN za človekove pravice je v letu 2005 v svojih sklepnih ugotovitvah⁷⁴ izrazila zaskrbljenost nad pojavi sovražnega govora in nestrpnosti v Sloveniji ter podala priporočilo, da mora Slovenija sprejeti trdne mehanizme za preprečevanje in prepoved posredovanja sovražnosti in spodbujanja k nestrpnosti in s tem izpolniti določila iz dvajsetega člena tega mednarodnega pakta. Pogodbene obveznosti, ki jih ima Slovenija do zgoraj naštetih konvencij in paktov, se bodo slej kot prej morale udejanjiti tudi v praksi. Leta 2004 se je z Zakonom o ratifikaciji konvencije o kibernetiski kriminaliteti in dodatnega protokola h konvenciji o kibernetiski kriminaliteti, ki obravnava inkriminacijo rasističnih in ksenofobičnih dejanj, storjenih v informacijskih sistemih, tudi Slovenija zavezala k zagotavljanju omejevanja sovražnega govora in drugih diskriminatornih praks znotraj kibernetiskega prostora. Ta zaveza pomeni tudi pripravo ustreznih zakonskih podlag, določil in mehanizmov za izvajanje te konvencije.

Na podlagi zgoraj navedenega lahko ugotovimo, da Slovenija že ima mehanizme za zoperstavljanje sovražnemu govoru na internetu, vendar bi bilo kljub temu potrebno posamezne pravne norme prilagoditi potrebam sodobne informacijske in multikulturne

⁷⁴ Sklepne ugotovitve Komisije ZN za človekove pravice: Slovenija, sprejete 25. julija 2005, CCPR/CO/84/SVN. Dostopno na: [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/CCPR.CO.84.SVN.En?OpenDocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/CCPR.CO.84.SVN.En?OpenDocument) (3. 5. 2007).

družbe. Večji problem kot same pravne norme predstavlja pomanjkanje sodne prakse na tem področju in nasploh pomanjkanje osveščenosti o škodljivosti sovražnega govora pri nadzornih organih in organih pregona ter posledično njihovo nezadostno ukrepanje. Izjave nekaterih državnih tožilcev o »napihnjениh« javnih razpravah⁷⁵ o pojavnosti sovražnega govora v Sloveniji, očitno površno obravnavanje kazenskih ovadb in prekrškov vsekakor kažejo v to smer.

Tako se je v analizi⁷⁶, ki smo jo predstavniki oddelka za področje diskriminacije opravili za potrebe posebnega poročila Varuha, pokazalo izredno majhno število (ali sploh neobsto) prijav oziroma ugotovljenih kršitev načela enakega obravnavanja pri različnih inšpekcijskih službah. Predvsem je nizko število teh prijav in posledično ugotovitev zaskrbljujoče pri zagovornici načela enakosti, ki predstavlja prav poseben institut za obravnavno primerov domnevnih kršitev prepovedi diskriminacije. Tej skromni praksi najverjetneje še vedno botruje slaba osveščenost o negativnih posledicah različnih diskriminatornih praks, nepoznavanje koncepta diskriminacije ter nezavedanje širine pristojnosti posameznih inšpekcij za pregon diskriminacije, ki je določen v Zakonu o uresničevanju enakega obravnavanja.

Nadalje je analiza pokazala, da je Policija od časa uveljavitve Zakona o varstvu javnega reda in miru⁷⁷ obravnavala štirinajst prekrškov z elementi diskriminacije. Kar pa se tiče prijav kaznivih dejanj, pri katerih bi lahko šlo za elemente diskriminacije⁷⁸ in pri katerih je bila podana kazenska ovadba ali dopolnitev kazenske ovadbe, jih je bilo na Policijo podanih tristo petdeset. Ob tem pa je bilo v razmahu treh let⁷⁹ na Državno tožilstvo podanih šestindvajset kazenskih ovadb na podlagi tristotega člena Kazenskega

⁷⁵ Izjava višje državne tožilke Vlaste Nussdorfer pri predstavitvi dela tožilstva pri obravnavi kazenskih ovadb po 300. členu KZ. Vzgoja in izobraževanje za borbo proti diskriminaciji v Sloveniji – sklepna konferenca, ISCOMET, 12. 2. 2007, Državni Svet, Ljubljana.

⁷⁶ Zbrani podatki zajemajo obdobje od začetka leta 2004 do 15.5.2007.

⁷⁷ Zakon o varstvu javnega reda in miru (ZJRM-1). Uradni list RS, št. 70, 06.07.2006.

⁷⁸ Na podlagi 141. člena Kazenskega zakonika (KZ) - Kršitev enakopravnosti, 176. člena KZ - Sramotitev slovenskega naroda ali narodnih skupnosti, 205. člena KZ - Kršitev temeljnih pravic delavcev, 206. člena KZ - Kršitev pravic pri zaposlovanju ali brezposelnosti, 300. člena KZ - Zbujanje sovraštva, razdora ali nestrpnosti, ki temelji na kršitvi načela enakosti in 373. člena KZ – Genocid.

⁷⁹ Podatki Vrhovnega državnega tožilstva zajemajo obdobje od 1. 5. 2004 do 19. 4. 2007.

zakonika⁸⁰, ki opredeljuje kazensko odgovornost za tiste, ki zbujejo sovraštvo, razdor ali nestrpnost in temelji na kršitvi načela enakosti. Od teh šestindvajsetih kazenskih ovadb je bilo na sodišče podanih zgolj šest obtožnih aktov, na podlagi katerih sta bili izrečeni dve sodbi, ena oprostilna in ena z izrečeno enotno kaznijo šestih mesecev zapora, pogojno za dobo enega leta⁸¹. Slednja se je navezovala na storitev kaznivega dejanja na internetu.

Kljub majhni učinkovitosti klasičnih regulacijskih mehanizmov v obliki tradicionalnih pravnih norm, je pomembno poudariti, da je obstoj le-teh v demokratičnih družbah nujno potreben. S pomočjo pravnih mehanizmov država in mednarodna skupnost dajeta družbi in svetu sporočilo, da je sovražni govor nedopusten in nesprejemljiv za ohranjanje demokracije in strpne družbe. Ustvarjanje vsaj minimalnih regulacijskih mehanizmov je pomembno, saj pomeni varovalko, ki zagotavlja, da je širjenje nestrpnosti in pozivanje k sovražnosti tudi v virtualnem okolju nedopustno.

*Poleg političnih, ekonomskih in socialnih ukrepov predstavlja pravo eno izmed pglavitnih sredstev za zagotovitev enakosti v dostojanstvu in pravicah med posamezniki, in za obrzdanje kakršnekoli propagande, katerekoli organizacijske oblike ali prakse, ki temelji na idejah ali teorijah, ki se sklicujejo na dozdevno večvrednost rasnih ali etničnih skupin, ali ki skuša opravičiti ali spodbuditi rasno sovraštvo ali diskriminacijo v katerikoli obliki. Države naj sprejmejo zakone, ki so potrebni za ta namen, in zagotovijo, da jih bodo uveljavljali in uporabljali vsi njihovi organi ...*⁸²

Zakonodaja na področju sovražnega govora je tako učinkovita pri odvrčanju od takšnega govora. Že posamezni sodni primeri, ki so kot precedenčni primeri nedopustnega ravnanja ustrezno predstavljeni v javnosti, lahko delujejo kot močno svarilo za tiste, ki se nagibajo k diskriminaciji, sovraštvu ali nasilju. Žal je bil primer prve obsodbe sovražnega govora na internetu v javnosti skoraj popolnoma spregledan. Takšna zakonodaja pa omogoča tudi sistematično spremljanje tovrstnih kaznivih dejanj, zbiranje statističnih

⁸⁰ Kazenski zakonik (KZ-UPB1), Uradni list RS, št. 95, 27. 08. 2004.

⁸¹ Podatki Vrhovnega sodišča Republike Slovenije zajemajo obdobje od 7. 5. 2004 do 7. 5. 2007.

⁸² 7. člen Deklaracije o rasi in rasnih predsodkih, sprejela in razglasila jo je Generalna konferenca OZN za izobraževanje, znanost in kulturo v Parizu, 27. novembra 1978.

podatkov, pisanje in razpečevanje poročil o stanju na tem področju, identifikacijo strokovnjakov in ustvarjanje močne socialne mreže, ki deluje na tem področju in posledično organizacijo ter sodelovanje pri naporih drugih držav in mednarodne skupnosti v vzajemnem boju proti sovražnemu govoru na internetu (Cortese 2006).

Ker so države in njihove vlade prve dolžne začeti iskati rešitve za probleme prihodnosti, lahko interdisciplinarno iskanje ustreznih zakonskih podlag in mehanizmov pomaga ustvariti tudi socialne norme, samoregulacijske in koregulacijske mehanizme, mehanizme za filtriranje in ocenjevanje spletnih strani ter strategije promocije in izobraževanja, ki bodo lahko tako del nacionalnega modela reševanja te problematike, kot tudi del globalnega modela regulacije ilegalnih vsebin na internetu, ki je za zagotavljanje varne rabe interneta nujno potreben.

5.5 Samoregulacijski in koregulacijski mehanizmi

Samoregulacijske in koregulacijske mehanizme bi lahko porazdelili v dve glavni kategoriji. Prva se navezuje na odstranitev ali omejevanje dostopa do spletnih strani in drugih kiber okolij s strani ponudnikov internetnih storitev. To vključuje že zgoraj opisane regulacijske mehanizme, ki preganjajo avtorje spletnih vsebin kot tudi ponudnike internetnih storitev, prav tako pa tudi uporabo pravil obnašanja in delovanja na internetu in klicnih centrov za prijavo ilegalnih vsebin na internetu. Druga kategorija teh mehanizmov se navezuje na končnega porabnika spletnih storitev, to je na razvoj in uporabo programske opreme, ki omogoča filtriranje vsebin in razvoj sistemov ocenjevanja spletnih vsebin.

Ponudniki internetnih storitev tako igrajo pomembno vlogo pri zmanjševanju nezakonitih vsebin s pomočjo samoregulacijskih sistemov, ki delujejo v skladu in s podporo siceršnjega pravnega sistema držav in mednarodnih smernic.

Tudi Evropska unija zelo spodbuja samoregulacijske iniciative za boj proti ilegalnim vsebinam na internetu. V ta namen je že leta 1998 razvila Akcijski načrt za promocijo

varne rabe interneta, ki se je leta 2005 pod imenom Varni internet Plus⁸³ raztegnil še na obdobje do leta 2008 (Akendiz 2006). Akcijski načrt spodbuja razvoj evropske mreže klicnih centrov, razvoj samoregulacijskih shem in shem za spremljanje spletnih vsebin in razvoj mednarodno kompatibilnih ocenjevalnih in filtrirnih shem, ki bodo učinkovite v boju zoper otroško pornografijo in sovražni govor na internetu. Poleg samoregulacijskih mehanizmov spodbuja tudi osveščanje, informiranje in izobraževanje staršev, otrok, izobraževalcev in drugih uporabnikov o varni rabi interneta. Medtem ko se je v prvem obdobju akcijski načrt bolj osredotočal na razvoj samoregulacijskih mehanizmov, se v zadnjem obdobju osredotoča predvsem na osveščanje porabnikov spletnih vsebin; otroke, starše in izobraževalce.

5.5.1 Pravila obnašanja in delovanja na internetu

Številna združenja ponudnikov internetnih storitev so prostovoljno sprejela splošna pravila obnašanja in delovanja na internetu, ki se kažejo s pomočjo spletnega bontona, vprašanj zaupnosti, samoregulacijskih mehanizmov ipd. Pri pravilih obnašanja se tako mnogokrat pojavlja tudi prepoved sovražnega govora. Pravila obnašanja so izpostavljena tudi v Direktivi o elektronskem poslovanju⁸⁴, ki države članice in Komisijo pozivajo k razvoju takšnih pravil na spletu (Akendiz 2006).

Eno izmed teh združenj je Panevropsko združenje ponudnikov internetnih storitev (EuroISPA)⁸⁵, katere glavni namen je promocija Evrope v globalnem spletnem okolju in prednosti interneta pri uporabnikih, kakor tudi prepoznavanje skrbi in strahov staršev in drugih o škodljivi in nezakoniti vsebini. Pravila njenih članic reflektirajo to usmerjenost združenja. Tudi združenje ponudnikov internetnih storitev na Japonskem delujejo pod skupnimi pravili, ki med drugim določajo, da morajo ponudniki v pogodbah s svojimi uporabniki zagotavljati, da le-ti ne širijo škodljive vsebine, vključno z vsebino, ki

⁸³ Safer Internet plus Programme. Dostopno na:

http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/programme/index_en.htm (3.5.2007)

⁸⁴ Direktiva o elektronskem poslovanju - Direktiva 2000/31/ES, sprejeta 8. junija 2000. Dostopno na:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/sl/dd/13/25/32000L0031SL.pdf> (2. 7. 2007).

⁸⁵ Panevropsko združenje ponudnikov internetnih storitev EuroISPA. Dostopno na:

<http://www.euroispa.org/> (20. 2. 2008).

diskriminira druge. Kanadska zveza gre še korak dlje in v pravilih svoje člane poziva k razumnim naporom za obravnavo legitimnih pritožb glede nezakonite vsebine ter k izobraževanju o vsebini, ki je povezana z internetom in sodobno tehnologijo. Ameriško združenje ponudnikov sicer nima nobenih samoregulacijskih mehanizmov, ki se tičejo rasističnega govora, so pa posamezni ponudniki, kot so Angelfire, American Online, Yahoo in drugi vnesli prepoved takšnega govora v pravila svojega delovanja. Pri tem je tudi potrebno poudariti vlogo organizacij za boj proti različnim oblikam diskriminacije, ki spodbujajo ponudnike internetnih storitev k sprejemanju takšnih pravil (UN General Assembly 2001).

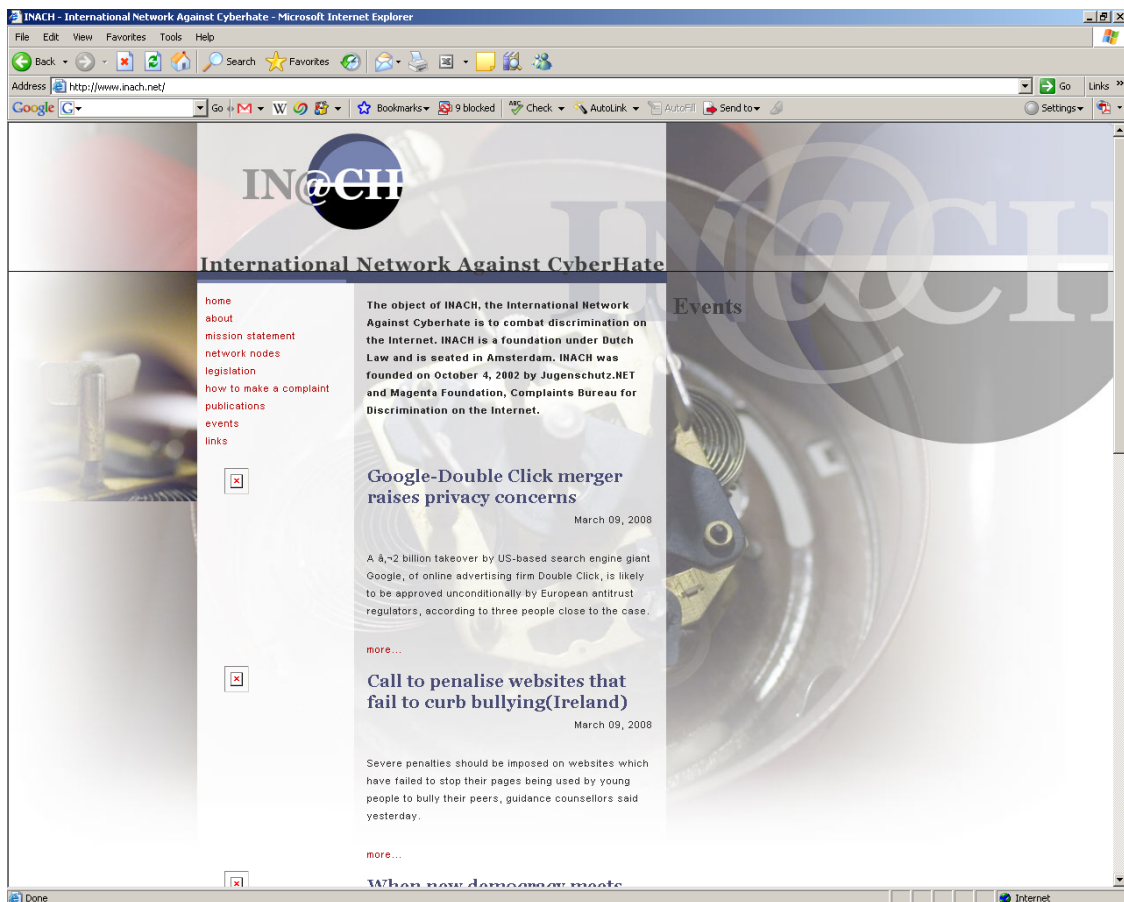
5.5.2 Klicni centri za prijavo ilegalnih vsebin na internetu

Različne organizacije, od ponudnikov internetnih storitev do nevladnih in tudi znanstvenih organizacij, včasih tudi s pomočjo vlad, so v posameznih državah ustanovile klicne centre (*t. i. hotline*) za prijavo ilegalnih vsebin na internetu. Večina klicnih centrov se ukvarja predvsem z otroško pornografijo, nekateri pa se spopadajo tudi z drugimi oblikami nezakonitih vsebin, kot je sovražni govor ali pa so eksplicitno specializirani za zoperstavljanje diskriminatornim oblikam na internetu. Klicni centri delujejo pretežno po principu sprejemanja prijav s strani širše javnosti in spletnih uporabnikov. Če se zdi, da gre pri prijavi za nezakonito vsebino, jo klicni center posreduje naprej institucijam in organom, ki lahko v skladu s svojimi pristojnostmi ukrepajo; to so policija, tožilstvo, ponudniki internetnih storitev ali partnerski klicni centri v drugih državah, če le-ti obstajajo.

Za mednarodno sodelovanje med klicnimi centri, ki se v različnih državah ukvarjajo predvsem s sovražnim govorom, je bila ustanovljena Mednarodna mreža zoper sovražni govor na internetu (*INACH-International Network Against CyberHate*)⁸⁶, ki ima štirinajst članic z vseh koncev sveta (glej sliko 4.1). Mrežo sestavljajo neodvisne organizacije, ki sprejemajo prijave o diskriminaciji na internetu. Eden izmed soustanoviteljev in članov te

⁸⁶ Mednarodna mreža zoper sovražni govor na internetu (*INACH-International Network Against CyberHate*). Dostopno na: <http://www.inach.net/> (19. 2. 2008).

mreže je tudi Nizozemski urad za pritožbe zoper diskriminacijo na internetu (MDI)⁸⁷, ki je na začetku deloval ob podpori internetnih ponudnikov in vladnih uradov, sedaj pa njegovo delovanje s pomočjo financiranja in sodelovanja omogoča Ministrstvo za pravosodje. Če MDI odloči, da gre pri sovražni vsebini na spletu za kršitev obstoječe zakonodaje, predlaga njeno odstranitev neposredno avtorju spletne vsebine ali ponudniku internetnih storitev. Pri tem imajo velik uspeh. Če avtor ali ponudnik opozoril ne upošteva, posredujejo pritožbo Policiji ali oddelku tožilstva, ki se ukvarja predvsem z vprašanji diskriminacije.

Slika 4.1: INACH - Mednarodna mreža zoper sovražni govor na internetu.

⁸⁷Urad za pritožbe zoper diskriminacijo na internetu (MDI-Meldpunt). Dostopno na: <http://www.meldpunt.nl/indexe.php> (19. 2. 2008).

Nemška članica INACH Jugendschutz⁸⁸ je ustanovljena na pobudo ministrov za mladino, ki so odgovorni za varstvo mladine v medijih. Klicni center se ukvarja tako s pornografijo kot z nasiljem in sovražnim govorom na internetu. Leta 2001 je Jugendschutz začel s projektom, ki se spopada z desničarskim ekstremizmom na internetu. Projekt omogoča ministrstvo za družino, v okviru obstoječega projekta zoper desničarski ekstremizem. Glavni namen projekta je onemogočiti propagandne platforme za širjenje sovražnega govora na internetu in osveščanje o rasni diskriminaciji na internetu.

Poleg INACH je za boj proti ilegalnim vsebinam na internetu pomembna tudi Mednarodna zveza ponudnikov spletnih klicnih centrov (*INHOPE*)⁸⁹. Primarna usmeritev INHOPE je boj proti otroški pornografiji na internetu, kljub temu pa upošteva tudi vedno večji porast sovražnih vsebin na internetu in se na podlagi primarnega namena varstva mladih pred škodljivimi vsebinami vedno bolj posveča tudi sovražnemu govoru. Trenutno ima INACH 25 članic iz celega sveta, med njimi pa je tudi Slovenija. Medtem ko ima večina klicnih centrov, ki se ukvarjajo širše z ilegalnimi vsebinami na internetu, ustrezno strokovno znanje za razpoznavanje otroške pornografije, pa ne moremo isto trditi tudi za sovražni govor. Kljub temu je kar nekaj klicnih centrov, ki se v enaki meri kot z otroško pornografijo ukvarjajo tudi s sovražnim govorom na internetu. Tak je na primer nemški klicni center Jugendschutz, ki je član mreže INACH in INHOPE.

Isto velja za slovenski spletni klicni center Spletno oko⁹⁰, ki se v enaki meri posveča tako otroški pornografiji kot sovražnemu govoru na internetu (glej sliko 4.2). Koordinator projekta je Fakulteta za družbene vede, kot partnerja v projektu pa sodelujeta še Združenje internetnih ponudnikov in Zveza potrošnikov Slovenije. Projekt se izvaja tudi v sodelovanju s slovensko Policijo. Svet partnerjev poleg zgoraj naštetih sestavljajo še predstavniki drugih državnih organov, organizacij, ki delujejo na področju varstva človekovih in otrokovih pravic ter nevladne organizacije. V obdobju od aprila do konca

⁸⁸ Članica INACH Jugendschutz. Dostopno na: <http://www.inach.net/content/selbstdarstellung.html> (19. 2. 2008).

⁸⁹ Spletna stran Mednarodne zveze ponudnikov spletnih klicnih centrov (*INHOPE - International Association of Internet Hotlines*). Dostopno na: www.inhope.org (19. 2. 2008).

⁹⁰ Slovenski klicni center Spletno oko. Dostopno na: www.spletno-ok.si (19. 2. 2008).

avgusta leta 2007 je Spletno oko od skupaj 212 prijav domnevno nezakonitih vsebin, prejelo 118 prijav domnevnega sovražnega govora. Izmed teh 118 prijav so jih pregledovalci Spletnega očesa na policijo posredovali 11 (FDV, 2007). Spletno oko je tudi že del mednarodnega združenja za učinkovito zmanjševanje nezakonitih vsebin na internetu INHOPE, ki vsekakor ustrezno pokrije mednarodno izmenjavo dobrih praks na področju zoperstavljanja otroški pornografiji, ne pa nujno tudi na področju sovražnega govora na internetu. To se bo seveda pokazalo s prakso pred enim letom ustanovljenega Spletnega očesa. Vsekakor lahko poglobljeno delo na področju sovražnega govora na internetu Spletno oko v prihodnosti spodbudi, da se vključi tudi v INACH.

Slika 4.2: Slovenski spletni klicni center Spletno oko.

5.5.3 Samoregulacija s pomočjo kode – sistemi filtriranja in ocenjevanja

Tovrstna samoregulacija omogoča avtorjem ali uporabnikom spletnih vsebin, da sami sprejmejo odločitev kako bodo postopali ob nezaželenih in škodljivih vsebinah. Tako obstaja veliko programske opreme, ki uporabnikom omogoča, da se zoperstavijo sovražni vsebini na internetu.

Gre za programsko opremo, ki filtrira vsebino s pomočjo razpoznavanja zaželenih in nezaželenih spletnih strani ali pa s pomočjo razpoznavanja ključnih besed, ki naj bi nakazovale na sovražno vsebino. Tovrstni filtri onemogočajo otrokom in ostalim dostop do škodljivih, žaljivih, nasilnih, šokantnih, sovražnih in drugih nezakonitih vsebin. Tudi v Sloveniji imamo na voljo takšno programsko opremo (Družinski filter, Raziskovalec), ki uporabnikom omogoča, da si poljubno določajo škodljivo vsebino s pomočjo določanja ključnih besed ali zelenih in nezaželenih spletnih strani.

Takšni filtrirni sistemi so sicer lahko do določene mere uporabni, nikakor pa niso popolni. Izbrane ključne besede, ki omogočajo delovanje filtra lahko kaj hitro blokirajo tudi izobraževalne in informativne vsebine, ki so otrokom lahko v korist ali pa na drugi strani premalo omejujejo dostop. Izbira ključnih besed in posledično njihova učinkovitost je tako odvisna predvsem od osveščenosti in znanja posameznika ali podjetja. Določanje zelenih in nezaželenih spletnih strani pa prav tako težko sledi hitro razvijajoči se kibernetiki družbi. Vsak dan je namreč ustvarjenih okoli 40.000 novih spletnih strani (UN General Assembly 2001).

Nemška članica INACH Jugendschutz je opravila raziskavo, v kolikšni meri filtrirni sistemi prispevajo k varovanju otrok pri dostopanju do ilegalnih spletnih vsebin na internetu. Ugotovitve so pokazale, da filtrirni sistemi niso dovolj natančni, saj dostikrat blokirajo tudi vsebine, ki so otrokom lahko v korist ali pa blokirajo premalo strani. Tako je eden izmed filtrirnih sistemov (t. i. Cyber Sitter) na področju preprečevanja dostopa do pornografskih vsebin blokiral tudi izobraževalne spletne strani o spolni vzgoji, ki je

namenjena mladim in jo ponuja združenje Pro Familia ter zanesljive informacije o AIDSu, ki jih ponuja ministrstvo za zdravje (Schindler 2001).

Sistemi ocenjevanja delujejo s pomočjo vstavljanja elektronskih oznak na spletne dokumente, ki omogočajo pregled vsebin, še preden jih je možno videti na računalniku. Sistemi ocenjevanja se uporabljajo v povezavi s spletnimi brskalniki ali filtrirnimi sistemi. Sistemom ocenjevanja se posveča tudi mednarodno neprofitno Združenje za ocenjevanje internetnih vsebin (ICRA)⁹¹. ICRA skuša razviti in implementirati kulturno-nevtralen ocenjevalni sistem, ki bi ga na svetovni ravni začeli uporabljati avtorji spletnih vsebin. Ko so spletne strani ocenjene, je precej preprosto določiti strani, ki bi se jim uporabniki radi izognili. Namen ocenjevanja je sicer dober, vendar se postavlja vprašanje njegove uporabnosti. Potrebno je namreč upoštevati, da se sistemi ocenjevanja lahko uporabljajo zgolj za spletne strani, ne pa tudi za spletne forume, klepetalnice, novičarske skupine, elektronsko pošto ali audio in video vsebine na svetovnem spletu. Izjema je le varnostni kodeks Spletnega PEGI (POSC)⁹², ki je bil razvit z namenom promocije najnižje ravni zaščite, ki mora biti mladim omogočena v okolju igranja spletnih iger. Vsi, ki se vpišejo z namenom, da bodo ta pravila upoštevali, se zavežejo, da bodo na svojih spletnih straneh prepovedali neprimeren material in da bodo zagotovili primerno vedenje med uporabniki. Na podlagi tega dobijo dovoljenje za prikaz logotipa Spletnega PEGI ob sami registraciji svojih iger v sistemu PEGI.

Sistemi ocenjevanja so tako odvisni od prostovoljnega ocenjevanja avtorjev spletnih vsebin. Če pa bi bili sistemi ocenjevanja odvisni od tretjih oseb, se lahko pojavi problem pri ohranjanju svobode izražanja. Trenutno še nismo tako daleč, vendar pa ostaja dejstvo, da samoocenjevanje ni ravno v porastu, tako da se razmišljanja o izvajanju ocenjevanja nagibajo tudi k tretjim osebam.

Na prejšnjih straneh smo se lahko prepričali, da zgolj regulacijski ter koregulacijski in samoregulacijski mehanizmi niso dovolj za zoperstavljanje sovražnemu govoru na

⁹¹ Združenje za ocenjevanje internetnih vsebin (ICRA – Internet Content Ratings Association). Dostopno na: <http://www.icra.org/site/label/> (19. 2. 2008).

⁹² Varnostni kodeks Spletnega PEGI (POSC). Dostopno na: <http://www.pegionline.eu/sl/index/id/199/> (4. 7. 2007).

internetu. Sodobnim oblikam diskriminacije se bomo lahko upirali le s pomočjo vseh sredstev, ki so nam na voljo, zato bistven pomen pripisujemo izobraževanju in osveščanju širše javnosti o škodljivosti sovražnega govora in pomenu strpnosti v sodobni multikulturni družbi.

6 OSVEŠČANJE IN IZOBRAŽEVANJE

Ker regulacijski mehanizmi sami po sebi nikakor ne morejo odpraviti sovražnega govora na internetu, je nujno potrebno izobraževanje in osveščanje o negativnih stereotipih in predsodkih in o škodljivih posledicah sovražnega govora ter o pomenu strpnosti, spoštovanja človekovih pravic in drugačnosti. Za doseganje tega je pomembno sodelovanje različnih akterjev, ki se raztezajo od predstavnikov Vlade, ponudnikov internetnih storitev, izobraževalcev, do organizacij, ki delujejo na področju človekovih pravic in antidiskriminacije ter nevladnih organizacij.

Kot je poudarjeno v Durbanski deklaraciji⁹³, so lahko nove tehnologije, kot je internet tudi v veliko pomoč pri promociji strpnosti, koncepta enakosti in nediskriminacije ter spoštovanju človeškega dostojanstva. Internet je s tem lahko tudi zelo uporabno orodje za boj proti različnim oblikam diskriminacije.

Tudi Evropska komisija za boj proti rasizmu in nestrpnosti v svojih priporočilih št. 6 in št. 10⁹⁴ spodbuja pospešeno osveščanje javnosti o problemu sovražnega govora na internetu in promocijo novih tehnologij, predvsem interneta za boj proti rasizmu in rasni diskriminaciji.

⁹³ Durbanska deklaracija, sprejeta na Svetovni konferenci proti rasizmu, rasni diskriminaciji, ksenofobiji in sorodni nestrpnosti, v Durbanu od 31. avgusta do 8. septembra 2001. Dostopno na: www.un.org/WCAR/durban.pdf (15. 2. 2008).

⁹⁴ Splošna priporočila ECRI. Dostopno na: <http://www.coe.int/t/e/human%5Frights/ecri/4%2DPublications/> (30. 4. 2007).

Pomena osveščanja, izobraževanja in informiranja se dobro zaveda tudi EU, ki s pomočjo že prej opisanega Akcijskega načrta za promocijo varne rabe internet – Varni internet Plus zlasti spodbuja osveščanje in izobraževanje porabnikov spletnih vsebin s poudarkom na otrocih, starših in izobraževalcih.

Podobno stališče je zavzela tudi OVSE, ki poudarja pomen izobraževanja uporabnikov spletnih vsebin o strpnosti. Poudarja pa tudi pomen promocije sodelovanja med vsemi akterji, predvsem nevladnimi organizacijami in združenji, ki delujejo na področju boja proti rasistični, antisemitski in ksenofobni propagandi na internetu.

Internet tako predstavlja tudi orodje za odpravljanje predsodkov in diskriminacije, saj ponuja medij za aktivno promocijo strpnosti, spodbujanje medskupinskih kontaktov, prav tako pa internet ponuja poligon za študij predsodkov ter s tem tudi večje razumevanje medskupinskih predsodkov in trenj (glej Glaser in Kahn v Amichai-Hamburger 2005: 253).

6.1 Projekti varne rabe interneta in promocije strpnosti

Verjetno so najbolj učinkovit način za zmanjševanje predsodkov in diskriminatornih praks v realnem kot tudi virtualnem okolju ravno programi osveščanja o pomenu strpnosti in enakega obravnavanja. To kaže tudi praksa, saj so se po celem svetu izoblikovali tovrstni programi, ki se ukvarjajo zlasti z bojem proti diskriminaciji ali pa je to le del splošne promocije in osveščanja o varni rabi interneta.

Med programi, ki delujejo na internetu in se posvečajo promociji strpnosti, moramo omeniti prizadevanja Southern Poverty Law Center iz ZDA, ki na spletnem mestu Tolerance.org⁹⁵ ponuja informacije in izobraževalna gradiva za starše, učitelje, mlade in otroke (glej sliko 5.1). Spletna stran vsebuje tudi novice o rasističnih izpadih in prizadevanjih posameznikov in skupin, ki se borijo proti njim. Ponuja tudi raziskovalna orodja za merjenje stališč in informacije o delovanju in vplivu stereotipov in predsodkov.

⁹⁵ Spletna stran Tolerance.org. Dostopno na: <http://www.tolerance.org/index.jsp> (15. 2. 2008).

Pomembna programa v ameriškem prostoru, ki se posvečata osveščanju o predsodkih, sta še Beyond Prejudice⁹⁶, ki se ukvarja z zmanjševanjem predsodkov v organizacijah in Understanding Prejudice⁹⁷, ki ponuja programe antidiskriminacijskega osveščanja, programe za razvoj skupnosti in številne vire za promocijo strpnosti.

Slika 5.1: Spletno mesto Tolerance.org.

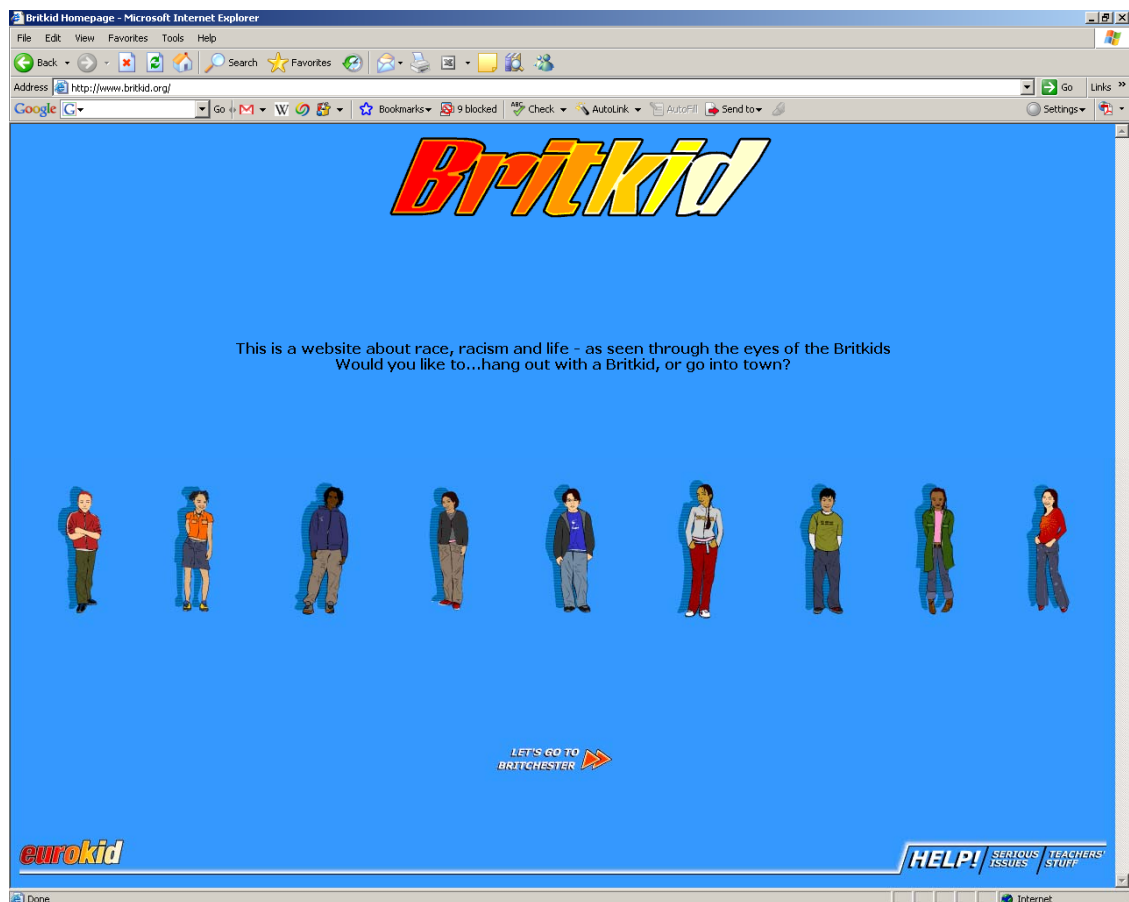
Eden izmed programov, ki po vsej verjetnosti izhaja iz kontaktne teorije, katere bistvena ideja je, da neposredni stiki med ljudmi iz različnih skupin zmanjšujejo predsodke, je angleško spletno mesto Britkid⁹⁸ (glej sliko 5.2). Spletno mesto je namenjeno otrokom in mladim in predstavlja vsakodnevno življenje otrok iz različnih kultur, ki živijo v Angliji.

⁹⁶ Spletna stran Beyond Prejudice. Dostopno na: <http://www.beyondprejudice.com/> (15. 2. 2008).

⁹⁷ Spletna stran Understanding Prejudice. Dostopno na: <http://www.understandingprejudice.org/> (15. 2. 2008).

⁹⁸ Spletna stran Britkid. Dostopno na: www.britkid.org (15. 2. 2008).

Skozi njihovo vsakdanje življenje prikaže probleme rasizma in nestrpnosti ter tako mlade osvešča o njihovih škodljivih posledicah. Poleg tega ponuja povezave na izobraževalno gradivo, pomembne dokumente, antidiskriminacijsko zakonodajo ter tudi didaktično in izobraževalno gradivo za učitelje.

Slika 5.2: Spletno mesto Britkid.

V Franciji najdemo Združenje proti rasizmu, za prijateljstvo med ljudmi, ki na svojem spletnem mestu ponuja igre za preverjanje znanja o pomembnih osebah in dogodkih, ki so pripomogli k odpravljanju rasizma. Vsebuje pa tudi članke o zakonodaji, pomembnih sodnih primerih in drugih naporih za boj proti rasizmu (UN General Assembly 2001). Mreža za medijsko osveščenost Media Awareness Network⁹⁹ pa v Kanadi ponuja tudi

⁹⁹ Spletna stran Media Awareness Network. Dostopno na: http://www.media-awareness.ca/english/special_initiatives/web_awareness/index.cfm (15. 2. 2008).

poseben javni izobraževalni program Be Web Aware¹⁰⁰ (Bodi spletno osveščen op.p.), ki je namenjen osveščanju staršev o nevarnostih interneta in nudenju praktičnih informacij o varnosti in načinih za osveščanje otrok o tej problematiki (glej sliko 5.3). Sicer pa so na spletnem mestu Media Awareness Network dostopne še druge informacije in interaktivne vsebine za starše, učitelje in mlade, z namenom osveščanja o varni rabi interneta in drugih medijev nasploh. Med drugim vsebuje tudi informacije o tem, kako ravnati s sovražno vsebino na internetu. Ponujajo pa tudi spletno igro za mlade, ki je namenjena osveščanju o škodljivih stereotipih in predsodkih, sovražni propagandi in zavajajočih informacijah na internetu.

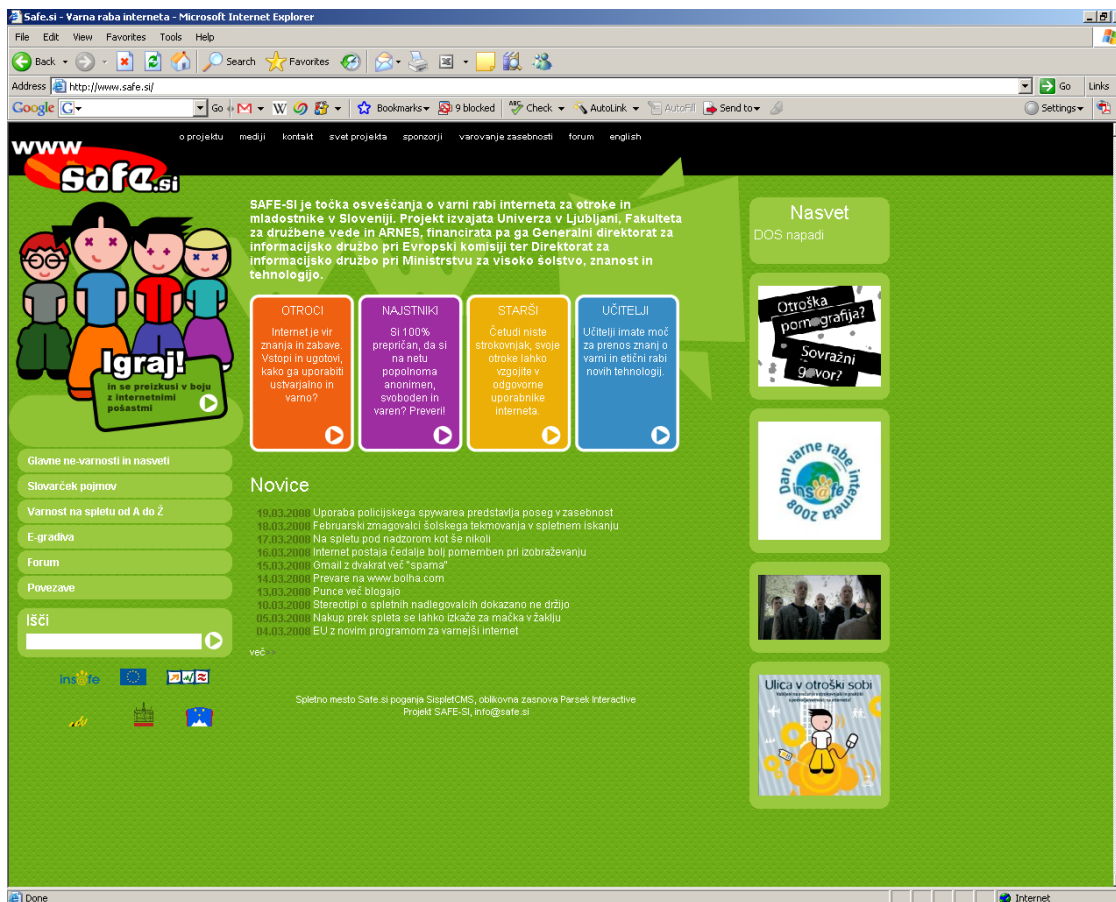
Slika 5.3: BeWebAware - javni izobraževalni program namejen spletnemu osveščanju.

¹⁰⁰ Spletno mesto Be Web Aware. Dostopno na: <http://www.bewebaware.ca/english/default.aspx> (15. 2. 2008).

Na področju splošnega osveščanja o varni rabi interneta na ravni EU deluje mreža Insafe¹⁰¹, ki ob podpori Evropske komisije in v partnerstvu s točkami za osveščanje o varni rabi interneta v posameznih državah koordinira tovrstne akcije v Evropi. Insafe tako združuje 24 nacionalnih točk osveščanja, med katerimi je tudi slovenska. Safe-si¹⁰² je točka osveščanja o varni rabi interneta v Sloveniji (glej sliko 5.4). Projekt izvajata Univerza v Ljubljani, FDV in ARNES, financirata pa ga Generalni direktorat za informacijsko družbo pri Evropski komisiji ter Direktorat za informacijsko družbo pri Ministrstvu za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo. Namenjen je otrokom, mladostnikom, staršem in učiteljem. Aktivnosti za osveščanje se osredotočajo na zasebnost in varnost na internetu, škodljive, nelegalne vsebine na svetovnem spletu, med katerimi je tudi sovražni govor, avtorsko pravo in tehnični vidiki (zaščita). Vizija projekta Safe-si je, da med izbranimi ciljnim populacijami s sprotnim zagotavljanjem preverjenih informacij in nasvetov za varno rabo novih tehnologij v Sloveniji, doseže visoko stopnjo osveščenosti. Ker tovrstno delo zahteva sodelovanje vrste akterjev, Svet projekta Safe-si združuje tako ponudnike internetnih storitev, relevantne državne institucije, organizacije za varstvo človekovih in otrokovih pravic ter pravic potrošnikov, kakor tudi predstavnike medijev in nevladnih organizacij.

¹⁰¹ Spletna stran Inhope. Dostopno na: <http://www.saferinternet.org/ww/en/pub/insafe/index.htm> (15. 2. 2008).

¹⁰² Spletna stran Safe-si. Dostopno na: <http://www.safe.si/> (15. 2. 2008).

Slika 5.4: Slovenska točka osveščanja o varni rabi interneta Safe-si.

Ne glede na zgoraj opisane projekte, pa do dejanskega spoštovanja različnosti in enakega obravnavanja ne more priti, če je usmerjenost dominantnih elit in družbe nasploh kontradiktorna temu cilju. Zato je še toliko bolj pomembno, da se za promocijo strpnosti zavzema tudi dominantna elita, Vlada z omogočanjem takšnih programov in mediji z nestereotipnim predstavljanjem že zgodovinsko diskriminiranih skupin. Vsi imamo lahko koristi od možnosti, ki nam jih nudi učenje in druženje s posamezniki iz različnih kultur, z drugačno zgodovino in izkušnjami (Cortese 2006). Pri spodbujanju tega družbenega ideala pomembno vlogo odigrajo tudi institucije in organizacije za varstvo človekovih pravic, kot so ombudsmani, nacionalne institucije za človekove pravice in njim podobne organizacije.

6.2 Vloga institucij, ki delujejo na področju varstva človekovih pravic

Človekove pravice dobivajo v mednarodnih odnosih vse bolj pomembno vlogo, saj postajajo poglobitni kriterij za razvrščanje držav in pomemben instrument mednarodne politike. Stopnja spoštovanja človekovih pravic je tako tudi med najpomembnejšimi kriteriji za sprejem posameznih držav v regionalna združenja, kot so Svet Evrope in Evropska unija. Razvidna je tudi težnja za okrepitev teh mehanizmov znotraj posameznih držav, saj naddržavni organi vseh kršitev ne morejo učinkovito obravnavati in sankcionirati. Vsa ta spoznanja in večji pomen človekovih pravic na mednarodni ravni so tudi spodbudili države k ustanavljanju novih institucij in mehanizmov za varstvo in promocijo človekovih pravic (Rovšek 2002).

Pri tem v prvi vrsti odigrajo pomembno vlogo ombudsmani posameznih držav, ker opravljajo nadzor nad delovanjem izvršilne in upravne veje oblasti ter prevzemajo aktivno vlogo pri vzpostavljanju in spoštovanju človekovih pravic. Poudarek, ki ga dajejo človekovim pravicam, je predvsem značilen za zadnjo generacijo ombudsmanov, ki so bili ustanovljeni ali se ustanavljajo v t. i. novih demokracijah. Bolj kot tisti v državah z ustaljeno demokracijo in pravnim redom so soočeni z neurejeno in neprilagojeno zakonodajo ob hkratni reformi javne uprave na vseh nivojih. Spopadati se morajo s pojavi množičnih in sistemskih kršitev pravic posameznikov, kar terja njihovo ukrepanje bolj na sistemski ravni, ne le v posamičnih zadevah. Tako se ne morejo, kot ombudsmani v razvitih demokracijah, ukvarjati le s posamičnimi nepravilnostmi in napakami v postopkih upravnih organov (*maladministration*), temveč morajo delovati tudi na sistemski ravni (Rovšek 2002). To širše delovanje se odraža tudi v samih imenih institucij. Tako na primer ime slovenske različice ombudsmana - Varuh človekovih pravic - pove, da je njegovo delo varstvo človekovih pravic in ne le nadzor nad dobrim upravljanjem. Podobne zahteve za razširitev področja dela ombudsmanov izhajajo tudi iz vrste mednarodnih resolucij in priporočil. Te temeljijo na ugotovitvah, da omejevanje dela ombudsmana le na preiskave individualnih pritožb pušča vrsto nalog s področja varovanja človekovih pravic nepokritih.

Poleg ombudsmanov v posameznih državah delujejo tudi Nacionalne institucije za promocijo in varstvo človekovih pravic ali krajše Nacionalne institucije za človekove pravice (NIČP). NIČP se uveljavljajo kot posebna zvrst državnih organov, ki tudi na neformalen način skrbijo za uveljavljanje in varstvo človekovih pravic v svojih državah. Vzpostavljane nacionalnih institucij je spodbudila OZN s sprejemom tako imenovanih Pariških načel (*Paris Principles*)¹⁰³. NIČP je najbolj enostavno mogoče opredeliti kot vezni člen in mesto dialoga med državnimi organi in civilno družbo (Rovšek 2002). Ključne naloge NIČP so svetovanje vladam pri oblikovanju politik, spremljanje stanja na področju varstva človekovih pravic ter informiranje in izobraževanje. Pri NIČP je predvsem poudarjena vloga promocije in izobraževanja za človekove pravice. NIČP lahko obravnavajo tudi posamične pritožbe, vendar pa to ni ena izmed njihovih temeljnih nalog. Najpogostejša organizacijska oblika NIČP je zato oblika komisije, ki naj bi bila pluralna in naj bi odražala socialno strukturo v državi, zato naj bi vključevala tudi predstavnike civilne družbe in nevladnih organizacij. Od začetka delovanja NIČP se v aktivnosti teh institucij vključujejo tudi nekateri ombudsmani, zlasti tisti, ki so v svoje delovanje uvrstili tudi širše naloge na področju varstva človekovih pravic, kot sta na primer promocija in izobraževanje. V mnogih državah poznajo obe instituciji, kjer si delo v grobem delita tako, da NIČP obravnava splošnejša vprašanja na področju varstva človekovih pravic, predvsem glede skladnosti zakonodaje z mednarodnimi instrumenti, spodbuja njihovo ratifikacijo in sodeluje pri pripravi nacionalnih poročil o njihovem uresničevanju, spodbuja in izvaja promocijske in izobraževalne aktivnosti; ombudsmani pa so usmerjeni predvsem v obravnavo posamičnih pritožb. Vendar razmejitev, kot kažejo primeri iz različnih držav, ni trdna, saj obstajajo tudi različne mešane institucije, ki opravljajo naloge obeh v različnih razmerjih (Rovšek 2002). To se kaže predvsem v novih demokracijah, kjer navadno delujejo zgolj ombudsmani, ki so neke vrste križanci med klasičnim ombudsmanom in NIČP, kar se odraža tudi v njihovih širših nalogah in posvečanju promociji in izobraževanju za človekove pravice. Tudi v dokumentih in na srečanjih OZN in SE se tako uveljavljata skupni poimenovanji »ombudsmani in

¹⁰³ Pariška načela je z resolucijo 1992/54 potrdila Komisija za človekove pravice OZN; kasneje pa tudi Generalna skupščina z resolucijo št. 48/134 z dne 20.12.1993. Dostopno na: http://www.info.gov.hk/info/eoc/annex6_e.pdf (19. 2. 2008).

nacionalne institucije za varstvo človekovih pravic« ali »nacionalne institucije za varstvo človekovih pravic, vključno z ombudsmani«.

Za Slovenijo lahko ugotovimo, da je Svet za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ki ga je vodil prof. dr. Ljubo Bavcon, v obdobju od leta 1988 do 1994 deloval kot tipična NIČP. Kasneje je te naloge prevzel Varuh človekovih pravic RS, ki nadaljuje sodelovanje Sveta pri aktivnostih NIČP ter obenem prevzema tudi naloge ombudsmanov in kot tak predstavlja neke vrste mešanico med NIČP in klasičnim ombudsmanom.

Uveljavitev in uspešnost dela ombudsmanov v različnih državah pa je prav gotovo vplivala tudi na oblikovanje podobnih organov na naddržavni ravni ter institucij, ki se v metodah dela in ciljih približujejo ombudsmanom. K prvim sodi Ombudsman EU, ki je pristojen izključno za nadzor nad delom organov EU, k drugim pa komisarja za človekove pravice OZN in SE.

Ombudsman EU¹⁰⁴ pri svojem delu posveča veliko pozornost odprtosti in preglednosti delovanja organov EU ter uveljavljanju kodeksov ravnanj uslužbencev EU. Evropski ombudsman preiskuje pritožbe o nepravilnostih v institucijah in organih EU. Med institucije med drugim sodijo Evropska komisija, Svet EU in Evropski parlament. S svojimi predlogi in priporočili je med drugim dosegel, da posamezne institucije EU delujejo bolj odprto do prebivalcev EU, da odgovarjajo na njihove predloge in omogočajo brezplačen dostop do odločitev in predpisov EU.

Na ravni SE pa se je izoblikovala institucija Komisarja SE za človekove pravice¹⁰⁵. Komisar SE izvaja svoje naloge predvsem v obliki uradnih obiskov v posameznih državah, ki jih opravlja na lastno pobudo ali na povabilo. Na teh obiskih se srečuje tako s predstavniki oblasti kot nevladnih organizacij. Ima pa tudi možnost sprejemanja

¹⁰⁴ Ombudsman EU je bil uveden na podlagi 8. člena pogodbe Evropske Unije, podpisane v Maastrichtu 7.2.1992, sedaj pa mu daje pravno podlago 195. člen Amsterdamske pogodbe. Dostopno na: <http://ombudsman.europa.eu/home/sl/default.htm> (20. 2. 2008).

¹⁰⁵ Predlog akta o ustanovitvi Komisarja SE za človekove pravice je bil sprejet v obliki resolucije številka 99/50, ki jo je sprejel Odbor ministrov SE na zasedanju v Budimpešti 7. maja 1999. Dostopno na: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=458513&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75> (18. 2. 2008).

priporočil posameznim državam glede stanja uresničevanja človekovih pravic. Na ta način države opozarja na pomanjkljivosti v zakonodaji in praksi glede spoštovanja človekovih pravic (Rovšek 2002). Prvi Komisar Alvaro Gil-Robles je tako za Slovenijo pripravil že dve poročili, v katerih državo opozarja predvsem na sistemske kršitve človekovih pravic in daje priporočila za njihovo odpravljanje. Prav tako ne smemo pozabiti nemudne reakcije in obiska novega komisarja Thomasa Hammarberga, konec leta 2006, ob ilegalni selitvi romske družine Strojan. Ob tem je Komisar na vlado naslovil pismo, v katerem je opozoril na nujnost zagotavljanja človekovih pravic vsem prebivalcem države ter vlado s svojim obiskom tudi javno opomnil na nesprejemljivost takšnega ravnanja. Pomembna naloga Komisarja SE je tudi spodbujanje ustanavljanja novih ombudsmanov in tesno sodelovanje z njimi. Tudi v Sloveniji predstavlja Varuh človekovih pravic prvo in glavno vez s Komisarjem SE. Obstoj ombudsmana pa je tudi med nenapisanimi pogoji za članstvo v Svetu Evrope.

Na ravni OZN pa poznamo institucijo Komisarja OZN za človekove pravice (*UN High Commissioner for Human Rights*)¹⁰⁶. Komisar naj bi predvsem opravljal vlogo glavnega koordinatorja in usmerjevalca vseh aktivnosti OZN na področju človekovih pravic. Usmerjal naj bi tako delo organov OZN kot nacionalnih organov, ki skrbijo za izvajanje resolucij in drugih dokumentov OZN na področju človekovih pravic. Spodbujal naj bi tudi njihovo ratifikacijo in uveljavljanje v državah članicah ter sodeloval pri obravnavi nacionalnih poročil o njihovem uresničevanju. Ima tudi pomembno vlogo pri izobraževanju o človekovih pravicah, širjenju idej o njihovem pomenu, univerzalnosti in nedeljivosti vseh človekovih pravic. Komisar zagotavlja in usklajuje svetovalno, tehnično in finančno pomoč državam na področju človekovih pravic in pri tem sodeluje s posameznimi vladami. Posebej naj bi Komisar tudi spodbujal ustanavljanje NIČP in sodeloval s tistimi, ki so že ustanovljene. Komisar torej opravlja podobno usmerjevalno in koordinacijsko vlogo pri ustanavljanju in delovanju NIČP, kot Komisar SE za ombudsmane v Evropi (Rovšek 2002).

¹⁰⁶ Urad Komisarja OZN za človekove pravice je bil ustanovljen z resolucijo Generalne skupščine OZN številka 48/141 z dne 20. 12. 1993.

Obe naddržavni instituciji (tako Komisar OZN kot Komisar SE) se glede nekaterih nalog in načinov približujeta ombudsmanom, še bolj pa nacionalnim institucijam za varstvo in promocijo človekovih pravic. Od ombudsmanov se razlikujeta zlasti v tem, da ne dajeta poudarka obravnavi posameznih primerov; podobna pa sta v nekaterih metodah dela, predvsem kar se tiče promocijske in preventivne funkcije in obravnave tako imenovanih »sistemskih« nepravilnosti v državah, ki generirajo kršitve človekovih pravic (Rovšek 2002).

Vse zgoraj opisane institucije za varstvo človekovih pravic pa pri svojem delu opažajo tudi vedno nove oblike nestrpnih in diskriminatornih praks. Te se s pojavom novih tehnologij kažejo tudi v neenakem dostopu do informacij in (ne)zmožnostih njihove produkcije ali posredovanja. To ustvarja odlično podlago za sodobni rasizem, ki se ustvarja s pomočjo diskriminatornega diskurza dominantnih elit in se v spletnem okolju kaj hitro sprevrže v različne oblike sovražnega govora. Takšen diskurz onemogoča tudi udejanjanje obstoječih pravnih norm v praksi ter prizadevanja organizacij, ki delujejo na področju varstva človekovih pravic, po odpravi družbenih neenakosti in diskriminacije. Učinkovito udejanjanje institucionalnih in pravnih norm za boj proti diskriminaciji je namreč v veliki meri odvisno tudi od javnega mnenja. Zato je naloga vlad, institucij, ki delujejo na področju človekovih pravic, nevladnih organizacij, univerz in raziskovalnih institucij, da uberejo nove poti, najdejo nove strategije in prakse za boj proti obstoječim in nastajajočim oblikam diskriminacije. Pri tem je bistvena promocija osnovnih človekovih pravic in strpnosti.

Institucije za varstvo človekovih pravic imajo tako veliko skupnega s civilnodružbenimi organizacijami. Oboji se zavzemajo za pravice posameznikov in izvajajo pritisk na državne organe, kadar se te kršijo. V tem smislu so institucije na področju varstva človekovih pravic in civilna družba naravni zavezniki, skupaj z mediji prek katerih izvajajo pritisk na oblast. Vendar pa je potrebno ponovno opozoriti, da se tudi tako obetavna civilna družba in nadzorna funkcija medijev lahko sprevrže v pomemben dejavnik spodbujanja različnih oblik diskriminacije. Že prej opisani primeri so nam nazorno pokazali, kako lahko sovraštvo zatre vsak glas razuma in vsak poziv k

spoštovanju človekovih pravic in enakega obravnavanja. Tudi zlorabe kriminalnih pojavov ali incidentov za zbujanje množične prestrašenosti ljudi ali za njihovo ogorčenje imajo, ob podpori politike in množičnih medijev, za posledico ogrožanje prizadevanj institucij za varstvo človekovih pravic. To se je dobro odražalo ob umetnem ustvarjanju opravičil za ilegalno izselitev romske družine Strojan, katere povod je bil fizični obračun enega neroma nad drugim neromom. Seveda se je ta obračun izrabil za »obsodbo« Romov kot kriminalcev, ki ogrožajo krajane in jih je potrebno izseliti. S tem se je ustvaril pritisk javnosti na izvršilno vejo oblasti, ki je s povečevanjem represivnosti in drugimi ukrepi na račun človekovih pravic klonila pod pritiskom množice. V tej situaciji je moral takratni varuh človekovih pravic ukrepati v nasprotju s pričakovanji nahujskane javnosti. Zahtevalo je kar precej poguma, da je javno označil splošno zaželeno in sprejeto dejanje kot hudo kršitev. Tudi odzivi javnosti na njegova opozorila so bili temu primerni. Med drugim je bil večkrat označen kot izdajalec slovenskega naroda, začeli pa so se vrstiti tudi napadi in politični pritiski na samo institucijo.

Primeri, ki smo jih navajali skozi celoten tekst, jasno kažejo, da ombudsmani in druge institucije, ki delujejo na področju varstva človekovih pravic, pri svojem delu vedno znova identificirajo številne družbene probleme, ki zahtevajo tudi odločne spremembe politik. Ti se pogosto navezujejo na probleme marginaliziranih skupin, ki nimajo pomembne družbene vloge in moči, da bi lahko opozarjale na sistemske neenakosti. Na ta način institucije na področju varstva človekovih pravic v veliki meri posegajo tudi v politično polje, kjer se dostikrat znajdejo v konfliktu z interesi političnega in medijskega polja pri pridobivanju večine. Zato funkcija komisarja ali ombudsmana zahteva tudi visoko strokovno usposobljenost in veliko mero osebnega poguma. Poslednja garancija za uspešno in neodvisno delovanje teh institucij, je poleg politične in finančne neodvisnosti, ravno v samih nosilcih funkcij, ki morajo biti sposobni kakovostno argumentirati svoja stališča ter morajo biti odločni in pogumni, da se lahko uprejo vsakokratnim poskusom ideološke prevlade dominantnih elit na račun kršitev človekovih pravic. Od njih je tudi odvisno, ali bodo znali izkoristiti svojo moč, ki jim jo daje funkcija ter jo uporabiti za dostop do produkcijskih sredstev in simbolnih virov, ki jim omogočajo

širjenje zavesti o pomenu enakega obravnavanja, strpnosti in spoštovanja človekovih pravic.

Zato je naloga in poslanstvo institucij, ki delujejo na področju varstva človekovih pravic, in njihovih nosilcev, da opozarjajo in osveščajo odgovorne in širšo javnost o pojavnih oblikah neenakosti in načinih za njihovo odpravljanje. Saj so pomembni in nenadomestljivi spodbujevalci, ki se morajo truditi pri vladah in drugih pomembnih akterjih doseči stopnjo osveščenosti, ki bo lahko pripeljala do sistematičnega in dolgoročnega sprejemanja ustreznih politik, usmerjenih k odpravljanju družbenih neenakosti.

6.2.1 Vloga Varuha človekovih pravic RS

Naloga Varuha človekovih pravic je varovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin v razmerju do državnih organov, organov lokalne samouprave in nosilcev javnih pooblastil. To počne na dveh ravneh. Prva raven je ukvarjanje s posamezno prijavo zatrjevanega kršenja človekovih pravic, druga pa delo systemske, promocijske in preventivne narave. Pogosto se obe ravni prepletata. Tako kot drugi ombudsmani po Evropi tudi Varuh človekovih pravic RS namenja vedno več časa in energije boju proti diskriminaciji in s tem promociji strpnosti, ki je neodtujljivo povezana s človekovimi pravicami. Osveščanje posameznikov o njihovih pravicah in pravicah drugih, izobraževanje ljudi o načinih za popravo krivic oziroma načinih za preprečevanje kršitev ter spodbujanje širše javnosti k upoštevanju drugačnosti, ki je podlaga za oblikovanje strpnejše družbe, zaobsegajo preventivni del varuhovega delovanja, ki postaja v multikulturni družbi čedalje pomembnejši. Ne živeti drug mimo drugega, temveč učiti ljudi živeti skupaj, tudi to je naloga varuha. Za doseganje tega je bistvena promocija strpnosti, ki je neodtujljivo povezana s človekovimi pravicami.

Temu se posveča tudi nedavno ustanovljeni Oddelek za področje diskriminacije pri Varuhu človekovih pravic RS. Vizija oddelka je vzpostaviti sistem, ki bo izkoreninjal diskriminacijo in spodbujal načelo enakega obravnavanja. Delovanje oddelka je tako

usmerjeno na reaktivni kot tudi na proaktivni del. Prvi se ukvarja pretežno z obravnavanjem pobud in širšimi pravnimi vprašanji, drugi pa z izobraževanjem, promocijo, mreženjem in spremljanjem stanja. Te dve ravni sta seveda medsebojno prepleteni in nastopata skupaj v cikličnem procesu. Skupna točka je zlasti v timskem delu pri sistematičnih in večplastnih analizah stanja, trendov in politik, ki dajejo uvid v potrebe in omogočajo načrtovanje dejavnosti. Pri tem je seveda nujno povezovanje z vladnimi institucijami, nevladnimi organizacijami, univerzami, raziskovalnimi institucijami in javnimi zavodi (Varuh človekovih pravic RS 2007).

Varuh človekovih pravic tako vsako leto v obliki letnega poročila o svojih ugotovitvah in priporočilih poroča državnemu zboru, ki na podlagi tega sprejme priporočila Vladi RS. Med temi so tudi ugotovitve in priporočila glede sovražnega govora na internetu in so že predstavljena v normativnem delu te naloge. V pripravi pa je tudi Posebno poročilo Varuha o uresničevanju obveznosti države pri preprečevanju in odpravljanju diskriminacije. Na ta način Varuh opozarja oblast o kršitvah človekovih pravic in o potrebi za njihovo odpravljanje. Poleg poročanja o neposrednih kršitvah pa Varuh vlogo spodbujevalca udejanja tudi s proaktivnim delom na področju antidiskriminacijskega osveščanja.

Oddelek za področje diskriminacije zato izvaja tudi različne oblike antidiskriminacijskih izobraževanj za posamične ciljne skupine. V tovrstno izobraževanje se uvršča antidiskriminacijsko osveščanje, treningi različnosti, medkulturni treningi in treningi s področja antidiskriminacijskega prava. Bistveno pri tem je, da se tovrstno izobraževanje prilagaja posamezni ciljni skupini, kar običajno pomeni prepletanje in prilagajanje zgoraj omenjenih pristopov.

Pri antidiskriminacijskem izobraževanju je osveščanje vsekakor prvi korak, ki posameznike pripelje v situacije, da razmišljajo in tudi občutijo, kaj pomeni biti izpostavljen, stigmatiziran, diskriminiran zaradi določene osebne okoliščine. Antidiskriminacijsko osveščanje temelji na prepričanju, da so lahko predsodki prisotni povsod in pri vsakem posamezniku in so kot taki tudi bistvena pogonska moč za različne

oblike diskriminacije. Za izvajanje antidiskriminacijskega osveščanja Varuh uporablja interaktivne pristope in metode, kot so tehnika nevihte možganov (t. i. »brain storming«), miselni vzorci, igranje vlog, simulacija, delo v skupinah, metoda snežene kepe in podobno. Uporaba takšnih metod udeleženca postavlja v simulirane situacije, kjer se soočajo z lastnimi predsodki, predsodki drugih, na lastni koži občutijo, kako je biti diskriminiran in kaj pomeni diskriminirati druge. Gre za izkustveno učenje, kjer osrednjo vlogo igra celovita osebna izkušnja, ki pa jo je treba povezati z razmišljanjem. Na ta način skušamo pri udeležencih sprožiti tako zavedno kot tudi nezavedno razumevanje vpliva predsodkov in diskriminacije na vsakdanje življenje posameznikov in skupin. Predvsem je tu bistvena vloga udeleženca samega. Po kognitivni teoriji udeleženec delavnice sam ustvari razloge za spremembo stališč. Moderator le spodbudi določen kognitivni odgovor. Raziskovalci ugotavljajo, da najbolj prepričajo tisti argumenti, ki si jih ustvarijo udeleženci sami. Zato je bistvena aktivna udeležba, interakcija med udeleženci in spodbujanje udeležencev, da se opredeljujejo do spodbujenih dražljajev in sporočil moderatorjev. Po McGuirovi teoriji komuniciranja je prepričevanje v bistvu samoprepričevanje, torej je bistveno, da se udeleženci sami aktivno vključijo v proces »samoprepričevanja« oziroma osveščanja (Ule 2004).

Takšen pristop od udeležencev zahteva, da pogledajo na problem z več zornih kotov, se postavijo v kožo drugih in nenazadnje tehtajo dobre in slabe strani določenih dejanj, ukrepov in njihovih posledic. Na ta način udeleženci spoznavajo ozadje problemov in razvijajo kritično mišljenje. Kritično mišljenje udeleženca osamosvaja pri presojanju in predstavlja sposobnost globljega razumevanja zvez in protislovij problemov. Se pravi, da antidiskriminacijsko osveščanje z razvijanjem kritičnega mišljenja spodbuja angažirano in osebno vključevanje udeležencev v odpravljanje diskriminacije (Marentič – Požarnik 2000). To je zato ključni element kakršnegakoli koncepta antidiskriminacijskega izobraževanja ter nujna osnova za nadaljnje koncepte in pristope, ki so usmerjeni v predstavljanje načinov in instrumentov za odpravljanje diskriminacije.

Varuh tako na podlagi zgoraj opisanih pristopov izvaja antidiskriminacijske delavnice za policiste, zaposlene na zavodih za zaposlovanje, inšpektorje, ranljive skupine, študente,

prostovoljce, dijake ter tudi za predstavnike institucij, ki delujejo na področju varstva človekovih pravic in antidiskriminacije, v drugih državah. K prizadevanjem po osveščanju o škodljivih posledicah diskriminacije in načinih za njeno odpravljanje pa se pridružuje tudi Varuhovo delovanje na področju varne rabe interneta.

Kot smo že v prejšnjih poglavjih na več mestih ugotovili, internet zahteva močno vključenost vrste akterjev (tako na nacionalni kot mednarodni ravni), ki lahko vplivajo na omejevanje sovražnega govora in drugih nedopustnih posegov v človekove pravice znotraj kibernetnega prostora. Varuh se s tem namenom vključuje tudi v Svet projekta za varno rabo interneta Safe-si in Svet partnerjev klicnega centra Spletno oko.

Od leta 2005 se je tako Varuh aktivno vključeval ali v sodelovanju s Safe-si pripravljaj vrsto promocijskih aktivnosti in izobraževalnih dogodkov. V počastitev dneva varne rabe interneta v letu 2006 je Varuh sodeloval na okrogli mizi Vzgoja in obnašanje otrok in mladostnikov na internetu. Večkrat je na mednarodni ravni sodeloval s spletnimi dnevniki, v katerih je opozarjal na pasti "demokratično" nereguliranega spletnega diskurza¹⁰⁷ in na pomen regulacije sovražnega govora na internetu¹⁰⁸. Varuh človekovih pravic Matjaž Hanžek je v letu 2006 postal prvi ambasador varne rabe interneta. V sodelovanju s točko za osveščanje o varni rabi interneta in Inštitutom Ludwig Boltzmann je Varuh v letu 2006 pripravil tudi mednarodno konferenco Besede so dejanja, govor jih poganja. Namen te konference je bil odpreti širšo razpravo o diskriminatornem javnem diskurzu, ki lahko na eni strani ustvarja podlago in spodbudo za različne oblike diskriminacije ter je na drugi sam oblika diskriminatorne prakse. Del konference je bil prav posebej namenjen sovražnemu govoru na internetu. Konference so se udeležili predstavniki medijev, različnih ministrstev in vladnih služb, nevladnih organizacij ter fakultet in znanstvenih institucij. Javna razprava je pripeljala do zaključkov, da je za razpoznavanje in odpravljanje sovražnega govora najpomembnejše osveščanje ter povezovanje vladnih in nevladnih organizacij. Zgolj to lahko ustvari kritično maso, ki bo

¹⁰⁷ Pasti "demokratično" nereguliranega spletnega diskurza. Dostopno na: http://blog.eun.org/SID2008/2008/02/pasti_demokratino_neregulirane.html#more (15. 2. 2007).

¹⁰⁸ Pomen regulacije sovražnega govora na internetu. Dostopno na: http://blog.eun.org/insafe/2006/02/slovenija_pomen_regulacije_sov.html (19. 2. 2008).

znala razpoznati in se odzivati na sovražni in diskriminatorni govor ter tako stopila na pot k strpnejši družbi (Varuh človekovih pravic RS 2006 in 2007).

V letu 2007 je Varuh ob dnevu varne rabe interneta v izjavi za javnost ponovno opozoril, da je širjenje nestrpnosti in pozivanje k sovražnosti na svetovnem spletu nedopustno in da se je treba nanj vedno odzivati, pristojni državni organi in institucije pa morajo ustvariti mehanizme za njegovo odpravljanje. *»Odrazi nestrpnosti, katerim smo bili priča v zadnjih dveh letih so se iz ust politikov, medijev in ulic vedno preselili tudi na spletne forume, komentarje, bloge in druge sinhrono in asinhrono oblike spletne komunikacije. Ustvarjene so bile celo posamične spletne strani, ki so bile namenjene zgolj širjenju nestrpnosti zoper druge in drugačne.«*¹⁰⁹ Varuh je zato ob tej priliki opozoril tudi na primere sovražnega govora na internetu ter ob tem podal svoje ugotovitve in priporočila. Tudi ob letošnjem dnevu varne rabe interneta je Varuh nadaljeval s to prakso. V letu 2007 se je Varuh aktivno vključil tudi v Svet partnerjev Spletno oko ter sodeloval pri vsebinski pripravi njihovega spletnega mesta, predvsem v delu, ki se navezuje na sovražni govor¹¹⁰.

Namen varuhovega izpostavljanja tega problema v javnosti je predvsem opozoriti javnost in oblast, da se morata nanj odzvati. Državne institucije morajo dati jasen signal, da je širjenje sovražnega govora tudi znotraj kibernetkega prostora družbeno nesprejemljivo. Ob tem pa je potrebno poiskati tudi ustrezne mehanizme za zagotavljanje demokratičnega potenciala, ki ga ponuja internet. Varuh lahko tu nastopa predvsem v vlogi spodbujevalca in promotorja zagotavljanja načela enakega obnavljanja tudi znotraj virtualnega okolja.

To vlogo Varuhu omogoča visoka stopnja ugleda, kredibilnost in zaupanje ljudi v institucijo Varuha, ki si jo je pridobil v času svojega trinajstletnega delovanja, aktivnega posvečanja odnosom z javnostmi in pospešenega delovanja na področju promocije in

¹⁰⁹ Ob Dnevu varne rabe interneta Varuh opozarja na pomanjkljivo varstvo pravic na svetovnem spletu. Dostopno na: [http://www.varuh-rs.si/index.php?id=106&tx_ttnews\[tt_news\]=1868&tx_ttnews\[backPid\]=1&cHash=496e4b29b1](http://www.varuh-rs.si/index.php?id=106&tx_ttnews[tt_news]=1868&tx_ttnews[backPid]=1&cHash=496e4b29b1) in [http://www.varuh-rs.si/index.php?id=106&tx_ttnews\[tt_news\]=2030&tx_ttnews\[backPid\]=1&cHash=adb3f80b38](http://www.varuh-rs.si/index.php?id=106&tx_ttnews[tt_news]=2030&tx_ttnews[backPid]=1&cHash=adb3f80b38) (15. 2. 2008).

¹¹⁰ Spletna stran Spletno oko. Dostopno na: https://www.spletno-oko.si/sovrazni_govor/ (15. 2. 2008).

izobraževanja za človekove pravice in antidiskriminacije. Aktivno sodelovanje z različnimi javnostmi in povezovanje med državnimi institucijami in nevladnim sektorjem, univerzami, zasebnimi inštituti in ostalo širšo strokovno in nestrokovno javnostjo na nacionalni kot mednarodni ravni pa mu je z leti ustvarilo tudi bogato socialno mrežo, ki omogoča iskanje skupnih prizadevanj za odpravo diskriminacije in ostalih kršitev tako v realnem kot virtualnem prostoru.

Še vedno pa je vloga Varuha človekovih pravic zgolj ta, da osvešča in opozarja na sodobne probleme družbe. Varuh namreč ne more izvrševati nalog namesto organov, ki so za to pristojni. Naloge na posameznih področjih, ki lahko pripeljejo k večji družbeni enakosti in doslednem spoštovanju človekovih pravic, so v prvi vrsti dolžne izvajati vse tri veje oblasti; izvršna, zakonodajna in sodna. Dokler pa bo prisotno pomanjkanje osveščenosti in interesa za vprašanja človekovih pravic in antidiskriminacije, ki se kažeta ob neizvajanju priporočil Varuha in mednarodnih nadzornih teles, toliko časa strukturiranih, sistemskih in dolgoročnih pozitivnih ukrepov za odpravljanje družbene neenakosti ne moremo pričakovati.

7 SKLEP

Družbeni, znanstveni in tehnološki razvoj, kateremu smo priča v 21. stoletju, žal nista prinesla le napredka, temveč tudi vrsto novih, prefinjenih oblik izključevanja in poglobljanja neenakosti v družbi. Tako se vsak dan znova na različnih koncih sveta rojevajo *novi sistemi neenakosti in ideološke podlage, ki upravičujejo njihov obstoj*. Eden izmed teh je tudi *sodobni rasizem*. Pri sodobnem rasizmu je zato pomembno, da upoštevamo tako njegovo kognitivno kot tudi njegovo socialno dimenzijo, saj gre za *zlorabo in organizacijo stereotipov in predsodkov v ideološki sistem, ki dominantnim elitam služi za ustvarjanje, upravičevanje in ohranjanje sistemov neenakost in posledično različnih diskriminatornih praks*. Za razliko od »prejšnjih rasizmov« se sodobni rasizem ne utemeljuje več na bioloških razlikah, temveč išče svoje opravičilo bolj v kulturnih razlikah. Kultura zajema zelo široko polje, zato jo je zlahka izrabiti za raznovrstne manipulacije in *ustvarjanje različnih »ideoloških skupnosti«, ki se ustvarjajo in ohranjajo s pomočjo diskriminatornega diskurza dominantnih elit*. Upravičevanje sodobnih družbenih neenakosti se tako ne osredotoča več na posamezne podlage oziroma osebne lastnosti skupin, zoper katere je usmerjen, temveč gre za skupek lastnosti, ki na takšen ali drugače način odstopajo od lastnosti dominantnih elit. Tako se spreminjajo tudi oblike diskurza, ki s pridom zlorabljajo že obstoječe družbene norme, izoblikovane mednarodne in državne smernice, ki posameznikom in skupinam priznavajo pravico do enakega obravnavanja in uresničevanja temeljnih človekovih pravic. Diskurz dominantnih elit se tako pretežno oblikuje na prikazovanju diskriminiranih skupin, kot tistih, ki imajo posebne pravice, več pravic in s tem kratijo pravice večini ter jo ogrožajo. Diskriminatorni diskurz s tem ponuja »resnico«, ki postane opravičilo za sistem neenakosti, saj daje večinskim skupinam pravico, da branijo lastno kulturno identiteto pred tujo. *Sodobni rasizem tako v veliki meri zlorablja temeljne človekove pravice za ustvarjanje ideologij in sistemov neenakosti*.

Ta zloraba sicer poteka na več ravneh v družbi, vendar pa jo spodbujajo, omogočajo in ohranjajo ravno dominantne elite, ki imajo dostop in nadzor nad pomembnimi socialnimi

in simbolnimi viri, ki jim omogočajo ustvarjanje »resnic«. Socialni viri predstavljajo dostop do pomembnih storitev in dobrin, ki so nujne za ustvarjanje simbolnih virov, kot so informacije, znanje in druge »resnice«. Tako dominantne elite, kot so politično, medijsko in tudi gospodarsko polje, izrabljajo ranljive skupine za ohranjanje lastne prevlade v družbi. Te skupine so namreč zelo prikladne, saj nimajo dostopa do pomembnih virov in s tem tudi ne moči, da bi se lahko zoperstavljale dominantnim elitam, njihovi prevladi in obstoječim neenakostim v družbi. To je problematično zlasti v sodobni informacijski družbi, kjer dostop do informacij omogoča dostop do drugih dobrin in storitev in s tem do možnosti za uveljavljanje temeljnih človekovih pravic. Ravno zaradi vedno večje pomembnosti pravic s specifičnim informacijsko-komunikacijskim kontekstom postaja diskriminatorni diskurz vedno bolj pomemben dejavnik za ustvarjanje in ohranjanje sodobnih oblik družbene neenakosti. Obenem pa tudi sam po sebi predstavlja obliko diskriminatorne prakse, ki se zaradi vedno hitrejšega razvoja informacijsko-komunikacijskih tehnologij odraža na nove in nove načine in postaja vedno bolj vseprisoten in uničujoč.

Tako s pojavnostjo sodobnega rasizma tudi stare »kričave« oblike razpihovanja nestrpnosti in sovraštva, kot je sovražni govor, najdejo vedno nove poti za svoje udejanjenje. Te nove poti jim tlakujejo predvsem dominantne elite s svojim javnodiskurzivnim upravičevanjem in dostopom do različnih javnih prostorov. S tem udejanjajo tudi glavni namen sovražnega govora, ki se kaže v dehumanizaciji posameznikov in skupin ter posledično v nasilju. Iz tega razloga ga *opredeljujemo tudi kot obliko socialne prakse, ki ima lahko uničujoče posledice za tiste, zoper katere je usmerjen, kakor tudi za družbo nasploh*. To se kaže tako na zgodovinskih dejstvih, kot pri vsakdanjem spremljanju domače in mednarodne politike ter spremljanju stanja na področju varstva človekovih pravic. S pomočjo sovražnega govora dominantne elite kaj hitro lahko ogrozijo demokracijo in ustvarijo poglobljen sistem diskriminacije, ki se kaže tako v zakonskih in drugih institucionalnih ukrepih, kot tudi v preganjanju, nasilju in zločinih zoper človečnost.

Sodobne oblike družbene neenakosti se še lažje udejanjajo z razvojem informacijsko-komunikacijskih tehnologij, med katerimi je tudi internet. Kakor internet na eni strani ponuja nov prostor za razvoj demokratičnih procesov, po drugi strani še pogloblja razlike, saj ga lahko v polni meri uporabljajo zgolj tisti, ki imajo do njega dostop in znanje za njegovo učinkovito uporabo. S pomočjo teh novih tehnologij se tako ustvarja digitalna ločnica, ki dominantnim družbenim skupinam omogoča še večji nadzor nad socialnimi in simbolnimi viri in jim s tem daje še večjo moč za ohranjanje lastne prevlade. Prepada med tistimi, ki imajo dostop do teh sodobnih tehnologij in jih znajo uporabljati ter tistimi, ki vsega tega nimajo, je tako iz dneva v dan večji in se kaže tudi na vseh drugih področjih življenja, s katerimi so te informacijsko-komunikacijske tehnologije vedno bolj povezane. Internet je namreč postal pomemben del vsakdana v sodobni družbi in kot tak bistveno vpliva na izobrazbo, delitev dela, menjavo dobrin ter ustvarjanje, širjenje in sprejemanje informacij. Te informacije vplivajo na ustvarjanje »resnic« o tistih, ki zaradi digitalne ločnice ne morejo dostopati do novih sodobnih produkcijskih virov in jih nadzirati. Digitalna ločnica se tako oblikuje na podlagi različnih osebnostnih lastnosti posameznikov, kot so gmotno stanje, izobrazba, starost, etnično poreklo, spol idr., ki jih dominantne elite, ki zasedajo večino virtualnega prostora, po potrebi izrabljajo v svoje namene. Neenak dostop in uporaba teh sodobnih informacijsko komunikacijskih tehnologij že sicer marginaliziranim skupinam še bolj zmanjšuje možnosti, da bi se zoperstavljale družbenim neenakostim ter odpira možnosti za vrsto novih sodobnih oblik, med katerimi so tudi nadlegovanje, sovražni govor in druge oblike diskriminatornih praks na internetu. Zato je *dolžnost in naloga dominantnih elit, da resno in sistemsko pristopijo k aktivnemu preprečevanju neenakosti in zagotavljanju virov ranljivim skupinam za premagovanje njihovega deprivilegiranega položaja*. Dominantne elite so namreč tiste, ki imajo dostop in nadzor nad pomembnimi viri, s katerimi bi lahko zagotavljale enakopravnost v družbi.

Ob tem pa je potrebno upoštevati še vrsto specifičnih značilnosti interneta, ki predstavljajo revolucijo v družbenih odnosih in socialnopsiholoških učinkih, ki jih imajo lahko na posameznike, skupine in družbo nasploh. To zopet kaže na njegovo dvojno

vlogo, ki lahko po eni strani pomeni emancipacijo posameznikov in skupin, po drugi pa omogoča širjenje že obstoječih krogov diskriminacij in družbenih neenakosti.

Internet tako predstavlja nekakšno igrišče, na katerem se posamezniki igrajo z vidika svoje identitete in osebnosti, saj si jo lahko poljubno ustvarjajo in spreminjajo. Te prikrite identitetne forme dajejo posameznikom občutek osvobojenosti od družbenih norm, kar na eni strani omogoča emancipacijo ranljivih skupin, po drugi strani pa tudi izražanje ekstremnejših stališč, ki jih sicer v vsakdanji medosebni komunikaciji ne upamo izražati. Internet tako predstavlja nek igriv svet, nekakšen Disneyland, ki omogoča neodgovorno obnašanje posameznikov, kjer jih posledice iz realnega življenja običajno ne dosežajo. S tem pa se internet uveljavlja tudi kot neke vrste nedolžno igrišče, brez posledic za žrtve nadlegovanja in druge tarče diskriminatornih praks, kar pa žal ni res. Spletna anonimnost namreč poveča socialno identifikacijo s skupinami, tudi takšnimi, katerih norme so usmerjene v zaničevanje drugih in drugačnih. Tega se dobro zavedajo ekstremistične skupine, ki *ustvarjajo vedno bolj pisan elektronski Disneyland sovražnosti*.

Tako je moč na internetu locirati najrazličnejše ekstremistične skupine, katerim internet predstavlja izredno prikladno orodje za razpihovanje nestrpnosti, pozivanje k sovražnosti in druge oblike diskriminacije. Te tako ponujajo tudi vrsto spletnih strani in spletnih mest, namenjenih otrokom in mladim, ki jih učijo »primerne«*», tudi nasilnega vedenja do drugih in drugačnih. S pomočjo »prednosti«, ki jih omogoča internet tako ekstremistične skupine nadzirajo podobe in ustvarjajo mite, s pomočjo katerih rekrutirajo nove člane, nabirajo finančna sredstva, organizirajo akcije in na ta način spodkopavajo temelje demokratične družbe. Te skupine to zopet počnejo v imenu človekovih pravic in dolžnosti; »v imenu varnosti imajo pravico z vsemi sredstvi braniti lastno nacijo ali kulturo pred pogubnimi vplivi multikulturalizma«. Ob tem tudi omalovažujejo in kot nevarne prikazujejo vse težnje po zagotavljanju enakega obravnavanja in spoštovanja človekovih pravic. Vse možne različice vedno bolj pisanega elektronskega Disneylanda sovražnosti najdemo tudi znotraj slovenskega virtualnega prostora. To seveda pogubno vpliva na redke predstavnike diskriminiranih skupin, ki so prisotni v virtualnem okolju, ki zaradi strahu pred nadlegovanjem, raje prikrivajo svojo identiteto, kot da bi se tem sodobnim oblikam diskriminacije zoperstavljali. Vpliv sovražnega govora na internetu*

tako ni zgolj neposreden, temveč grobo determinira tudi življenje posameznikov v realnem okolju. To kaže tudi visoka povezanost med sovražnim govorom na internetu in zločini iz sovraštva v realnem okolju.

Pri tem bistveno vlogo ponovno odigrajo dominantne elite, kot sta tudi medijsko in politično polje, s svojim pasivnim neukrepanjem, s spodbujanjem ali celo omogočanjem. Obema je namreč skupno to, da sta odvisna od plebiscitarne in tržne logike in se morata tako vedno znova podrežati pritisku in zahtevam večine. To velja tudi takrat, ko so te zahteve v nasprotju s temeljnimi demokratičnimi vrednotami in človekovimi pravicami. To je še bolj kot za realno okolje značilno za spletno delovanje političnih strank in množičnih medijev. V virtualnem okolju namreč *ti dve polji nista le nema opazovalca ali spodbujevalca različnih diskriminatornih praks, temveč jih s ponujanjem lastnega spletnega prostora omogočata, ohranjata in upravičujeta*. Objava žaljivih karikatur preroka Mohameda na forumu vladajoče politične stranke vsekakor ne more prispevati k zmanjševanju predsodkov do pripadnikov islamske verske skupnosti v Sloveniji. To posledično vpliva na kršitve pravic tej skupnosti, ki se kažejo v aktivnem onemogočanju izgradnje džamije, ki je predmet spotike že vrsto let. Podobno velja za spletno delovanje množičnih medijev, kjer medijske objave diskriminatornega diskurza političnih in drugih elit sprožajo vrsto sovražnih komentarjev in mnenj spletnih bralcev, ki so običajno dopuščeni brez kakršnihkoli sankcij. Takšno delovanje političnega in medijskega polja ustvarja nenapisane norme, da je takšno vedenje dopustno in s tem ruši obstoječe norme o pomembnosti načela enakega obravnavanja in varstva človekovih pravic.

S tem sodobne oblike diskriminacije, ki so prisotne v virtualnem okolju, vplivajo in prispevajo k vedno novim diskriminacijam v realnem okolju. Tako se ustvarja škodljivi krog diskriminacije, ki prehaja iz realnega v virtualno in se še bolj okrepljen vrača nazaj v realno, kjer bistveno determinira življenje diskriminiranih skupin. To sem potrdila tako na primeru kršitev v odnosu države do romske družine Stojan, kot tudi s pomočjo empirične raziskave o pripravljenosti izražanja sovražnosti do Romov na forumu RTV Slovenija. V raziskavi se je kot najbolj pomemben dejavnik, ki vpliva na pripravljenost izražanja sovražnosti, pokazala prisotnost negativnih stereotipov in predsodkov pri posamezniku, ki jih ustvarjajo, upravičujejo in omogočajo ravno dominantne elite. Tako

kot je politična elita v primeru družine Strojjan širila vrsto predsodkov, katere so pridno povzemali mediji, tako so se ti v še bolj surovi obliki pojavljali na spletnih forumih in klepetalnica ter se s povečano močjo vračali nazaj na ulice. S tem sem zopet opozorila tako na posreden vpliv, ki ga ima sovražni govor na internetu na življenje ljudi v realnem okolju, kakor tudi na neposreden vpliv, ki se kaže v prikrievanju identitete in tako vedno bolj pogloblja tako realno kot tudi virtualno marginalizacijo že zgodovinsko diskriminiranih skupin.

Zato pa je bistvenega pomena poznavanje škodljivih posledic sovražnega govora. Zgolj na ta način se lahko posameznik vživi v vlogo žrtve do te mere, da ne bo deloval diskriminatorno. V raziskavi sem tudi predvidevala, da bo zaznavanje možnosti sankcij pri pripravljenosti izražanja sovražnosti do Romov delovalo odvračalno, vendar tega žal nisem mogla potrditi. Razloge za to sem ponovno našla v osvoboditvi od družbenih sankcij, ki sicer veljajo v realnem okolju. To osvoboditev s svojim spletnim delovanjem omogočajo ravno dominantne elite same, ki ne sankcionirajo in ne obsojajo odrazov sovražnosti znotraj lastnih spletnih prostorov. S tem tudi izničjujejo tradicionalne norme, sprejete standarde varstva človekovih pravic in enakopravne obravnave, ki bi morale veljati v vseh okoljih. Te norme se tako z dodanim virtualnim pogonom vedno bolj krhajo tudi v realnem okolju. Takšen učinek je imel tudi diskriminatorni diskurz vezan na romsko družino Strojjan, ki se je pojavljal tako v realnem in virtualnem okolju in je sprožil vrsto reakcij, ki so vplivale na omenjeno družino in Rome nasploh. Te je bilo moč zaznati v nehumanem medobčinskem podajanju omenjene družine in množičnih protestih ob tem, ki bi jih lahko primerjali le še z otepanjem jedrskim odpadkom, in v sproženih novih zahtevah po izselitvah Romov na različnih koncih Slovenija. Ti dogodki kažejo na veliko *težo in moč, ki jo ima še dodaten virtualni pogon na širjenje kroga diskriminacije v vedno nova okolja in na njegove dolgoročno škodljive posledice*. Pri tem so dominantne elite tiste, ki lahko z ustvarjanjem vsaj minimalnih regulacijskih mehanizmov podajajo tudi pomembno sporočilo o škodljivih posledicah sovražnega govora in o nedopustnih izrazih nestrpnosti, ki temeljijo na škodljivih in neresničnih stereotipih in predsodkih. S tem tudi določajo širjenje ali ožanje kroga diskriminacije.

Kakor se zdi ustvarjanje nekaterih minimalnih mehanizmov varstva enostavno, to ne velja za internet. Virtualno okolje žal nima državnih in prostorskih omejitev, ki bi omogočale enostavno regulacijo v posameznih državah, temveč ta njegova narava zahteva nek konsenz na globalni ravni. Regulacija znotraj ene države namreč ne more prispevati k zmanjševanju pojavnosti sovražnega govora, če vemo, da lahko ekstremistične skupine enako učinkovito delujejo na strežnikih v drugih državah. Prav tako pa to ne sme biti izgovor za nesprejemanje nekaterih osnovnih regulacijskih mehanizmov v posameznih državah. Demokratično nereguliran internet namreč ne sme biti prostor, kjer se nekaznovano vršijo različne oblike diskriminacije in kršitve človekovih pravic. Ob tem pa tudi ne smemo dopustiti, da bi se na podlagi regulacijskih mehanizmov omejevali emancipatorni in demokratični potenciali interneta. Zato je pri vzpostavljanju teh mehanizmov vedno potrebno paziti, da se *zagotavlja tako pravico do svobode govora kot tudi pravico do zagotavljanja enakega obravnavanja*.

To vsekakor upoštevajo univerzalni standardi, ki so bili vpeljani že s Splošno deklaracijo človekovih pravic. Tej so kasneje sledili tudi drugi univerzalni regulacijski mehanizmi OZN, ki so edini resnično globalni mehanizmi varstva človekovih pravic in predstavljajo tudi osnovo za oblikovanje novih temeljev na regionalnih in državnih ravneh. Ti univerzalni mehanizmi tudi prepoznajo pomembno vlogo dominantnih elit, predvsem političnega in medijskega polja pri širjenju sovražne propagande in na drugi strani pri njenem odpravljanju ter pri promociji strpnosti nasploh. Zato tudi pozivajo države k ustvarjanju zakonskih norm, ki bodo prepovedovale spodbujanje k diskriminaciji, sovražnosti ali nasilju.

Večina demokratičnih držav je te univerzalne mehanizme na takšen ali drugačen način prenesla v svoje notranje pravo, prav tako je tem univerzalnim mehanizmom sledila vrsta regionalnih dokumentov, predvsem na evropski ravni, ki pomembno prispevajo k odpravljanju sovražnega govora nasploh ali pa se specifično osredotočajo na internet. Kljub temu pa so še vedno nekatere (tudi demokratične) države, ki teh univerzalnih mehanizmov v določenih delih ne upoštevajo in s tem ustvarjajo prostor za ekstremistične skupine iz kateregakoli konca sveta. Pri tem sem izpostavila predvsem ZDA, ki je pri

dostopu in uporabi interneta ena od vodilnih držav in kot taka predstavlja resno oviro za spoštovanje obstoječih mednarodnih smernic, ki v enaki meri spoštujejo svobodo govora kot tudi načelo enakega obravnavanja.

Nespoštovanje ohranjanja nujnega ravnotežja med pravico do svobode izražanja in pravico do enakega obravnavanja in nediskriminacije v ZDA izvira iz zastarelega koncepta o »trgu idej«, ki zagovarja izmenjavo mnenj tudi za ceno zlorabe svobode govora in drugih demokratičnih vrednot in je žal še vedno globoko prisoten v praksi ameriških sodišč. Tako so izrazi sovraštva na podlagi rase, etnije ali vere in pa tudi zanikanje holokavsta še vedno varovani s prvim amandmajem ameriške ustave. Praksa, ki je utemeljena na tem konceptu tako ne upošteva dejstva, da lahko *enakovredno izmenjavo mnenj dosežemo šele takrat, ko bomo vsem skupinam omogočili enak dostop do socialnih in simbolnih virov, s katerimi bodo lahko uveljavljale svobodo do izražanja in s tem svoje ideje na trgu.* Žal pa se z digitalno ločnico te razlike zgolj poglobljajo in postajajo še večji problem. Marginalizirane skupine imajo tako vedno težjo nalogo, da pridejo do sredstev, ki jim bodo omogočila enakopravno izmenjavo idej, zato je še toliko bolj pomembno, da se togi in od realnosti preveč oddaljeni koncepti začnejo prilagajati novi družbeni realnosti. »Trg idej« tako postaja zgolj prostor premoči informacijsko bogatih in kot tak uporabno orodje za nove oblike diskriminacije in poglobljanje neenakosti.

Ravno zavedanje o neuravnoteženi razporeditvi moči in virov v družbi je namreč vodilo k nastanku vedno novih, za posamezna področja specializirani mehanizmov varstva, ki so se razvili tako na regionalnih kot na državnih ravneh. Znotraj evropskega prostora se je tako razvilo vrsto smernic, ki z namenom varstva pred sovražnim govorom in ohranjanja demokratične družbe posegajo tudi na področje omejevanja svobode govora. Pri tem moramo posebej izpostaviti specifične dokumente, ki razpoznajo potrebo po zagotavljanju tega varstva tudi znotraj virtualnega prostora. Takšna je na primer Konvencija o kibernetiki kriminaliteti in njen dodatni protokol, ki obravnava inkriminacijo rasističnih in ksenofobičnih dejanj, storjenih v računalniških sistemih, ki zavezuje pogodbenice, med katerimi je tudi Slovenija, da sprejmejo zakonodajne in druge ukrepe v svojem notranjem pravu, ki bodo zagotavljale varstvo pred sovražnim govorom.

Podobna so tudi priporočila ECRI, ki se navezujejo na boj proti širjenju sovražnega gradiva po internetu in prinašajo uporaben seznam zakonskih smernic za dosego tega cilja. Tudi EU je z Direktivo o elektronskem poslovanju zaradi globalne narave interneta, državam članicam omogočila, da lahko v primeru širjenja kaznivih in nezakonitih vsebin omejijo delovanje tudi ponudnikom internetnih storitev v drugih državah EU. K učinkovitosti zakonskih in drugih regulacijskih mehanizmov sovražnega govora na internetu pa poziva tudi OVSE.

Tako je tudi v posameznih demokratičnih državah po celem svetu moč najti različne varstvene mehanizme predvsem v kazenskem in tudi v civilnem pravu. Takšne mehanizme pozna tudi Slovenija, zato se bolj kot potreba po vpeljevanju novih formalnih mehanizmov kaže potreba po njihovem udejanjanju v praksi. To pa je v največji meri zopet odvisno od dominantnih elit, ki bi morale zagotavljati in/ali izvajati nadzor nad temi vsebinami. Vloga dominantnih elit pri tem je nenadomestljiva, saj one same z *neselektivnim spoštovanjem formalnih mehanizmov v družbi postavljajo tudi neformalne norme glede sprejemljivosti in nesprejemljivosti sovražnega govora tako v virtualnem kot realnem okolju*. Ravno iz tega vidika izhaja tudi izredna pomembnost formaliziranih norm, ki ob podpori dominantnih elit začnejo delovati odvrčalno tudi na neformalni ravni, prav tako pa omogočajo sistematično spremljanje stanja in temu primerno odzivanje. V Sloveniji pomanjkljiva praksa žal kaže na zelo slabo osveščenost pri dominantnih elitah in s tem tudi na njihovo nezadostno ukrepanje. To zahteva resno obravnavo in sistematično osveščanje nosilcev moči o škodljivih posledicah sodobnih oblik diskriminacije in načinih za njihovo odpravljanje.

Toge pravne norme in formalizirani mehanizmi varstva sami po sebi ne morejo biti kos globalni in hitri naravi interneta, kjer lahko zgolj nekaj klikov z miško naredi morebitno sodbo brezpredmetno. Kljub temu pa ne smemo pozabiti, da so formalne norme in z njimi povezani mehanizmi nujni in nenadomestljivi tudi za spodbujanje samoregulacijskih in koregulacijskih mehanizmov ter različnih programov osveščanja in izobraževanja. Narava interneta namreč zahteva vsa razpoložljiva sredstva, da se bo iz prostora, ki

poglablja neenakosti, vedno bolj nagibal v prostor, ki zagotavlja enakost in demokracijo vsem brez razlik.

Tako je danes že mogoče govoriti o napredku, ki se kaže v velikem številu samoregulacijskih mehanizmov, ki so ga sprožili predvsem formalni mehanizmi in z njimi povezana praksa. Tako se je na regionalnih in državnih ravneh izoblikovala že vrsta prostovoljnih usmeritev o pravilih obnašanja na spletu s strani industrije same, proizvodnja zaščitne programske opreme, ki omogoča filtriranje in ocenjevanje spletnih strani in iger. Prav tako se je industrija začela povezovati z vlado, nevladnimi, znanstvenimi in drugimi organizacijami pri oblikovanju neformalnih nadzornih mehanizmov, oziroma neformalnih dodatkov že obstoječim nadzornim mehanizmom, kot so klicni centri za prijavo ilegalnih vsebin na spletu. Takšno združeno iniciativo predstavlja tudi slovenski klicni center Spletno oko.

Da so se obstoječi mehanizmi sploh lahko razvili, je bilo potrebno zavedanje in vedenje o tem, da neenakosti povzročajo hude posledice za posameznike, določene skupine ter za družbo nasploh, saj onemogočajo razvoj, napredek in spodkopavajo družbeni mir in stabilnost. Regulacijski mehanizmi tako ne izhajajo zgolj iz altruističnih teženj po zagotavljanju enakosti, temveč tudi iz ekonomskih in gospodarskih teženj. Diskriminacija namreč zavira in onemogoča gospodarski razvoj in povzroča revščino. Ti mehanizmi tako izhajajo tudi iz vedenja, da *se diskriminacija ne splača!* Za doseganje tega vedenja, je bila, je in bo pomembna osveščenost o škodljivih posledicah sovražnega govora in razpihovanja negativnih stereotipov in predsodkov.

Pri tem pa lahko bistveno vlogo odigrajo tudi nove informacijsko-komunikacijske tehnologije. Kakor je internet lahko prostor za poglobljanje družbenih neenakosti, je lahko v enaki meri tudi prostor za promocijo strpnosti in novo orodje v boju proti različnim oblikam diskriminacije. Na podoben način kot ga ekstremistične skupine izrabljajo za uveljavljanje svojih interesov, ga lahko tudi nevladne organizacije in institucije, ki delujejo na področju varstva človekovih pravic, uporabijo za odpravljanje diskriminacije in promocijo strpnosti. Vsekakor si moramo vsi prizadevati, da bo postal

bolj prostor, ki zagotavlja enakost, kot tisti, ki jo pogloblja. S tem namenom se je v globalni vasi izoblikovalo tudi vrsto iniciativ in programov, ki različne ciljne skupine osveščajo o predsodkih, škodljivostih sovražnega govora in/ali o varni rabi interneta nasploh. Takšno iniciativo predstavlja tudi slovenska točka osveščanja o varni rabi interneta Safe-si, ki združuje različne akterje, ki lahko pomembno prispevajo k odpravljanju sodobnih oblik diskriminacije.

Za doseganje tega družbenega ideala je izredno pomembno osveščanje in izobraževanje vseh akterjev, v prvi vrsti predstavnikov dominantnih elit, ki imajo moč, da izvedejo spremembe v to smer. Pri tem pomembno vlogo igrajo institucije na področju varstva človekovih pravic, ki imajo dostop do dominantnih elit in s tem tudi do produkcijskih sredstev ter nekaterih socialnih in simbolnih virov, ki jim omogočajo, da spodbujajo družbene spremembe, ki so usmerjene v enakopravnost in spoštovanje človekovih pravic. Te institucije predstavljajo mednarodno uveljavljen in v veliki meri neodvisen *branik ranljivih skupin pred izkoriščanjem in zatiranjem ter varovalko, ki dominantnim elitam onemogoča samopašno in nebrzdano izrabljanje socialnih in simbolnih virov v lastne namene*. Na ta način lahko dominantne elite tudi osveščajo in izobražujejo o pomenu spoštovanja različnosti in nujnosti zagotavljanja enakosti. To od njih zahteva tudi veliko mero poguma. Te naloge jih namreč dostikrat postavijo v navzkrižni ogenj med politiko, civilno družbo in medije ter s tem v vlogo žrtev napadov in različnih oblik diskriminacije. Zato je zelo pomembno, da so nosilci funkcij v teh institucijah dovolj odločni, pogumni in strokovni, da se bodo upali vedno znova zoperstaviti zlorabljanju človekovih pravic s strani dominantnih elit in/ali podivjanih množic. Takšne lastnosti je vsekakor imel prejšnji varuh, Matjaž Hanžek, ki je poleg opozoril in predlogov, državi postavljal tudi ogledalo v obliki promocije dobrih praks, ki so izhajale iz njegovega dela na področju boja proti diskriminaciji. Te so se in se še vedno odražajo v različnih oblikah antidiskriminacijskega izobraževanja in osveščanja, h katerim se uvršča tudi delovanje na področju varne rabe interneta.

Ob tem pa se je potrebno zavedati, da so pristojnosti institucij, ki delujejo na področju varstva človekovih pravic, omejene ter da lahko nastopajo predvsem v vlogi

spodbujevalca in promotorja zagotavljanja enakega obravnavanja in enakih možnosti. *Dolžnost in moč za zagotavljanje družbene enakosti pa ima predvsem politika (država) ter druge dominantne elite, ki imajo dostop in nadzor nad vsemi pomembnimi viri, ki vplivajo na sodobne oblike družbene (ne)enakosti.* Ker praksa velikokrat kaže, da dominantne elite še niso zrele za to vlogo, se postavlja velik izziv pred institucije, ki delujejo na področju varstva človekovih pravic. Te se morajo zato trenutno v največji meri posvečati ravno sistematičnemu osveščanju in izobraževanju tistih z družbeno močjo. Oni so namreč ključ do ustvarjanja sprejemljivosti antidiskriminacijskih konceptov v širši družbi in oblikovanja potrebnih pozitivnih ukrepov. Boj proti sovražnemu govoru na internetu namreč zahteva celostno in strukturirano obravnavo, saj izvira iz zgodovinskih neenakosti, ki se ob neustrezni politiki zgolj poglobljajo.

SEZNAM UPORABLJENIH KRATIC

KRATICA	SLOVENSKA RAZLAGA	ANGLEŠKA RAZLAGA
ARNES	Akademsko in raziskovalna mreža Slovenije	<i>Academic and Research Network of Slovenia</i>
BBC	Britanska oddajna korporacija	<i>British Broadcasting Corporation</i>
ECRI	Evropska komisija za boj proti rasizmu in nestrpnosti	<i>European Commission against Racism and Intolerance</i>
EU	Evropska unija	<i>European Union</i>
EuroISPA	Panevropsko združenje ponudnikov internetnih storitev	<i>Pan-European association of the Internet services providers</i>
FDV	Fakulteta za družbene vede	<i>Faculty of Social Sciences</i>
ICRA	Združenje za ocenjevanje internetnih vsebin	<i>Internet Content Rating Association</i>
IKT	Informacijsko-komunikacijske tehnologije	<i>Information and communication technologies</i>
INACH	Mednarodna mreža za boj proti sovrašnemu govoru na internetu	<i>International Network Against Cyber Hate</i>
INHOPE	Mednarodna zveza ponudnikov spletnih klicnih centrov	<i>International Association of Internet Hotlines</i>
MDI	Nizozemski urad za pritožbe zoper diskriminacijo na internetu	<i>Dutch Complaints Bureau for Discrimination on the Internet</i>
MTV	Glasbena televizija	<i>Music Television</i>
NATO	Severnoatlantsko zavezništvo	<i>North Atlantic Treaty Organization</i>
NIČP	Nacionalna institucija za človekove pravice	<i>National Institution of Human Rights</i>
NSi	Nova Slovenija	<i>New Slovenia</i>
OVSE	Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi	<i>Organisation for Security and Cooperation in Europe</i>
OZN	Organizacija Združenih narodov	<i>United Nations Organisation</i>
PEGI	Vseevropsko informacijski sistem za igre	<i>Pan European Game Information System</i>
POSC	Starši za spletno varnost otrok	<i>Parents for the Online Safety for Children</i>
RS	Republika Slovenija	<i>Republic of Slovenia</i>
RTV	Radiotelevizija	<i>Radiotelevision</i>
SDS	Slovenska demokratska stranka	<i>Slovene Democratic Party</i>
SE	Svet Evrope	<i>Council of Europe</i>
SNS	Slovenska nacionalna stranka	<i>Slovene National Party</i>
ZDA	Združene države Amerike	<i>United States of America</i>

SEZNAM SLIK

- Slika 3.1: Lažno spletno mesto o Marthinu Luther Kingu, ki ga ponuja Stormfront.
- Slika 3.2: Antičefur 3D – predelana slovenska različica spletne igre Duke Nukem 3D.
- Slika 3.3: Vstopna stran v spletno mesto Harvardov.
- Slika 3.4: Spletni portal domoljubne mladine Slovenije.
- Slika 3.5: Karikature preroka Mohameda dostopne na spletnem forumu stranke SDS.
- Slika 4.1: INACH - Mednarodna mreža zoper sovražni govor na internetu.
- Slika 4.2: Slovenski spletni klicni center Spletno oko.
- Slika 5.1: Spletno mesto Tolerance.org.
- Slika 5.2: Spletno mesto Britkid
- Slika 5.3: BeWebAware - javni izobraževalni program namejen spletnemu osveščanju.
- Slika 5.4: Slovenska točka osveščanja o varni rabi interneta Safe-si.

LITERATURA

Samostojne publikacije, strokovni članki in poročila

1. Akdeniz, Yaman: *Stocktaking on efforts to combat racism on the Internet. Background paper E/CN.4/2006/WG.21/BP.1*, Intergovernmental working group on the effective implementation of the Durban declaration and programme of action. 16. - 27. 1. 2006, Ženeva.
2. Amichai-Hamburger, Yair (2005): *Personality and the internet*. V: Amichai-Hamburger, Yair (ur.): *The Social Net*, 27-56. New York: Oxford University Press.
3. Bogataj Jančič, Maja; Klemenčič, Goran (2007): *Pravni vodnik po internetu*. Ljubljana: GV Založba.
4. Bourdieu, Pierre (2001): *Na televiziji*. Ljubljana: Krtina.
5. Bray, Hiawatha (2001a): *The Wiring of a Continent: Africa Goes Online*. Dostopno na: <http://www.afronets.org/archive/200107/msg00075.php> (7. 2. 2008)
6. Bray, Hiawatha (2001b): *The Wiring of a Continent: Entering the Queue*. Dostopno na: <http://www.busyinternet.com/aboutus/pr/Boston%20Globe2.htm> (7. 2. 2008)
7. Clover, Sandy (2006): *European and international standards re hate speech*. Seminar predstavljen na konferenci: *Hate speech from the street to cyber-space*, 31. 3. - 1. 4. 2006, Budimpešta.
8. Cortese, Anthony (2006): *Opposing Hate speech*. Westport: Praeger.
9. Delgado, Richard; Stefancic, Jean (2004): *Understanding words that wound*. Oxford: Westview Press.
10. Dolničar, Vesna (2007): *Merjenje dinamike digitalnega razkoraka: doktorska disertacija*. Ljubljana: FDV.
11. Fernandez Esteban, Maria Luisa (2001): *The Internet: A New Horizon for Hatred?*. V: Fredman, Sandra (ur.): *Discrimination and Human Rights – The Case of Racism*, 77-109. New York: Oxford University Press.
12. Fiske, John (2005): *Uvod v komunikacijske študije*. Ljubljana: FDV.

13. Geary, Patric J. (2005): *Mit narodov – srednjeveški izvori Evrope*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
14. Glaser, Jack; Kahn, Kimberly (2005): *Prejudice discrimination and the Internet*. V: Amichai-Hamburger, Yair (ur.): *The Social Net*, 247-274. New York: Oxford University Press.
15. Gorjanc, Vojko (2005): *Diskurz slovenskih spletnih forumov – dokončen pokop strpnosti?* V: Stabej, Marko (ur.): *Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, 20-29. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistikiko Filozofske fakultete.
16. Greenstein, Ran; Esterhuysen, Anriette (2006): *The Right to Development in the Information Society*. V: Jorgensen, Rikke Frank (ur.) *Human Rights in the Global Information Society*, 281-302. London: MIT Press.
17. *Hate on the net – Virtual nursery for in real life crime* (2004). INACH. Dostopno na: <http://www.inach.net/content/inach-hateonthenet.pdf> (2. 5. 2007)
18. Hromadžić, Hajrudin (2004): *On-line forumi*. V: Trplan, Tomaž in Autor, Sabina idr. (ur.): *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 03*, 98-112. Ljubljana: Mirovni inštitut.
19. *Human Development Report* (2004). New York: UN Development Programme.
20. Hurwitz, Roger (2004): *Who needs politics? Who needs people? The ironies of democracy in cyberspace*. V: Jenkins, Henry; Thorburn, David (ur.): *Democracy and new media*, 101-112. London: MIT Press.
21. Jakubowicz, Andrew (2004): *Ethnic diversity, »race«, and the cultural political economy of cyberspace*. V: Jenkins, Henry; Thorburn, David (ur.): *Democracy and new media*, 203-224. London: MIT Press.
22. Jensen, Heike (2006): *Women's Human Rights in the Information Society*. V: Jorgensen, Rikke Frank (ur.) *Human Rights in the Global Information Society*, 235-262. London: MIT Press.
23. Kellner, Douglas M. in Meenakshi, Gigi Durham (2001/2006): *Adventures in Media and Cultural Studies*. V: Meenakshi, Gigi Durham in Kellner, Douglas M. (ur.): *Media and Cultural Studies-Keywork*, x-xxxviii. Oxford: Blackwell Publishing.

24. Kovačič, Blaž (2001): *Pravni vidiki sovražnega govora*. V: Petković, Brankica (ur.): Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 01, 177-198. Ljubljana: Mirovni inštitut.
25. Kovačič, Matej (2006): *Kiberkriminal v Sloveniji*. Ljubljana.
26. Kovačič, Matej (2007): *Nadzor in zasebnost v informacijski družbi*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica FDV.
27. Kuhar, Roman (2003): *Fuj, prašiči nemarni buzerantski!* V: Kuhar, Roman in Trplan, Tomaž (ur.): *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 02*, 76-107. Ljubljana: Mirovni inštitut.
28. Kuzmanič, Tonči A. (1999): *Bitja s pol strešice*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
29. Le Bon, Gustave (2001): *The crowd: a study of a popular mind*. Mineola NY: Dover Publications.
30. Leets, Laura (2002): *Experiencing hate Speech: Perceptions and Responses to Anti-Semitism and Antigay Speech*. V: Boeckmann, Robert J; Turpino-Petrosino, Carolyn (ur.): *Journal of Social Issues – Understanding the Harm of Hate Crime*, Vol. 58, No.2, 363-382, Pittsburgh: SPSSI.
31. Leskošek, Vesna (2005): *Sovražni govor kot dejanje nasilja*. V: Leskošek, Vesna (ur.): *Mi in oni: nestrpnost na Slovenskem*, 81-96. Ljubljana: Mirovni inštitut.
32. *Letno poročilo 2005* (2006): Ljubljana: Varuh človekovih pravic RS.
33. *Letno poročilo 2006* (2007): Ljubljana: Varuh človekovih pravic RS.
34. Lippmann, Walter (1925/1999): *Javno mnenje*. Ljubljana: FDV.
35. Lynn, Andrea (2005): *No strong link between violent video games and aggression*. Dostopno na: <http://www.news.uiuc.edu/news/05/0809videogames.html> (19. 6. 2007).
36. MacMaster, Neil (2004): *Racism: a »mutating bacillus« - islamophobia, antisemitism and »cultural« racism as new challenges in our societies*. V: ECRI – 10 years of combating racism, 65-71. Strasbourg: ECRI.
37. Malamuth, Neil; Linz, Daniel (2005): *The internet and aggression: motivation, disinhibitory and opportunity aspects*. V: Amichai-Hamburger, Yair (ur.): *The Social Net*, 163-190. New York: Oxford University Press.
38. Marentič – Požarnik, Barica (2000): *Psihologija učenja in pouka*. Ljubljana: DZS.

39. McGonagle, Tarlach (2001): *Wrestling (racial) equality from tolerance of hate speech*. University Law Journal 21, 21-54, Dublin.
40. McKenna, Katelyn; Seidman, Gwendolyn (2005): *You, me and we: interpersonal processes in electronic groups*. V: Amichai-Hamburger, Yair (ur.): *The Social Net*, 191-218. New York: Oxford University Press.
41. Norris, Pippa (2001): *Digital divide: Civic Engagement, Information Poverty and the Internet Worldwide*. Cambridge: University Press.
42. Novak, Marko (2006): *Sovražni govor*. V: Zagorac, Dean (ur.): *Pravna praksa 12*, 35. Ljubljana: GV Založba.
43. Oblak, Tanja (2001): *Poti razvoja računalniško posredovanega komuniciranja*. V: Splichal, Slavko (ur.): *Javnost – The Public*, Vol. VIII, suplement: *Vatovčev zbornik*, 149-156. Ljubljana: Evropski inštitut za komuniciranje in kulturo.
44. Oblak, Tanja (2003). *Izzivi e-demokracije*. Ljubljana: FDV.
45. Oblak, Tanja; Petrič, Gregor (2005): *Splet kot medij in mediji na spletu*. Ljubljana: FDV.
46. O'Hara, Kieron; Stevens, David (2006): *Inequality.com: Power, Poverty and the Digital Divide*. Oxford: Oneworld.
47. Operario, Don; Fiske, Susan T. (1998): *Racism Equals Power Plus Prejudice*. V: Eberhardt, Jennifer L; Fiske, Susan T. (ur.): *Confronting Racism – The Problem and the Response*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
48. Pettigrew, Thomas F. (1998): *Reactions toward the New Minorities of Western Europe*. Dostopno na: <http://arjournals.annualreviews.org/doi/full/10.1146/annurev.soc.24.1.77?prevSearch=authorsfield%3A%28pettigrew%29> (25. 1. 2006).
49. Platinovšek, Rok (2006): *Digitalni razkorak v Sloveniji in razlogi za neuporabo interneta med neuporabniki*. Dostopno na: <http://www.ris.org/index.php?fl=2&lact=1&bid=1375&menu=0> (2. 5. 2007).
50. *Report of the High Commissioner for Human Rights on the use of the Internet for purpose of incitement to racial hatred, racist propaganda and xenophobia, and on ways of promoting international cooperation in this area* (2001). A/CONF.189/PC.2/12, World conference against racism, racial discrimination,

- xenophobia and related intolerance, Ženeva, 21 May-1 June 2001: UN General Assembly. Dostopno na: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G01/137/24/PDF/G0113724.pdf?OpenElement> (18. 2. 2008).
51. Rizman, Rudi (2006): *Civilizacije v spopadu*. Dostopno na: http://delo.si/index.php?sv_path=43,50&id=a2ff07435e79fd28be85520ca6c3dcc204&source=Sobotna+priloga (2. 3. 2006).
52. Rovšek, Jernej (2002): *Neformalni mehanizmi varstva človekovih pravic: ombudsmeni in varuh človekovih pravic*. V: Cerar, Miro (ur.): Dokumenti človekovih pravic z uvodnimi pojasnili. Ljubljana : Društvo Amnesty International Slovenije, Mirovni inštitut.
53. Schindler, Friedemann (2001): *Rating & filtering – results and conclusions of a research project conducted by jugendschutz.net*. Dostopno na: http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/docs/word/call/2001/Workshop_SchindlerEN.doc (19. 6. 2007).
54. Schuler, Dough (2004): *Reports on the close relationship between democracy and the internet may have been exaggerated*. V: Jenkins, Henry; Thorburn, David (ur.): Democracy and new media, 69-84. London: MIT Press.
55. Silber, L. (1996): *Smrt Jugoslavije*. Ljubljana: Co-Libri.
56. Spencer, Stephen (2006): *Race and Ethnicity – Culture, Identity and Representation*. New York: Routledge.
57. *Spletno oko v letu 2006/2007* (2007). Ljubljana: FDV.
58. Tsesis, Alexander (2002): *Destructive messages*. New York: New York University Press.
59. Ule, Mirjana (1999): *Socialna psihologija predsodkov*. V: Ule, Mirjana (ur.): Predsodki in diskriminacije, 299-340. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
60. Ule, Mirjana (2004): *Socialna psihologija*. Ljubljana: FDV.
61. Ule, Mirjana (2005): *Psihologija komuniciranja*. Ljubljana: FDV.
62. Van Dijk, Teun A. (1987): *Communicating Racism*. New York: Sage Publications.

63. Van Dijk, Teun A. (2003): *Ideology and discourse – a multidisciplinary introduction*. Dostopno na: <http://www.discourses.org/Unpublished/ideo-dis2.htm> (2. 3. 2006).
64. Van Dijk, Teun A. (2004): *Politics, Ideology and Discourse*. Dostopno na: <http://www.discourses.org/Unpublished/Politics,%20ideology%20and%20discourse%20%28ELL%29.htm> (2. 3. 2006).
65. Van Dijk, Teun A. (2005a): *Elite discourse and institutional racism*. Dostopno na: <http://www.discourses.org/Unpublished/Elite%20discourse%20and%20institutional%20racism.html> (2. 3. 2006).
66. Van Dijk, Teun A. (2005b): *Reproducing Racism: The Role of the Press*. Dostopno na: <http://www.discourses.org/Unpublished/Reproducing%20racism.htm> (2. 3. 2006).
67. Watson, James in Hill, Anne (1984/2003): *Dictionary of Media and Communication Studies*. London: Arnold.
68. Wodak, Ruth; Reisigl, Martin (2000): *Discourse and Racism*. V: Wodak, Ruth; Van Dijk, Teun A. (ur.): *Racism at the Top*, 31-44. Celovec: Drava Verlag.
69. Zarrehparvar, M. (2006): *A nondiscriminatory Information Society*. V: Jorgensen, Rikke Frank (ur.) *Human Rights in the Global Information Society*, 221-234. London: MIT Press.
70. Završnik, Aleš (2006): *Sovražni govor skozi KZ*. V: Zagorac, Dean (ur.): *Pravna praksa 33, 15-19*. Ljubljana: GV Založba.

Viri

1. *Deklaracija ECRI o uporabi rasističnih, antisemitskih in ksenofobnih elementov v političnem govoru*, sprejeta 17. marca 2005. Dostopno na: http://www.coe.int/T/E/Com/Files/Themes/racism/20050317_declaration.asp (30. 4. 2007).
2. *Direktiva o elektronskem poslovanju*, Direktiva 2000/31/ES Evropskega parlamenta in Sveta, sprejeta 8. junija 2000. Dostopno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/sl/dd/13/25/32000L0031SL.pdf> (19. 6. 2007).

3. *Direktiva o enakosti pri zaposlovanju*, Direktiva Sveta 2000/78/EC, sprejeta 27. novembra 2000. Dostopno na: <http://www.stop-discrimination.info/2783.0.html> (2. 5. 2007).
4. *Direktiva o rasni enakosti*, Direktiva Sveta 2000/43/EC, sprejeta 29. junija 2000. Dostopno na: <http://www.stop-discrimination.info/2783.0.html> (2. 5. 2007).
5. *Dodatni protokol h Konvenciji o kibernetiski kriminaliteti, ki obravnava inkriminacijo rasističnih in ksenofobičnih dejanj, storjenih v računalniških sistemih*, sprejet in razglašen s Pogodbo ETS 185, 28. januarja 2003. Dostopno na:
<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=189&CM=8&DF=4/30/2007&CL=ENG> (30. 4. 2007).
6. Durbanska deklaracija, sprejeta na Svetovni konferenci proti rasizmu, rasni diskriminaciji, ksenofobiji in sorodni nestrpnosti, v Durbanu od 31. avgusta do 8. septembra 2001. Dostopno na: www.un.org/WCAR/durban.pdf (15. 2. 2008).
7. *Kazenski zakonik (KZ-UPB1)*, Uradni list RS, št. 95, 27. 08. 2004.
8. *Konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin*, sestavljena in dana v podpis državam članicam Sveta Evrope 11. 5. 1994 v Strasbourgu in je pričela veljati 1. 11. 1998. Dostopno na: <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=108> (18. 2. 2008).
9. *Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije*, sprejeta z resolucijo št. 2106 A(XX) Generalne skupščine ZN, 20. novembra 1963. Dostopno na: <http://www.ohchr.org/english/law/cerd.htm> (3. 5. 2007).
10. *Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah* sprejeta z resolucijo št. 2200 A(XXI) Generalne skupščine ZN, 23. marca 1966. Dostopno na: <http://www.ohchr.org/english/law/cerd.htm> (3. 5. 2007).
11. Okvirni sklep za boj proti rasizmu in ksenofobiji, OJ C 75 E, z dne 26. marca 2002. Dostopno na: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l33178.htm> (3. 5. 2007).
12. *Okvirni sklep za boj proti rasizmu in ksenofobiji*, OJ C 75E Evropski svet , razglašen 26. marca 2002. Dostopno na: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l33178.htm> (3. 5. 2007).

13. Pariška načela je z resolucijo 1992/54 potrdila Komisija za človekove pravice OZN; kasneje pa tudi Generalna skupščina z resolucijo št. 48/134 z dne 20.12.1993. Dostopno na: http://www.info.gov.hk/info/eoc/annex6_e.pdf (19. 2. 2008).
14. Predlog akta o ustanovitvi Komisarja SE za človekove pravice je bil sprejet v obliki resolucije številka 99/50, ki jo je sprejel Odbor ministrov SE na zasedanju v Budimpešti 7. maja 1999. Dostopno na: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=458513&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75> (18. 2. 2008).
15. *Protokol št 12 h Konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin*, sprejet v Rimu 4. novembra 2000 <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=177&CM=7&DF=5/4/2007&CL=ENG> (3. 5. 2007).
16. *Safer Internet plus Programme*. Dostopno na: http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/programme/index_en.htm (3. 5. 2007).
17. *Sklep Evropskega parlamenta in Sveta št. 771/2006/ES z dne 17. maja 2006o evropskem letu enakih možnosti za vse (2007)*. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/el-em07_razglas.pdf (4. 5. 2007).
18. Sklepne ugotovitve Komisije ZN za človekove pravice: Slovenija, sprejete 25. julija 2005, CCPR/CO/84/SVN. Dostopno na: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/CCPR.CO.84.SVN.En?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/CCPR.CO.84.SVN.En?OpenDocument) (3. 5. 2007).
19. *Splošna deklaracija človekovih pravic*, sprejeta in razglašena z resolucijo št. 217 A (III), 10. decembra 1948. Dostopno na: <http://www.hrweb.org/legal/udhr.html> (3. 5. 2007).
20. *Splošna priporočila ECRI*. Dostopno na: <http://www.coe.int/t/e/human%5Frights/ecri/4%2DPublications/> (30. 4. 2007).

21. Ustanovna listina Združenih narodov, sprejeta v San Franciscu, 26 junija 1945, pričela veljati 24. oktobra 1945. Dostopno na: <http://www.un.org/aboutun/charter/> (3. 5. 2007).
22. *Ustava Republike Slovenije*, Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97, 66/2000, 24/03 in 69/04.
23. Ustava Združenih držav Amerike, sprejeta z zborom držav, 17. septembra 1787; ratificirana, 21. junija 1788. Dostopno na: <http://www.law.emory.edu/index.php?id=3080> (18. 2. 2008).
24. *Zakon o elektronskem poslovanju na trgu (ZEPT)*. Uradni list RS, št. 61, 13. 06. 2006
25. *Zakon o medijih (ZMed-UPB1)*. Uradni list RS, št. 110, 26. 10. 2006.
26. *Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja (ZUNEO-UPB1)*. Uradni list RS 93/2007 z dne 12. 10. 2007.
27. *Zakon o varstvu javnega reda in miru (ZJRM-1)*. Uradni list št. 70, 06. 07. 2006.
28. *Zakon o ratifikaciji Pogodbe o Ustavi za Evropo s Sklepno listino (MPUE)*, je sprejel Državni zbor RS na seji 1. februarja 2005. S tem je Državni zbor RS izrazil voljo, da država šteje njena določila za obvezujoča. Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/ulonline.jsp?urlid=200515&dhid=74312> (20. 2. 2008).
29. *Listina o temeljnih pravicah EU*, razglášena s strani Evropskega parlamenta, Sveta in Komisije, v Nici 7. decembra 2000 (2000/C 364/01). Listina je postala pravno zavezujoča z resolucijo Evropskega parlamenta, 29. novembra 2007. Dostopno na: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (20. 2. 2008).
30. *Pogodba o ustanovitvi Evropske skupnosti* je začela veljati 1. februarja 2003 in je rezultat sprememb Pogodbe o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti (Pogodba EGS), ki je bila podpisana v Rimu leta 1957 in je začela veljati 1. januarja 1958. Dostopno na: <http://evropa.gov.si/pravni-red/precisceni-razlicici.pdf> (3. 5. 2007).
31. *Odločba št. 1983/2006/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 18. decembra 2006 o Evropskem letu medkulturnega dialoga* (2008). Dostopno na: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Medkulturni_dialog/ELMD_odlocba.pdf (14. 2. 2007).

PRILOGA

Priloga A: Anketni vprašalnik o pripravljenosti izražanja sovražnosti do Romov na spletnem forumu RTV Slovenija

ANKETNI VPRAŠALNIK

Pred vami je kratka anketa o uporabi spletnega foruma RTV Slovenija in spletni razpravi o Romih na Slovenskem, ki jo je zasnovala študentka podiplomskega študija Komunikologije. Kot uporabnika spletnega foruma RTV Slovenija vas vabimo, da si vzamete nekaj minut za izpolnitev kratke ankete, s pomočjo katere boste pripomogli k raziskovanju odnosa med družbo in uporabo spletnega foruma RTV Slovenija. Anketiranje traja približno 8 minut. Za vaš čas in vaše iskrene odgovore se vam zahvaljujemo ter vam zagotavljamo varovanje zasebnosti in tajnost vaših podatkov!

V tej anketi je 8 vprašanj.

naprej >>

[Izhod brez pošiljanja odgovorov]

1

V1: Prosimo vas, da nam zaupate, kako pogosto sodelujete na forumu RTV Slovenija:

Prosimo, izberite *samo eno* izmed možnosti:

- večkrat na dan
- dnevno
- tedensko
- nekajkrat mesečno
- manj kot enkrat mesečno

2

Na forumu RTVS potekajo številne razprave. Po dogodkih v Ambrusu so Romi ena izmed zelo pogostih tematik, ki vnmajo dolgotrajne in poglobljene razprave.

Najprej nas zanima vaše mnenje o Romih.

V2: Na spodnji lestvici boste našli nekaj trditev, ki se nanašajo na Rome. V kolikšni meri se strinjate z navedenimi trditvami?

Izberite primeren odgovor za vsako trditev.

	Sploh se ne strinjam	Se ne strinjam	Niti-niti	Se strinjam	Popolnoma se strinjam
Romski otroci bi morali v šoli biti v istih razredih kot ostali	☐	☐	☐	☐	☐

otroci.					
Romska naselja so neurejena in umazana.	☐	☐	☐	☐	☐
Nesprejemljivo je, da se Romom prepove vstop v določene lokale.	☐	☐	☐	☐	☐
Če želimo ohraniti prijetno sosesko za prebivanje, je najbolje, da v njej ni Romov.	☐	☐	☐	☐	☐
Romi imajo posluh za glasbo že v genih.	☐	☐	☐	☐	☐
Država ne bi smela določati območij, kje smejo in kje ne smejo živeti Romi.	☐	☐	☐	☐	☐
Romi se upirajo izboljšavam.	☐	☐	☐	☐	☐
Romi bi se morali odpovedati svojemu načinu življenja ter se prilagoditi	☐	☐	☐	☐	☐
Romi so zanesljivi in pridni delavci.	☐	☐	☐	☐	☐
Če Vlada ne zna ustrezno rešiti romske problematike, morajo državljani vzeti zakon v svoje roke.	☐	☐	☐	☐	☐

3

Tudi spodnje trditve se nanašajo na položaj Romov v družbi.

V3: V kolikšni meri po vašem mnenju držijo navedene trditve?

Izberite primeren odgovor za vsako trditev.

	Sploh ne drži	Ne drži	Niti - niti	Drži	Popolnoma drži	Ne vem
Če se Romskim otrokom dopoveduje, da so manj sposobni, bodo ti dosegali slabše rezultate v šoli.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Romi na političnih	☐	☐	☐	☐	☐	☐

spletnih forumih raje prikrijejo svoje poreklo, da ne bi bili žrtve nadlegovanja.						
Besede, kot so »Pobijmo cigane!« si Romi ne jemljejo k srcu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Romom se ni treba bati, da bi bili žrtve napadov.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Če Rom dlje časa od drugih posluša, da je »lažnivi Cigan«, bo sčasoma dejansko začel lagati.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Rom, ki kandidira za službo, je ne bo dobil.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Nemogoče je, da bi Romska ženska naredila kariero.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Rom si brez težav najame stanovanje v neromski soseski.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Romi imajo bistveno slabša življenjska izhodišča kot večinsko prebivalstvo.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Romi imajo dovolj svojih predstavnikov v občinskih svetih.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Medijsko poročanje o romski problematiki je objektivno.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

4

Razprava o Romih na Slovenskem je široka in zastopana z najrazličnejšimi mnenji.

Na spodnji lestvici boste našli nekaj izraženih trditev o Romih, ki so se v preteklosti pojavile na forumu RTV Slovenija.

V4: V kolikšni meri bi bili vi na forumu RTV Slovenija pripravljene izraziti spodnje trditve, če bi oz. če ste sodelovali pri razpravi o Romih?

Izberite primeren odgovor za vsako trditev.

	Sploh ne bi bil pripravljen/a	Ne bi bil/a pripravljen/a	Niti - niti	Bil/a bi pripravljen/a	Zelo bi bil/a pripravljen/a
Črno zgrajena romska naselja bi bilo potrebno porušiti.	☐	☐	☐	☐	☐
Romske otroke, ki živijo v črnih gradnjah, naj prevzame socialna služba.	☐	☐	☐	☐	☐
Romi bodo morali začeti dojemati, da so ljudje tako kot vsi ostali.	☐	☐	☐	☐	☐
Romi bi morali sami kot ljudje narediti veliko več za svojo evolucijo.	☐	☐	☐	☐	☐
Romi so nerazvito »ljudstvo«.	☐	☐	☐	☐	☐
Vsaka čast Jelinčiču, da odpira romsko problematiko.	☐	☐	☐	☐	☐
Romi so eno veliko finančno breme v tej državi.	☐	☐	☐	☐	☐

5

Na forumu obstajajo tudi zelo različni odzivi na različna mnenja.

V5: Kakšna je po vašem mnenju verjetnost, da bi se na forumu RTV Slovenija navedene trditve zgodile razpravljalcu/ki, če bi podal/a naslednjo izjavo: »Ni čudno, da se je Hitler hotel znebiti Romov, saj jih večina sploh ne konča osnovne šole!«?

Izberite primeren odgovor za vsako trditev.

	Gotovo se ne bi zgodilo	Malo verjetno bi se zgodilo	Zelo verjetno bi se zgodilo	Gotovo bi se zgodilo
Razpravljalci bi ga/jo verbalno napadli.	☐	☐	☐	☐
Razpravljalci bi podali protiargumente.	☐	☐	☐	☐
Administrator bi izbrisal temo.	☐	☐	☐	☐
Prejel/a bi opozorila administratorja naj ne bo žaljiv/a.	☐	☐	☐	☐
Ne bi bilo nobenih sankcij.	☐	☐	☐	☐
Razpravljalci bi ga/jo podprli v njegovih/njenih razmišljanjih.	☐	☐	☐	☐
Administrator bi mu/ji za nekaj časa omejil objavljanje novih zapisov.	☐	☐	☐	☐
Administrator bi ga/jo blokiral in s tem onemogočil dostop na forum.	☐	☐	☐	☐
Administrator bi izrazil strinjanje z zgornjo izjavo.	☐	☐	☐	☐
Razpravljalci bi brez pripomb nadaljevali z razpravo.	☐	☐	☐	☐
Razpravljalci bi se nad izjavo zabavali.	☐	☐	☐	☐

6

Z anketo ste že pri koncu, prosili bi vas le še za nekaj osebnih podatkov.

V6: Prosimo vas, da označite vaš spol:

Prosimo, izberite *samo eno* izmed možnosti:

- ženski
 moški

V7: Prosimo vas, če nam lahko zaupate leto vašega rojstva:

Vpišite vaš odgovor:

V8: Kakšna je vaša izobrazba (označite zadnje izobraževanje, ki ste ga dokončali)?

Prosimo, izberite *samo eno* izmed možnosti:

- osnovna šola
- 2 ali 3 letna poklicna šola
- 4 ali 5 letna poklicna šola ali gimnazija
- višja, visoka šola
- fakulteta
- magisterij ali doktorat

Pošlji anketo.

Najlepša hvala za sodelovanje v anketi..